

Төргөө учурунда маалымат чогултуу жана натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптери

association pour la prévention de la torture
asociación para la prevención de la tortura
association for the prevention of torture

UiO : Norwegian Centre for Human Rights
University of Oslo

**Төргөө учурунда маалымат
чогултуу жана натыйжалуу сурак
жүргүзүү принциптери**

Неофициальный перевод

Кириш сөз

Түрдүү өлкөлөрдүн күч түзүмдөрүнүн өкүлдөрү сурак жүргүзүүдө, бардык жагдайларда кыйноолорду жана ырайымсыз мамиле кылуунун ар кандай түрлөрүн, жадагалса куралдуу кагылышууларда жана өзгөчө кырдаалдарда дагы аларды колдонушун сөзсүз тыюу салган кеңири укук-ченемдик база дагы жоёо элек. Андан бетер, эркинен ажыратылган адамдарды коргоо кепилдиктери да иш жүзүндө тиешелүү түрдө колдонулбай келет. Мен БУУнун кыйноолордун маселелери боюнча Атайын баяндамачысы болуп жүргөн кезимде, шектүүлөрдү суракка алууда моюнга алдыруу же башкаларга каршы билдирүүлөрдү бердирүү максатында көбүн эсе кыйноо жана мажбурлоонун колдонулушун байкадым. Ушул себептен улам, 2016-жылы мен БУУнун Башкы Ассамблеясына бул көйгөйдү чечүүнүн мүмкүн болгон жолдорун сүрөттөгөн тематикалык баяндама жасадым.¹

Маалымат чогултууда ишенимдүү жана мажбурлоосуз мамиле менен сурак жүргүзүү жакшыраак натыйжаларды алып келерин тастыктаган кеңири жана өнүгүп келе жаткан илимий-далилдик базанын бар экендиги баяндамада баса белгиленет. Андан ары, олуттуу эмпирикалык изилдөөлөргө ылайык, кыйноолор жана ырайымсыз мамиленин башка түрлөрү сурак алуунун натыйжалуулугун төмөндөтүү менен тескери натыйжаларды берет. Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, баяндамада сурак жүргүзүүнүн эл аралык стандарттарын иштеп чыгуу чакырыгы камтылат, бул өз кезегинде бийликтин, тиешелүү укуктук жана процессуалдык кепилдиктерди колдонушун божомолдойт.

Бул документ ошол чакырыкка жооп болуп саналат. Принциптердин негизинде, укук коргоо органдары жана күч түзүмдөрү натыйжалуу сурак жүргүзүүнү колдонуп жана ошону менен ишенимдүү жана так маалымат алынган бир катар өлкөлөрдүн жалпыланган тажрыйбасы орун алган. Маалымат чогултуудагы мындай мамиле сурак жүргүзүүчүлөр өз милдеттерин кесипкөй жана ак ниетинен аткаруусуна өбөлгө түзөт жана жарандардын бийлик органдарына ишенимин арттырат.

Бул жерде келтирилген принциптер, жооп берүүчү менен маектешүүнүн натыйжасы бул жолугушуулар кандай калыпта өткөрүлгөнүнөн көз карандысыз – маектешүү, суракка алуу же суроолорго жооп алуубу, бийлик өкүлү менен өз ара аракеттенүүнүн ар бир этабында анын укуктары канчалык деңгээлде сакталганына тыгыз байланыштуу экендигин тастыктайт. Алар, сурак жүргүзүүнүн мажбурлоо ыкмалары жана кыйноолор менен байланышкан тобокелчиликтердин алдын алууга мүмкүндүк берип, ошондой эле мындай мамиле жалгандан моюнга алуу, акыйкатсыз сот чечимдеринин чыгарылышы жана сот адилеттигин ишке ашыруу тутумуна зыян келтирүүчү кесепеттерин көрсөтөт. Адам укуктары боюнча Европа сотунун билдирүүсүндө, мыйзамдуулуктун үстөмдүк принциптерин кармаган бир да укуктук система кыйноо астында алынган далилдерди кароого кабыл албашы керек – соттук процесс мыйзам үстөмдүгүнүн маанилүү бөлүгү болуп жана кыйноолордун колдонулушу ага түзөтүлгүс зыян келтирет.²

Принциптер – адам укуктары жана криминология, психология, чалгындоо, куралдуу күчтөр, улуттук коопсуздук, кылмыш иликтөө, укук коргоо ишмердүүлүгү чөйрөлөрүндө сурак жүргүзүүчү эл аралык эксперттер тарабынан иштелип чыкты. Принциптерди иштеп чыгаруу 15 адамдан турган эл аралык Жетектөөчү комитеттин башкаруусунун астында жүргүзүлдү, алар документтин негизине эмпирикалык изилдөөлөрдүн натыйжаларын, эл аралык укуктун жана кесиптик этиканын ченемдерин жана алдыңкы тажрыйбалардын мисалдарын алууга умтулушту. Жыйынтыктоочу документ дүйнөнүн 40тан ашык өлкөсүнөн 80ден ашуун эксперттеринен турган Консультативдик Кеңеш менен төрт жыл бою кызматташтыкта жүргүзүлгөн талдоо жана изилдөөлөрдүн натыйжасы.

¹ Кыйноо жана башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиле же жазалоо боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын баяндамасы, 2016-жылдын 5-августу, A/71/298. *Ошондой эле караңыз*, Адам укуктары боюнча кеңеш тарабынан 2016-жылдын 24-мартында кабыл алынган резолюция, A/HRC/RES/31/31.

² Адам укуктары боюнча Европа сотунун (АУЕС) Цвик Польшага каршы иши боюнча чечими [*Чвикке каршы. Польша*], арыз № 31454/10, 5-ноябрь, 2020-жыл

Мындан тышкары, Жетектөөчү комитет укук коргоо органдарынын кызматкерлери жана башка Бразилия, Тунис жана Таиланддын кызыкдар тараптары менен жолугушуулары да абдан жакшы пайдалуу болуп чыкты.

Мындай алдыңкы тажрыйбаларды мыйзамдын кызыкчылыгы үчүн ар кандай максаттарда адамдарды суракка алган түрдүү түзүмдөрдүн тергөөчүлөрү жана башка адистердин арасында бүтүндөй колдонулушу жана жайылтылышына убакыт келди. Принциптер, адам укуктарынын бузулушуна жана кыйноолорго жана ырайымсыз мамиленин башка түрлөрүнө жол берилбеген, ошондой эле кылмыштын алдын алуу жана тергөөнүн ирээтүүлүгү менен натыйжалуулугун жогорулатуучу эл аралык коомчулук үчүн багыт болуп жана натыйжалуу сурак жүргүзүүгө тиешелүү ченемдик-укуктук базаны иштеп чыгууга жардам берет.

Хуан Э. Мендес

Эксперттерди Жетектөөчү комитетинин тең төрагасы

Автордук коллектив жана башка катышуучулар

Жетектөөчү комитет

(жеке өздүк иш-аракеттери)

Хуан Э. Мендес, тентөрага – БУУнун кыйноолор маселеси боюнча мурдагы Атайын баяндамачысы; Факультеттин директору, кыйноолорго каршы Демилге, Америка университетинин Вашингтондогу юридикалык колледжи

Марк Томсон, тентөрага – Кыйноолорду алдын алуу ассоциациясынын (АРТ) мурдагы башкы катчысы

Рэй Булл – Дерби университетинин кылмыштарды иликтөө боюнча профессору; Лестер университетинин соттук психологиясынын ардактуу профессору

Заза Наморадзе – Адилеттүүлүк Демилгесинин ачык коомунун Берлин кеңсесинин директору

Гэвин Оксбург – Нортумбрия университетинин полиция бөлүмүнүн профессору, Улуу Британия; Королдук аба күчтөрүнүн полициясынын атайын тергөө бөлүмүнүн мурдагы кызматкери

Пау Перес Салес – зомбулуктан жабыркагандарга жардам көрсөткөн Centro SiRa уюмунун клиникалык иштер боюнча директору, Мадрид; «Кыйноолор» журналынын башкы редактору

Асбьери Рахлев – Норвегия полициясынын башчысы, Осло; Норвегиянын адам укуктары боюнча борборунун чакыртылган изилдөөчүсү

Тереза Райтгер – Кыйноолорго каршы Дания институтунун юридикалык департаментинин директору (DIGNITY); Кыйноолорду алдын алуу боюнча Европалык комитеттин вице-президенти

Рут Ссекинди – Уганданын адам укуктары боюнча Комиссиясынын директору

Шон Тайт – Африка полициясынын ишмердүүлүгүн көзөмөлдөөчү жарандык Форумдун директору

Марк Фэллон – Мурдагы атайын агент/Терроризмге каршы күрөшүү боюнча кызматкер, Аскер-деңиз кызматынын кылмыш иликтөө кызматы, АКШ Коргоо министрлиги; Алетейя долбоорунун тең негиздөөчүсү, Джон Джей Жазык сот адилеттигинин Колледжи

Вероника Хинестроза Арена - адам укуктары жаатындагы эл аралык укук боюнча эксперт; программанын мурдагы ага юристи, Эл аралык юристтер ассоциациясынын Адам укуктары институту, Латын Америкасы

Ребекка Шеффер - Юридикалык Кызматтын директору, Fair Trials International, Түндүк жана Түштүк Америка

Мэри Шоллум – консультант; Жаңы Зеландиянын полициясынын жана Улуу Британиянын полиция колледжинин мурдагы кеңешчиси

Лилиан М. Штайн – психология профессору, Рио-Гранде-ду-Сул Папа католик университети, Бразилия

Координациялоочу уюмдар

association pour la prévention de la torture
asociación para la prevención de la tortura
association for the prevention of torture

UiO : Norwegian Centre for Human Rights
University of Oslo

Кыйноолордун алдын
алуу боюнча
Ассоциация

Кыйноолорго каршы Демилге,
Америка университетинин
Вашингтондогу юридикалык колледжи

Норвегиянын адам укуктары
боюнча борбору

Түзүүчү топтор

(жеке өздүк иш-аракеттери)

Соломон Арасе – юрист жана коопсуздук боюнча консультант; Нигериянын полициясынын мурдагы башкы инспектору

Стивен Дж. Барела – улук илимий кызматкери, Женева университетинин Глобалдык изилдөөлөр институту

Ванесса Драммонд – Кыйноолорго каршы Демилгенин директорунун жардамчысы

Гисле Кванвиг – БУУнун полиция катчылыгынын жетекчиси, Норвегиянын Адам укуктары боюнча борбору

Сюзан Кемп – Шотландиянын адам укуктары боюнча Комиссиясынын мүчөсү

Алексис Комнинос – Кыйноолорду алдын алуу ассоциациясынын (АРТ) юридикалык кеңешчиси

Энн Ларди – Эл аралык Кызыл Крест комитетинин укуктук координатору;

Кыйноолорду алдын алуу ассоциациясынын (АРТ) укуктук маселелер боюнча жана камакта кармоо маселелери боюнча мурдагы кеңешчиси

Кристиан Майснер – Айова мамлекеттик университетинин психология профессору

Андра Николеску – Кыйноолорду алдын алуу ассоциациясынын (АРТ) укук жана саясат маселелери боюнча улук кеңешчиси

Гэвин Оксбург

Алка Прадхан – Гуантанамодогу аскер комиссияларынын адам укуктары боюнча кеңешчиси; Пенсильвания университетинин укук боюнча окутуучусу

Асбьорн Рахлев

Тереза Риттер

Рут Ссекинди

Уайлдер Тейлер – Уругвайдын Улуттук алдын алуу механизминин жетекчиси

Шон Тейт

Вероника Хинестроса Арена

Джонатан Хоровиц – Ачык Коом Адилеттик Демилгесинин мурдагы укуктук маселелер боюнча улук кызматкери

Мэри Шоллум

Луиза Эдвардс - Африка полициясынын ишмердүүлүгүн көзөмөлдөөчү жарандык Форумдун изилдөөлөр жана программалар боюнча директору

Долбоорду даярдоочу топтун тең төрагалары

Стивен Дж. Барела, редактор

Барбара Бернат - Кыйноолорду алдын алуу боюнча Ассоциациясынын

Башкы катчысы (АРТ)

Ванесса Драммонд

Алексис Комнинос

Хуан Э. Мендес

Андра Николеску

Марк Томсон

Консультативдик кенеш

(жеке өздүк иш аракеттери; 2021-жылдын 27-августуна карата курамы)

Уджу Агомох - Аткаруучу директор, Абактагыларды реабилитациялоо жана социалдык коргоо боюнча Акция (PRAWA), Нигерия

Рашид Алмансури - Соттук Медицина жана криминология Башкы мекемеси, Дубай полициясы, Бириккен Араб Эмираттары; Портсмут университетинин Тергөө Сурак борбору

Пол Ангаман - Кыйноолорду жоюу боюнча Христиандардын эл аралык федерациясынын президенти (FIACAT)

Игорь Арех – Соттук психологиянын доценти, Марибор университетинин Жазык сот адилеттиги жана коопсуздук факультети, Словения

Ромел Регадо Багарес - Эл аралык укук Борборунун мурдагы аткаруучу директору, Филиппин

Стивен Дж. Барела

Гари Барр - кылмыш иликтөө органдарынын даражасын жогорулатуу боюнча Эл аралык программанын (ICITAP) директорунун милдетин аткаруучу (отставкадагы), АКШнын Юстиция министрлиги

Рафаэль Баррето Соуза – Демилгелердин координатору, Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү программасынын Бразилиядагы жана Улуттук юстиция кеңеши; Бразилия университетинин жаза аткаруу саясатын башкаруу лабораториясынын изилдөөчүсү (LabGEPEN/UnB)

Сара Белал - Пакистан Адилеттүүлүк долбоору коммерциялык эмес уюмунун аткаруучу директору. Пакистан

Юрий Белоусов - Украинанын Башкы прокуратурасынын укук коргоо жана пенитенциардык чөйрөлөрдөгү адам укуктарынын бузулушуна каршы аракеттенүү бөлүмүнүн башчысы; Украинанын мурдагы полиция кызматкери; Украинанын Улуттук алдын алуу механизминин мурдагы жетекчиси

Грегг Блош Кармак Уотерхаус Джорджтаун университетинин саламаттыкты сактоо жаатындагы, саясат жана этика боюнча укук профессору

Илзе Брандс Кехрис - БУУнун адам укуктары боюнча Башкы катчысынын жардамчысы, Нью-Йорк

Сюзан Брэндон - Изилдөө программасынын мурдагы жетекчиси, абакка алынгандардын өзгөчө баалууларына сурак жүргүзүү Тобу (HIG), АКШ

Питер Ведель Кессинг - БУУнун Кыйноолорго каршы комитетинин мүчөсү; адам укуктары боюнча Дания институтунун ага изилдөөчү кызматкери

Соледад Виллагра де Бидерман - негизсиз камоолор боюнча БУУнун Жумушчу тобунун мурдагы мүчөсү; Асунсьон католикалык университетинин профессору, Парагвай

Фиона Габберт – Лондон университетинин Голдсмитс колледжинин профессору

Лиза Генри - Кыйноолордун курмандыктарын реабилитациялоо боюнча Эл аралык кеңештин (IRCT) башкы катчысы

Эндрю Гилмур - БУУнун адам укуктары боюнча Башкы катчысынын мурдагы жардамчысы; Бергхоф фондунун аткаруучу директору

Микола Гнатовский - Кыйноолорду алдын алуу боюнча Европа комитетинин мурдагы президенти; Тарас Шевченко атындагы Киев улуттук университетинин профессору.

Роберт Голдман - Эл аралык юристтер комиссиясынын президенти

Энди Гриффите - Улуу Британиянын полициясынын мурдагы башкы-детективи, Портсмут университетинин чакыртылган илимий кызматкери, Нью-Йорк университетинин өнөктөш окумуштуусу

Алистер Грэм - Эл аралык кылмыш сотунун улук тергөөчүсү

Гисли Гуджонсон – Лондондун Падышалык колледжинин психиатрия, психология жана неврология Институтунун соттук психология боюнча ардактуу профессору

Жамил Даквар – Американын жарандык эркиндиктерди коргоо биримдигинин адам укуктары боюнча программасынын директору

Каталина Девандас Агилар – Коста-Риканын Женевадагы БУУдагы элчиси, БУУнун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдардын укуктары боюнча мурдагы атайын баяндамачысы

Луис Декмар – ЛаГранж полиция департаментинин полиция башчысы, АКШ;

Полиция башчыларынын эл аралык ассоциациясынын (IACP) мурдагы президенти

Сюзанна Джаббур – БУУнун Кыйноолорду алдын алуу боюнча Кичи-комитетинин Төрагасы; Кыйноолордун жана зомбулуктун курмандыктарын реабилитациялоо борборунун (RESTART) аткаруучу директору, Ливан

Тагрид Жабер – Эл аралык түрмөлөрдү реформалоо (PRI) Жакынкы Чыгыш жана Түндүк Африка боюнча аймактык директору

Сантани Дитсаябут – Эксперт-прокурор, Тайланддын Башкы прокуратурасынын алдындагы Нитиважра институтунун катчылыгынын директору

Фернанда Доз Коста – Түндүк жана Түштүк Америка боюнча «Эл аралык амнистия» аймактык кеңсесинин директорунун орун басары (Amnesty International Americas)

Грэм Доссетт – Улуу Британиянын полициясынын мурдагы башчысы; Эссекс университетинин Адам укуктары борборунун чакыртылган илимий кызматкери

Майкл Зандер – Лондон экономика мектебинин укук боюнча ардактуу профессору

Марина Ильминска – Ачык Коом Адилеттик Демилгесинин саясат боюнча улук кызматкери

Эд Кейп – Батыш Англия университетинин ардактуу профессору, Бристоль

Стивен М. Клейнман – АКШ аскер аба күчтөрүнүн отставкадагы полковниги, чалгындоо офицери, АКШ

Эндрю Клэпхэм – Женева Эл аралык мамилелер жана өнүгүү институтунун профессору

Ричард А. Лео – Сан-Франциско университетинин профессору

Хьюго Леонардо – коргоонуу укугун коргоо Институтунун президенти (IDDD), Бразилия

Маша Лисицына – Ачык коом адилеттүүлүгү демилгесинин укуктук маселелер боюнча улук башкаруучу кызматкери

Ченг Лей – Кытай улуттук университетинин юридикалык факультетинин профессору

Лусиано Мариз Майа – Бразилиянын Федералдык прокуратурасынын башкы прокурорунун жардамчысы

Маргарет Мэй Маколей – Адам укуктары боюнча Америка аралык комиссиянын мүчөсү; Адам укуктары боюнча Америка аралык сотунун мурдагы судьясы

Роберт МакФадден – АКШнын аскер деңиз флотунун кылмыш иликтөө кызматынын мурдагы атайын агенти

Дэвид Маршалл – Йель университетинин юридика факультетинин чакыртылган окутуучусу; юстиция кеңешчиси, Канаданын эл аралык иштер Министрлиги

Нилс Мелцер – БУУнун Кыйноолор маселеси боюнча атайын баяндамачысы; Женева Эл аралык гуманитардык укук жана адам укуктары Академиясынын адам укуктары боюнча профессору

Ребекка Милн – Портсмут университетинин профессору

Йенс Модвиг – Кыйноолорго каршы Дания институтунун медициналык маселелери боюнча директору (DIGNITY); БУУнун кыйноолорго каршы Комитетинин мурдагы төрагасы

Анабелла Мусери – Криминология магистри, Дел Литорал улуттук университети, Санта-Фе, Аргентина

Макико Нака – Рицумейкан университетинин психология профессору; Хоккайдо университетинин ардактуу профессору, Япония

Манфред Новак – эркиндигинен ажыратылган балдардын абалы боюнча БУУнун көз карандысыз эксперти; БУУнун Кыйноолор маселеси боюнча мурдагы Атайын баяндамачысы

Шейн О'Мара – Эксперименталдык мээ изилдөө илиминин профессору, Нейрология институту жана Психология факультети, Дублин университетинин Тринити Колледжи, Ирландия

Густаво Палмиери – Ланус Улуттук университетинин директору; Аргентинанын Улуттук алдын алуу механизминин мүчөсү

Мартин Пауэлл – Гриффит университетинин профессору, Квинсленд; Гриффит Криминология институтунун алдындагы тергөө сурак Борборунун негиздөөчүсү жана директору

Елена Пежич – Эл аралык Кызыл Крест комитетинин улук юридикалык кеңешчиси

Девика Прасад – Дели улуттук юридикалык университетинин 39А долбоорунун улук кеңешчиси жана адам укуктары боюнча Шериктештик Демилгесинин полиция реформалары программасынын мурдагы жетекчиси

Динна Прапто Рахаржа – адам укуктары боюнча АСЕАН өкмөттөр аралык комиссиясынын мурдагы өкүлү; Бинус университетинин доценти, Батыш Джакарта

Сима Сайфи – Пенсильвания университетинин юридикалык факультетинин илимий кызматкери; «Акыйкат» (Innocence Project) долбоорунун мурдагы улук штаттык юристи жана клиникалык директору

Марта Сантос Пайс – БУУнун Башкы катчысынын балдарга карата зомбулук маселелери боюнча мурдагы атайын өкүлү

Маргарет Саттертвейт – Нью-Йорк университетинин юридикалык факультетинин алдындагы адам укуктары жана глобалдык адилеттүүлүк Борборунун профессору

Стефани Селг – ЕККУнун Демократиялык институттар жана адам укуктары боюнча бюросунун кыйноолорду алдын алуу боюнча мурдагы кеңешчиси

Кристоф Селли – Во кантонунун “Сюрте” полициясынын башчысынын орун басары, Швейцария

Мишель Сент-Ив – соттук психолог, Квебектеги “Сюрте” полициясы, Квебек Улуттук полиция мектеби, Монреал университети

Майкл Скеркер – Америка Кошмо Штаттарынын Аскер-деңиз академиясынын профессору

Руперт Скилбек – кыйноого кабылгандардын кызыкчылыктарын жактаган эл аралык бейөкмөт уюм REDRESS директору

Кевин Смит – аялуу күбөлөр менен иштөө боюнча Улуттук кеңешчи, олуттуу кылмыштарды иликтөөгө колдоо көрсөтүү бөлүмү, кылмыштуулук менен күрөшүү боюнча Улуттук агенттиги, Улуу Британия

Жералд Стаберок - Кыйноолорго каршы Дүйнөлүк Уюмдун (ККДУ) Башкы катчысы

- Ставрала Соукара** – Никосия университетинин Социалдык илимдер факультетинде соттук психологиянын доценти, Кипр
- Наталья Таубина** – «Коомдук өкүм» фондунун директору, Россия
- Серра Текин** – Лондон Саут-Бенк университетинин психология боюнча окутуучусу
- Моррис Тидбол-Бинц** - Монаш университетинде соттук медицинанын клиникалык профессору, Мельбурн; Бириккен Улуттар Уюмунун соттон тышкары, соттук териштирүүсүз же негизсиз өлүм жазаларынын маселелери боюнча атайын баяндамачысы
- Ивар А. Фахсинг** – улук башчы-детектив жана Норвегия Университетинин полиция колледжинин доценти
- Лорел Э. Флетчер** – Калифорния университетинин юридикалык факультетинин клиникалык профессору, Беркли
- Сабина Фредерик** – Коопсуздук министри, Аргентина
- Йохан Фристедт** – Кыйноолорду алдын алуу боюнча Европалык Комитеттин Катчылыгынын мурдагы бөлүм башчысы
- Джилл Хейне, алгачкы редактор** – «Эл аралык амнистияда» мурдагы юридикалык кеңешчи
- Кристоф Хайнс** 2021-жылдын 28-мартында терең кайгыбызга дүйнөдөн кайтты – Адам укуктары боюнча БУУнун Комитетинин мурдагы мүчөсү; Претория университетинин профессору
- Лоррейн Хоуп** – Портсмут университетинин профессору
- Чинг-Ю Хуанг** - Кила университетинин окутуучусу
- Мандира Шарма** –Адвокаттык форум бейөкмөт уюмунун негиздөөчүсү, Непал; Эл аралык юристтер комиссиясынын, эл аралык улук юридикалык кеңешчиси
- Малколм Эванс** - Кыйноолордун алдын алуу боюнча БУУнун Кичи-комитетинин мурдагы төрагасы
- Элис Эдвардс** – Кыйноолорго каршы Конвенция Демилгесинин катчылыгынын башчысы
- Лоренс Элисон** – Ливерпуль университетинин соттук жана тергөө психологиясынын профессору
- Хатем Эссайем** — адам жана элдердин укуктары боюнча Африкалык комиссиянын мүчөсү
- Джоэл Эрнандес** - Адам укуктары боюнча Америка аралык комиссиянын мүчөсү
- Винсент Якопино** – «Дарыгерлер Адам укуктары үчүн» мурдагы улук медициналык кеңешчи; Миннесота университетинин Медицина мектебинин профессору

Мазмуну

Кириш сөз	и
авторлор коллективи жана башка катышуучулар	iii
Киришүү	1
1-принцип - негизи	6
Илимий негиздеме	6
Укуктук негиздер	11
Кесиптик этиканын негиздери	15
2-принцип – иш жүзүндө	17
Процесстин түзүлүш мүнөзү	17
Так жана ишенимдүү маалымат	18
Укуктук кепилдиктер	18
Сурак алдында – кысылбаган жагдайды түзүү	19
Сурак учурунда - ишенимдүү байланыш түзүү жана колдоо (өз ара түшүнүшүү)	26
Суракты аяктоо – баалоо жана талдоо	29
3-принцип – сурак берүүчүлөрдүн аялуулугу	30
Сурак – аялуу абал катары	30
Өзгөчө аялуу абалдагы адамдар	30
Жогорку аялуулукка мамиле жана баа берүү	32
4-принцип – сурак жүргүзүүчүлөрдү кесиптик даярдоо	34
Атайын даярдоо	34
Кесиптик өнүгүүнүн тынымсыздыгы	36
5-принцип – сурак жүргүзүүчү жактардын отчеттуулугу	37
Институттук процедуралар жана көзөмөл	37
Натыйжалуу документтештирүү	38
Ырайымсыз мамиле кылуу учурларынын алдын алуу жана ал жөнүндө билдирүү	38
Сырттан көзөмөл жана көз карандысыз көзөмөл	39
Даттануулар жана иликтөөлөр	40
Укуктарды калыбына келтирүү жана келтирилген зыяндын ордун толтуруу	41
6-принцип – Принциптерди ишке ашыруу	42
Улуттук мыйзамдык база	42
Институционалдык маданият жана потенциал	43
Сот органдары	43
Жайылтуу	44

Киришүү

1. Укук коргоо жана башка тергөө органдарынын кызматкерлери, анын ичинде атайын кызматтар жана аскердик бөлүмдөр, өз ишмердүүлүгүндө коомчулуктун кызыкчылыктарынын кызматында жана кылмыштуулуктун алдын алуу, иликтөө жана бетин ачуу жолдору менен коомдук коопсуздукту сактоодо, ошондой эле адам укуктарын коргоону камсыз кылууда айрыкча маанилүү ролду ойношот. Ар кандай тергөөнүн жана маалымат чогултуу боюнча иштердин негизинде мамлекеттик органдардын өкүлдөрү тарабынан маектешүүлөр жана сурак жүргүзүүлөрү орун алган.
2. Бул документтин алкагында "сурак" тектештирилген маектешүүнү билдирет, анын жүрүшүндө кандайдыр бир тергөө же чалгындоо иш-чараларын өткөрүүдө "сурак жүргүзүүчү" "сурак берүүчүдөн" маалымат алууга умтулат. Сурак, адам укуктарын бузбай туруп, так жана ишенимдүү маалымат алуу максатында жүргүзүлөт. Башкача айтканда, негизги милдет күнөөсүн тааныгандыгы боюнча билдирүү алуу эмес, фактыларды териштирүү.

Максаттар жана милдеттер: Принциптер эмне үчүн зарыл?

3. Бүткүл дүйнөдө, ырайымсыз ыкмаларды колдонуу менен алынган, ишенимсиз маалыматты жана күнөөсүн тааныгандыгы боюнча жалган билдирүүнү колдонуу, жаңылыштык чечимдерге, татыксыз өкүмдөргө жана соттук катачылыктарга алып келет. «Кыйноолор натыйжа берет» деген жайылтылган жаңылыштыктын себептеринен улам, айрыкча шектүүлөргө сурак жүргүзүү процесси, ырайымсыз мамиле, мажбурлоо жана коркутуу тобокелдиктери менен байланышкан.³ Сурактын жүрүшүндө мындай ыкмаларды колдонуу натыйжасыз жана тескерисинче жалпы коом жана мекемелер, укук бузгандар жана алардан жабыр тарткандар үчүн даана аянычтуу кесепеттерге алып келген таасирге ээ. Качан бул аракеттер кыйноолорго же ырайымсыз, адамгерчиликсиз жана кадыр-баркты басмырлаган мамиленин түрлөрүнө же жазага (ырайымсыз мамиленин башка түрлөрүнө) теңештирилсе, мындай аракеттерге эл аралык укук ченемдери менен кескин тыюу салынган.
4. Айыптоочу, мажбурлоочу, жаңылыштыруучу жана күнөөсүн мойнуна алдыруучу ыкмадан ишенимдүү мамиле менен сурак жүргүзүүгө өтүү зарыл. Бул – толук сурак жүргүзүү аралыгында ырайымсыз мамиле кылуу тобокелдиктерин кыскартуу, ишенимдүү маалымат алуу жана тергөөнүн же чалгындоо иш-чараларынын мыйзамдуу жыйынтыгына өбөлгө түзүү максатында укуктук жана процессуалдык кепилдиктерин камсыздоо дегенди билдирет.
5. Тергөөнүн жүрүшүндө маалымат чогултуу жана натыйжалуу сурак жүргүзүүнүн принциптери сурак берүүчүдөн көбүн эсе так жана ишенимдүү маалыматты алууга багытталган сурак жүргүзүү боюнча ыкчам өнүгүп келе жаткан изилдөөлөрдүн олуттуу натыйжаларын жана укук ченемдерин камтыйт. Принциптер:
 - a. Сурак берүүчүлөрдүн адам укуктарын жана кадыр-баркын урматтоосун көрсөтүү менен бийликтерге маалымат чогултуунун жана иликтөө иштеринин акыйкаттуулугун жана натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет, ошондой эле бул иштердин натыйжаларын жакшыртат. Мындан тышкары, алар саясатты иштеп чыгууда багыт болуп жана бардык тиешелүү мамлекеттик органдарда этикалык жана натыйжалуу сурак жүргүзүү практикасын комплекстүү киргизүүгө өбөлгө түзөт.
 - b. Бийликке жана мамлекеттик органдарга комплекстүү реформаларды ишке ашырууга институционалдык деңгээлде жардам берет, анын ичинде сурак жүргүзүү практикасында, пландаштыруу этаптарын ишке ашыруу, кадрларды даярдоо, ресурстарды табуу жана баалоо.

³ Кыйноолор жана башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиле же жазалоо боюнча БУУнун Атайын баяндамачысынын баяндамасы, 5-август 2016-жыл, А/71/298, 8-п.

- c. Иштелип чыгуудагы окуу программаларынын, нускамалардын жана башка окуу-усулдук каражаттардын негизине түшүрүлөт.
- d. Укук коргоо органдарынын жана башка күч түзүмдөрүнүн кызматкерлерине мойнуна алдырууга багытталган сурак ыкмаларын колдонууну токтотууга жана ишеним ыкмаларын колдонуп баштоо менен алардын ой-жүгүртүүлөрүн жана институционалдык маданиятын өзгөртүү үчүн мүмкүндүк берет.
6. Принциптерди кармануу күнөөсүздүк презумпциясын сактоого, ошондой эле кылмыш жасагандарды күнөөлүү деп табууга, күнөөсүздөрдү актоого жана кылмыштардан жабыр тарткандардын жана коомчулуктун кызыкчылыгына карай сот адилеттигин жүргүзүүгө жардам берет.
7. Принциптер өнүккөн институттары бар акыйкаттуу, коопсуз жана инклюзивдик коомдорду өнүктүрүү аркылуу БУУнун туруктуу өнүгүү Максаттарын төмөнкү милдеттерди аткаруу менен ишке ашырууга көмөктөшөт:

Сурак жүргүзүү	Сот адилеттүүлүгүнүн тутумдары	Адам укуктары
<ul style="list-style-type: none"> • Сурак учурунда көбүн эсе так жана ишенимдүү маалымат алуу. • Кызматкерлердин компетенттүүлүгүн, натыйжалуулугун жана кесипкөйлүгүн жогорулатуу. • Мыйзамсыз, натыйжа алып келбеген, терс мазмундуу жана мажбурлоочу сурак ыкмаларын жоюу. <p>Ишке ашырууда минималдуу ресурстар талап кылынган таасирдүү,</p> <ul style="list-style-type: none"> • аз чыгымдуу жана жеткиликтүү ыкмалар менен мамилелерди камсыз кылуу. • Маалымат чогултуунун натыйжалуулугун жогорулатуу. 	<ul style="list-style-type: none"> • Коомчулуктун ишенимин жазык сот адилеттүүлүгүнүн мекемелерине жогорулатуу жана алар менен кызматташуусуна көмөктөшүү. • Мыйзам үстөмдүгүн бекемдөө. • Кыйноолор жана жалган мойнуна алдыруу менен алынган далилдер жокко чыгарылышы керек. • Тастыкталбаган маалыматтардын, жалган айыптоо же актоо учурларынын, ошондой эле сот жаңылыштыктарынын көлөмүн кыскартуу. • Сот адилеттүүлүгүн аткаруу процесстеринин кол тийбестигин жана натыйжалуулугун камсыз кылуу. 	<ul style="list-style-type: none"> • Эч бир адам мажбурлоо, кыйноо же ырайымсыз мамиленин башка түрлөрүнө кабылбашын камсыз кылуу. • Бийликтер менен өз ара аракеттенген бардык адамдардын физикалык жана психикалык кол тийбестигин коргоо. • Өзгөчө аялуу абалдагы адамдардын укуктарын сактоо менен кырдаалын жакшыртуу. • Бардык сурак берүүчүлөргө карата процессуалдык жана укуктук кепилдиктер колдонулушуна көмөк көрсөтүү. • Сот адилеттүүлүк тутумунун кызматкерлери мажбурлоо тактикасын колдонууга шыктандырууларды кыскартуу.

Колдонуу чөйрөсү: Бул принциптер кандай кырдаалдарда колдонулат?

8. Принциптер ички иштер органдарынын, атайын кызматтардын, аскер мекемелеринин, административдик органдардын маалымат чогултуучу кызматкерлери, ошондой эле бул функцияларды расмий түрдө аткарган башка адамдар жүргүзгөн бардык сурактарга жайылтылат. Бул суроо берүүлөрдүн ар кандай түрүн, анын ичинде стратегиялык жана тактикалык дефрифингдерди жана аскер мекемелери жана атайын кызматтар тарабынан жүргүзүлгөн сурактарды камтыйт.
9. Принциптерге негизделген ыкма сурак жүргүзүүнүн жөнөкөй жана татаал түрдөгү маектешүүлөрүндө да колдонулушу мүмкүн жана кошумча сурак жүргүзүү учурунда да колдонулушу мүмкүн.
10. Бул документте көбүн эсе кылмыш жасоого шектүү адамды суракка алуу каралган. Бирок, Принциптер күбөлөрдү, жабырлануучуларды жана тергөө үчүн кызыкчылык жараткан ар кандай башка адамдарды (алардын белгиленишинен көз карандысыз) сурак жүргүзүүдө колдонмо катары колдонулушу мүмкүн, б.а. сүйлөшүүлөрдүн жүрүшүндө тергөө үчүн шектүүлөрдү суракка алуу менен бирдей баалуулукка ээ болушу мүмкүн. Жогоруда аталган адамдардын бардыгынан сурак алуу үчүн ошол эле кесиптик көндүмдөр жана ыкмалар талап кылынат.
11. Принциптер бийлик өкүлдөрү мүмкүн болуучу сурак берүүчү менен биринчи жолу байланышка чыккан учурдан тартып, аны менен бардык зарыл маектер өткөрүлүп бүткөнгө чейин колдонулат. Ошол эле учурда, бардык тиешелүү кепилдиктер, жок эле дегенде, соттук териштирүү аягына чыкканга чейин тийиштүү түрдө сакталышы керек.
12. Суракка алынган адамдын укуктук макамы жана милдеттери, ошондой эле сурак процессине тиешелүү кепилдиктер, анын тергөө алкагында ээлеген макамынан көз каранды болот: кылмыш иши боюнча шектүүбү же айыпталуучубу; жабырлануучубу; тергөө үчүн кызыкчылык жараткан адамбы, мисалы, аскердик же чалгындоо ишмердүүлүгүнүн контекстинде. Принциптерде суракка алынуучулардын түрдүү категорияларына жараша кепилдиктердин түрү колдонулушу жана башка ушуга тиешелүү ой-жүгүртүүлөр эсепке алынган.
13. Куралдуу кагылышуу кырдаалдарында, кылмыш-жазык сотуна тиешеси болбогон адамдарды башка максатта суракка алууда (мисалы, аскердик жана чалгындоо кызматтарынын кызматкерлери тактикалык же стратегиялык максаттарда жүргүзгөн сурактары), айрым укуктук кепилдиктердин колдонулушу эл аралык гуманитардык укуктун тиешелүү жоболорунан, адам укуктары жана улуттук мыйзамдар чөйрөсүндөгү ченемдерден көз каранды болушу мүмкүн. Бирок, сурактын бардык түрлөрү бул жерде берилген принциптерге ылайык жүргүзүлүшү керек.
14. Принциптер ар бир мамлекет, юрисдикция жана уюм бири биринен түрдүү мыйзамдар, саясаттар жана жол-жоболор менен айырмаланышын эсепке алуу менен иштелип чыккан. Шектүүлөрдү, жабырлануучуларды, күбөлөрдү жана башка кызыкчылык жараткан адамдарды суракка алуу үчүн ар кандай стратегиялар жана тактикалар ылайыктуу болушу мүмкүн. Алардын тандалышы жалпы жагдайларга жана сурактын мүнөзүнө жараша болот. Ушуга байланыштуу, Принциптерде сурак жүргүзүүнүн натыйжалуу ыкмалары жалпысынан белгиленип жана даана бир үлгүсү берилбеген. Жагдайлар, түрү жана максаттары ар кандай болушу мүмкүндүгүнө карабай, Принциптер ар кандай сурак жүргүзүүлөрдө колдонулушу мүмкүн жана ар кандай кырдаалда жигердүү болгон укук ченемдерине жана этикага, илимий-далилденген базага негизделет.

Аудитория: Бул принциптер кимдерге арналган?

15. Принциптер иш жүзүндө сурак жүргүзүүлөрдү жана ага байланыштуу сот

адилеттүүлүгүнүн процесстерин жөнгө салган саясатты иштеп чыгуу, кабыл алуу жана ишке кириштирүү менен алектенген саясаттагы жетекчилерге жана мамлекеттик органдарга арналган. Аларга аткаруу бийлигинин органдары, мыйзам чыгаруучулар, укук коргоо органдарынын жетекчилери, окутуу академиялары, дисциплинардык кеңештер жана башка сурак жүргүзүү жаатында мыйзамдарды, саясатты, системаларды жана ыкмаларды иштеп чыгууга жана ишке ашырууга катышкан ар кандай органдар кирет.

16. Принциптер ошондой эле сурак жүргүзүүгө тартылган адистер жана мамлекеттик кызматкерлерге, анын ичинде укук коргоо органдарынын, прокуратуранын жана атайын кызматтардын кызматкерлери үчүн, алардын түрдүү юрисдикциялардагы аталыштарынан көз карандысыз жигердүү.⁴
17. Сурактын жүрүшүндө сурак берүүчү менен өз ара аракеттенген башка адистер (мисалы, юристтер, судьялар, прокурорлор, адвокаттар) да Принциптерди өз ишмердүүлүгү үчүн жигердүү деп табышат. Мындан тышкары, алар көзөмөл органдарына, жарандык коомдун өкүлдөрүнө, укук коргоочуларга жана бул документте сүрөттөлгөн жагдайларды изилдеген башка тараптар үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.
18. Мамлекеттер улуттук мыйзамдарга, ченемдик укуктук актыларга, окутуу ыкмаларына, тиешелүү органдардын процедураларына жана иш тажрыйбасына Принциптерди киргизүү үчүн бардык зарыл чараларды кабыл алышы керек. Суракка алынгандардын укуктарын толук мүмкүнчүлүктүү корголушун камсыздоо максатында эле эмес, ошондой эле сурактын жүрүшүндө көбүн эсе так жана ишенимдүү маалыматты алуу үчүн, алардын колдонулушун укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин, юристтердин жана башка тиешелүү бөлүмдөр арасында кеңири алга жылдыруу керек.
19. Эл аралык келишимдердин мүчө-мамлекеттерине Принциптерде баяндалган көрсөтмөлөрдүн алкагынан тышкары белгилүү бир милдеттенмелер жүктөлгөн болушу мүмкүн. Ошо сыяктуу эле, бардык мамлекеттер эл аралык укуктун адат ченемдери менен, ошондой эле аткарууга милдеттүү болгон эл аралык укуктун ченемдерине ылайык аракеттенүүгө милдеттүү. Бул Принциптерде баяндалган эч нерсе мамлекеттердин өздөрүнө алган эл аралык укуктук милдеттенмелерин толук жана милдеттүү түрдө аткаруудан бошотуу максатында талкууланбашы керек.

⁴ Бул категорияга кылмыш ишин тергөө алкагында же маалымат чогултууда сурак жүргүзүүнүн калыс ыкмаларын сүрөттөш үчүн бири биринен айырмаланган терминдерди колдонгон юрисдикциялар тиешелүү. Ошентип, Принциптер так жана ишенимдүү маалыматты чогултуунун мажбурлоосуз ыкмасы катары “суракты” колдонгон адистерге карата дагы колдонулат. 3-шилтемени караңыз, А/71/298.

Төргөөнүн жүрүшүндө маалымат чогултуу жана натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптери

1-принцип - негизи

Натыйжалуу сурак жүргүзүү илимий-далилденген базага, укук ченемдерине жана этикага таянат.

2-принцип – иш жүзүндө

Натыйжалуу сурак жүргүзүү так жана ишенимдүү маалыматты чогултуу максатында жана анда жалпы байланышкан укуктук кепилдиктер камсыздалган курамдуу процесс.

3-принцип –суракка алынгандардын аянычтуулугу

Натыйжалуу сурак жүргүзүү аянычтуу абалда болгон суракка алынгандардын муктаждыктарын аныктоону жана ошого жараша мамиле кылууну көздөйт.

4-принцип – сурак жүргүзүүчүлөрдү кесиптик даярдоо

Натыйжалуу сурак жүргүзүү – атайын даярдыкты талап кылган кесиптик көндүм.

5-принцип – сурак жүргүзүүчү жактардын отчеттуулугу

Натыйжалуу сурак жүргүзүүлөрдү ишке ашырган түзүмдөр ачык айкын жана отчеттуу болууга тийиш.

6-принцип – Принциптерди ишке кириштирүү

Натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерин ишке кириштирүү улуттук деңгээлде чечкиндүү чараларды талап кылат.

1-принцип - негизи

Натыйжалуу сурак жүргүзүү илимий-далилденген базага, укук ченемдерине жана этикага таянат.

20. Эмпирикалык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары, эл аралык укуктук ченемдер жана баалуулукка багытталган кызмат милдеттери натыйжалуу сурак жүргүзүүнүн негизин түзөт. Бул негизги элементтерди сурак жүргүзүүнүн тажрыйбасына киргизүү кызматкерлерге суракка алынгандардын укуктарын бузбастан так жана ишенимдүү маалыматты алууга мүмкүндүк берет.

Илимий негиздеме

Натыйжасыз иш тажрыйбаларын иликтөө

21. Криминология, социология, неврология жана медицина сыяктуу ар түрдүү жааттардагы тажрыйбалуу адистер жана окумуштуулар өткөргөн акыркы изилдөөлөрдүн алкагында, суракка алынган адамга мажбурлоо жана басым жасоо, анын кызматташууну каалабагандыгын жогорулатат жана бул ыкма дайыма колдонулса, такталбаган маалыматтарга жана жалган моюнга алууларга алып келишине ынанымдуу далилдер алынды.⁵ Иш жүзүндөгү учурларды талдоо жана алардын кесепеттери, мажбурлоо тескери натыйжа берерин жана чыныгы фактылардын ачылышына тоскоол болоорун көрсөттү. Мындан тышкары, неврология жаатындагы изилдөөлөр дагы, мажбурлоо ыкмалары мээнин эс-тутумундагы эскерүүлөрдү эстөөгө тоскоол болоорун жана ага зыян келтирээрин тастыктады.⁶
22. Изилдөөлөр далилдегендей, ырайымсыз мамиленин натыйжасында алынган, такталбаган маалыматтар жана жалгандан моюнга алуулар, көбүн эсе сурак жүргүзүү көндүмдөрүнө начар ээлик кылгандыктын алдын ала айтууга мүмкүн болгон натыйжасы.⁷

⁵ GN Gudjonsson, *The Psychology of false confessions: 40 years of Science and Practice* [Г. Н. Gudjonsson, *Жалгандан моюнга алуу психологиясы: кырк жылдык изилдөөлөр жана практика*] (Хобокен, NJ, John Wiley & Sons, 2018); А.Вриж, К.А.Мейснер, С.М.Касин, А.Морган III, Р.П.Фишер жана С.М.Клейнман, “Сурактагы Психологиялык перспективалар », *Перспективалар психологиялык Илим* [А. Vrij, К.А. Мейснер, С.М. Кассин, А.Морган III, Р.П. Фишер жана С.М. Клейнман, *Психологиялык көз караштан сурак жүргүзүү*], *Perspectives on Psychological Science*, vol. 12, No. 6 (September 2017); S. O’Mara, *Why Torture Doesn’t Work: The Neuroscience of Interrogation* [Ш. О’Мара журналы *Кыйноолор эмне үчүн иштебейт: Кыйноолордун Нейрологиясы*] Cambridge, Harvard University Press, 2015); S.M. Kassin, S.A. Drizin, T. Grisso, G.H. Gudjonsson, R.A. Leo, & A.D. Redlich, “Police-induced confessions: risk factors and recommendations” [С.М. Кассин, С.А. Дризин, Т. Гриссо, Г. Х. Гудьонссон, Р.А. Лео и А.Д. Редлих, “Полициянын басымынын астында моюнга алуулар: тобокелдик факторлору жана сунуштар” журнал *Law & Human Behavior*, vol. 34, No. 1 (February 2010).

⁶ См. сноску 5, О’Мара, *Кыйноо эмнеге иштебейт* ; SA Morgan III, S. Southwick, G. Steffian, GA Hazlett, & Э.Ф.Лофтус, “Жаңы маалымат эстутумга жакында болгон, өтө стресстүү окуяларга таасир этиши мүмкүн” [SA Morgan III, S. Southwick, J. Steffian, G.A. Хазлет жана Э.Ф. Loftus , *Дезинформациянын акыркы өтө стресстик окуялардын эс тутумуна тийгизген таасири*, Эл аралык укук жана психиатрия журналы, том. 36, №. 1 (2013-ж. январь/февраль); К. Янг, В. Древец, Дж. Шулькин, К. Эриксон “Гидрокортизондун инфузиясынын автобиографиялык эстутумга түшүрүүсүнө дозага көз каранды таасирлери” [К. Янг, V. Drewets, J. Shulkin, K. Erickson, *autobiographical эс калыбына гидрокортизон башкаруунун дозага көз каранды таасири*], *Behavioral Neuroscience журналы*, том. 125, №. 5 (2011)

Бүткүл дүйнөдө, алар жалган маалыматтардын алынышына жана жаңылыш өкүмдөрдүн чыгарылышына себеп болуп, ошону менен маалымат чогултуунун жана укук коргоо органдарынын максатына жана натыйжалуулугуна зыян келтирүүдө.⁸

23. Мажбурлоочу ыкмаларды колдонуу суракка алынган адамдын, эгер ал буга чейин жооп берээрге даяр болгон болсо да кызматташууга даяр экендигин төмөндөтүшү ыктымал жана анын каршылык көрсөтүүсүнө алып келээрин илимий далилдер күбөлөндүрөт.⁹ Ырайымсыз мамиле сурак берүүчүнү кызматкердин талаптарын аткарууга мажбурлаган учурларда, берилген маалыматтын ишенимдүүлүгү күмөн жаратат, анткени ал көбүнчө такталбаган же адаштыруучу болуп жана сурак жүргүзүүчүнү тынчтандыруу жана кыйноолорду же коркутууларды болтурбоо же токтотуу үчүн берилет.^{он}
24. Психологиялык мажбурлоо ыкмалары, мисалы, күнөөсүн сездирүү (мисалы, сурак берүүчүгө жалган далилдерди көрсөтүү жолу менен) же күнөөсүн моюнга алуунун кесепеттери (мисалы, болжолдонгон кылмыш үчүн соттолуу эмнеге алып келиши мүмкүн экенин төмөндөтүп же апыртуу, адам кылмышты моюнга алган учурда жосуну акталаарын жана жазасы жумшартылаарын айтуу) тастыкталбаган маалыматка алып келип, жалган моюнга алуулардын санын көбөйтөт.¹¹ Сурак берүүчүгө зыян келтирүү коркунучу же анын ал жерде аткарылышы анда күчөтүлгөн стрессти пайда кылып, анын

⁷ Караныз: SA Drizin, & RA Leo, "The problem of false confessions in post-DNA world" [S.A. Дризин жана Р. Лео, *ДНК Технологиясынын Жеткиликтүүлүгү Контекстинде Жалган Конфессиялар Проблемасы*], Түндүк Каролина Укук Журналы карап чыгуу, т. 82 (2004); AD redlich, & CA мейснер, «Техникалар жана талаш-тартыштар ичинде the Шектүүлөрдү суракка алуу " Психологиялык илимде Сот залында », JL Skeem, KS Douglas & SO Lilienfeld, eds. [ТОЗОК. Редлих жана К. Мейснер, *шектүү сурак ыкмалары жана талаш* , "Сот психологиясы: консенсус жана талаш", ред. Ж.Л. Ским, К.С. Дуглас жана С.О. Lilienfeld.], (New York, NY, Guilford Press, 2009) *Ошондой эле караныз JW Schieman, Кыйноолор иштейби?* [Ж. W. Schieman, *Кыйноо иштейт?*] (Oxford, Oxford University Press, 2016)

⁸ Мисалы, Д.Старр, "The confession" [Д. Starr, *Recognition*], Science журналы , (2019); Б.Л. Катлер, К.А. Финдли жана Т.Э. Мур, "Сурак жана жалган моюнга алуулар: психологиялык көз караш" Катлер, К.А. Финдлэй жана Т.Е. Мур, *Сурак жана жалган моюнга алуу: Психологиялык көз караш*], Канаданын Кылмыш-жаза мыйзамдарын карап чыгуу, том. 18, №. 2 (2014-жылдын июнь айы); G. Lassiter & CA Meissner, ред., *Полиция сурактары жана жалган мойнуна алуу: Учурдагы изилдөөлөр, практика жана саясат боюнча сунуштар*, ред. Д.Ласситер жана К.А. Meissner], (Америкалык психологиялык ассоциация, Вашингтон, 2010)

⁹ См. шилтеме 5, Vrij ж.б. «Психологиялык перспективалар сурак»; SC Хоук & LG конвей, «Кыйноолордун эффективдүүлүгүн этикалык изилдөө: эксперименталдык сурак сценарийлеринде чечим кабыл алуу процесстерине физикалык оорунун таасирин текшерүү үчүн жаңы методология» [Ш. Гук жана Л.Г. Конвей, *эффективдүүлүк боюнча этикалык изилдөө кыйноо: жаңы методология үчүн текшерет таасири физикалык оору үстүндө Асырап алуу чечимдеринде эксперименталдык сценарийлер сурак*], журнал Журналнын Колдонулган Коопсуздук изилдөө, т. он, жок. төрт (2015);

MA Costanzo, & E. Gerrity, "Кыйноолорду суракка алуу куралы катары колдонуунун таасири жана эффективдүүлүгү: саясатты талкуулоо үчүн изилдөөлөрдү колдонуу" Costanzo жана E. Gerity, *натыйжалары жана колдонуу натыйжалуулугу кыйноо саат сурак: изилдөө кантип негизи саясий талкуулар*], журнал Социалдык Маселелер жана саясатка сереп салуу, том. 3, жок. 1 (декабрь 2009)

¹⁰ А.Д.Байдерман, «Социалдык-психологиялык керектөөлөр жана «эрксиз» жүрүм-турум, сурак учурундагы талаптарды сактоо менен сүрөттөлгөн». [ТОЗОК. Бидерман, *Социалдык-психологиялык муктаждыктары жана "эрксиз" жүрүм-турум сурак учурунда тапшыруу мисалында*], Социометрия, т. 23, жок. 2 (1960-жыл, июнь); Д. Режали, Кыйноо жана демократия Регали, *Кыйноолор жана Демократия*] (Принстон, NJ, Princeton University Press, 2007); А. Маккой, *А Сууро нын Кыйноо: ЦРУ Сурак тартып the Суук Согуш чейин the Согуш күйүк Террор* [БИРОК. Маккой, *Кыйноо: CIA сурактары - Кансыз согуштан терроризмге каршы согушка чейин*] (Нью-Йорк, Метрополитен китептери, 2007).

^{он бир} CA мейснер, AD redlich, SW Майкл, JR Эванс, CR Камилетти, С. бхатт, & С. Брендон, «Айыптоочу жана маалымат чогултуучу сурак ыкмалары жана алардын чын жана жалган мойнуна алган таасирлери: мета-аналитикалык сереп» [К.А. Мейснер, А. Редлих, С.В. Майкл, Ж.Р. Эванс, К.Р. Камилетти, С. Батт жана С. Брендон, *Айыптоочу сурак жана маалымат чогултуу ыкмалары жана алардын чындыгы жана жалган моюнга алууларга тийгизген таасири: мета-аналитикалык кароо*], Эксперименталдык Криминология журналы, том. 10, жок. 4 (2014); шилтеме 5, Kassin et al. "Полициянын мойнуна алдыруулары".

эс-тутумундагыны кайталашына тоскоол болот жана алынган маалыматтын тактыгын жана ишенимдүүлүгүн начарлатат.¹²

25. Багытточу суроолорду берүү сурак берүүчүнүн эс-тутумун чаташтырып жана анын көрсөтмөлөрү бурмаланышы далилденген.¹³ Шектүүлөрдү суракка алууда мындай багытточу жана манипуляциялык ыкмалар алынган маалыматтын ишенимдүүлүгүн төмөндөтөт, ошондой эле жалгандан мойнуна алуу жана жаңылыштуу өкүмдөр чыгарылышынын ыктымалдуулугун жогорулатат.¹⁴
26. Эгерде сурак жүргүзүүчү сурактын жүрүшүндө моюнга алуу билдирүүсүн алууга умтулса, анда ал өзүнүн көз карашын тастыктаган маалыматка артыкчылык берип, аны ошого жараша чечмелейт. Ошондой эле бул сурак жүргүзүүчүнүн буюмдук далилдерди жана башка маалыматтарды объективдүү талдоо жөндөмүнө зыян келтирет. Иш жүзүндө, бул кызматкер багытточу суроолорду берүүгө, ошондой эле анын гипотезасын же сурак берүүчүнүн катыштыгын же күнөөлүүлүгү жөнүндө калыптанган ишенимдерин ырастоо үчүн мажбурлоо, манипуляциялоо жана басым жасоого ыкташына алып келет.¹⁵ Адамдын күнөөсү жөнүндөгү мындай эрте тыянактар күнөөсүн жалгандан моюнга алууга, жаңылыштуу чечимдерге жана күнөөлүүлөр жазасыз калышына алып келери далилденген.¹⁶
27. Кээ бир сурак берүүчүлөр багытточу суроолордун таасирин өзгөчө кабыл алышы мүмкүн. Сурак берүүчүнүн жекече өзгөчөлүктөрү, мисалы, жашы, психосоциалдык жана акыл-эсинин чектөөлөрү, ишенимсиз маалымат берүү жана жалган мойнуна алуу ыктымалдыгын жогорулатат. Ошентип, алар ынандырууга, басымга, куулукка жана алдоого өзгөчө көндүрүмдүү болушу мүмкүн.¹⁷ Архивдерди талдоодо, күнөөсүн жалгандан мойнуна алгандардын арасында жашы жете элек өспүрүмдөр жана психосоциалдык жактан жабыркаган жана акыл-эси жагынан чектөөлөрү бар адамдар аныкталган.¹⁸

¹² R.S. Stawski, M.J. Sliwinski, & J.M. Smyth, "The effects of an acute psychosocial stressor on episodic memory" [Р.С. Ставски, М. Дж. Сливински и Дж.М. Смит, *Эпизоддук эс-тутумга курч психосоциалдык стрессин таасири*], журнал *European Journal of Cognitive Psychology*, vol. 21, No. 6 (2009).

¹³ Loftus, "Intelligence gathering post-9/11" [Э.Ф. Лофтус, *11 сентябрьдагы теракттан кийин чалгындоо маалыматын чогултуу*], журнал *American Psychologist*, vol. 66, No. 6 (2011).

¹⁴ B.L. Garrett, "Contaminated confessions revisited" [Б.Л. Гарретт, *«жараксыз» моюнга алууларга кайрылсак*], журнал *Virginia Law Review*, vol. 101, No. 2. (апрель 2015); R.A. Leo, "Why interrogation contamination occurs" [Р.А. Лео, *сурактагы «жараксыз» маалыматтар кайдан алынат*], журнал *Ohio State Journal of Criminal Law*, vol. 11, No. 1 (2013)

¹⁵ C.A. Meissner, & S.M. Kassin, "You're guilty, so just confess!": cognitive and behavioral confirmation biases in the interrogation room" in *Interrogations, Confessions, and Entrapment*, G.D. Lassiter, ed. [К.А. Мейсснер и С.М. Кассин, *«Сиз күнөөлүүсүз, жөн эле моюнга алыңыз!»: сурактагы аракеттик жана таанып билүүлүк бейкалыстык*, Сурак, моюнга алуулар жана тузактар, Дж.Д. Ласситер басылмасынын астында] (Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2004).

¹⁶ F.M. Narchet, C.A. Meissner, & M.B. Russano, "Modeling the influence of investigator bias on the elicitation of true and false confessions" [Ф.М. Нарчет, К.А. Мейсснер и М.Б. Руссано, *Тергөөчүнүн калыптанып калган оюунун чыныгы жана жалган моюнга алууга таасири*], журнал *Law & Human Behavior*, vol. 35, No. 6 (December 2011); A.A.S. Zuckerman, "Miscarriage of justice – a root treatment" [А.А. Цукерман, *Соттук жаңылыштыктар – түпкү себептери*], журнал *Criminal Law Review*, 323 (May 1992); K.A. Findley, M.S. Scott, "The multiple dimensions of tunnel vision in criminal cases" [К.А. Финдли, М.С. Скотт, *Кылмыш иштеринде бир жактуу көз караштын көп тараптуулугу*], журнал *Wisconsin Law Review*, vol. 2 (June 2006)

¹⁷ A. Vrij, *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*, 2nd ed. [А. Врий, *Калп менен жалганды аныктоо: кооптонуулар жана мүмкүнчүлүктөр*, 2-е издание] (West Sussex, England, John Wiley & Sons, 2011); 5-шилтеме, Vrij et al. "Psychological perspectives on interrogation"; 5-шилтеме, Gudjonsson, *The Psychology of False Confessions*.

¹⁸ 7-шилтеме, Drizin & Leo, "The problem of false confessions". S.R. Gross, K. Jacoby, D.J. Matheson, N. Montgomery, & S. Patil, "Exonerations in the United States 1989 through 2003" [С.Р. Гросс, К. Джейкоби, Д.Дж. Мэтисон, Н. Монтгомери и С. Патил, *1989 жылдан 2003-жылга чейинки АКШдагы Актоолор*], журнал *Journal of Criminal Law & Criminology*, vol. 95, No. 2 (2005).

28. Адамдын кыймыл-аракеттерине карап, анын качан калп айтып жатканын туура аныктоого болот деген жаңылыш пикир бар.¹⁹ Сурак берүүчүнүн эмоционалдык реакциясын, кыймыл-аракеттерин жана дене-мүчөсүн кандай кармаганын көзөмөлдөө аркылуу атайын окутулган кызматкерлер калпты тааный алат деп ишенишет. Бирок, бул белгилер калптын ишенимдүү белгилери катары каралышы мүмкүн эмес.²⁰ Мындан тышкары, көптөгөн илимий изилдөөлөргө ылайык, «Калпты аныктоо» технологиялары аны дайыма эле так аныктай албайт,²¹ жана кылдаттык менен колдонулбаса, туура эмес чечимдерге жана соттук жаңылыштыктарга алып келиши мүмкүн.²²

Натыйжалуу иш ыкмаларын изилдөө

29. Маалымат алууга багытталган ыкманын натыйжалуулугун олуттуу изилдөөлөр тастыктайт. Ар кандай даражадагы суралуучу адамдардан – кылмышка шектүүлөрдөн, жабырлануучулардан, күбөлөрдөн жана башка булактардан маалымат алуу үчүн адистер ар түрдүү ык-жолдору камтылган ишенимдүү жана кысым болбогон ыкмадагы сурактын түрүн колдонушат.
30. Ишенимдүү байланышты түзүп жана аны кармануу жөндөмдүүлүгү сурактын катышуучуларынын арасында иштиктүү мамилелерди калыптандырууга көмөктөшүүчү жана натыйжалуу баарлашууга мүмкүндүк берген маанилүү көндүм болуп саналат.²³ Бул үчүн кызматкер суралуучу менен ишеним жана адамдык кадыр-баркын урматтаган мамилеге негизделген байланыш түзүшү керек.²⁴ Сурак жүргүзүүчү суралуучуга өзүнүн

¹⁹ Мисалы, F. Inbau, J. Reid, J. Buckley, & B. Jayne, *Criminal Interrogation and Confessions*, 5th ed. [Ф. Инбау, Ж. Рейд, Ж. Бакли жана В. Джейн, *Кылмыш ишин иштөөдөгү сурак жана күнөөнү моюнга алуу*, 5th басылышы] (Burlington, Mass., Jones & Bartlett Publishers, 2011).

²⁰ P.A. Granhag, A. Vrij, & B. Verschuere, eds., *Deception Detection: New Challenges and Cognitive Approaches* [П.А. Грэнхаг, А. Врий и Б. Вершуэре, *Калпты аныктоо: Жаңы чакырыктар жана өздөштүрүү жолдору*] (Chichester, UK, John Wiley & Sons, 2015).

²¹ J. Synnott, D. Dietzel, & M. Ioannou, M. “A review of the polygraph: history, methodology and current status” [Дж. Синнотт, Дж. Дитзел и М. Иоанну, *Полиграф: тарыхы, усулдары жана иштин заманбап абалы*], журнал *Crime Psychology Review*, vol. 1, №. 1 (2015); E. Rusconi & T. Mitchener-Nissen “Prospects of functional magnetic resonance imaging as lie detector” [Э. Рускони и Т. Митченер-Ниссен, *Функционалдуу магниттик-резонанс томографиясын калптын детектору катары колдонуунун келечектери*], журнал *Frontiers in Human Neuroscience*, vol. 7, №. 594 (September 2013); National Research Council, *The Polygraph and Lie Detection* [Улуттук изилдөө кеңеши, *Полиграф жана калпты таануу*], (Washington, DC, The National Academies Press, 2003).

²² D. Church, “Neuroscience in the courtroom: an international concern” [Д. Черч, *Невр илими сот залында: эл аралык көйгөй*], журнал *William and Mary Law Review*, vol. 53, №. 5 (2012); J.H. Marks, “Interrogational neuroimaging in counterterrorism: a ‘no-brainer’ or a human rights hazard?” [Дж.Х. Маркс, *Терроризмге каршы күрөшүү боюнча сурактарда эс-тутумда элестетүү: жөнөкөй жолбу же адам укуктарына коркунучтуу*], журнал *American Journal of Law & Medicine*, vol. 33, №. 2-3 (2007).

²³ F. Gabbert, L. Hope, K. Luther, G. Wright, M. Ng, & G.E. Oxburgh, “Exploring the use of rapport in professional information-gathering contexts by systematically mapping the evidence base” [Ф. Габберт, Л. Хоуп, К. Лютер, Г. Райт, М. Инг и Г. Оксбург, *Маалымат чогултууда ишенимдүү мамилени изилдөө, далил базасын такай талдоо*], журнал *Applied Cognitive Psychology* (November 2020); A. Abbe, & S.E. Brandon, “The role of rapport in investigative interviewing: a review” [Э. Эбб и С. Брэндон, *Тергөө сурагында атайын ишеничтүү байланышты орнотуу: сереп салуу*], журнал *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, vol. 10, №. 3 (2013).

²⁴ L. Brimbail, S.M. Kleinman, S. Oleszkiewicz, & C.A. Meissner, “Developing rapport and trust in the interrogative context: An empirically-supported and ethical alternative to customary interrogation practices” in *Interrogation and Torture: Integrating Efficacy with Law and Morality*, S.J. Varela, M. Fallon, G. Gaggioli, J.D. Ohlin, eds. [Л. Бримбал, С.М. Клейнман, С. Олешкевич и К.А. Мейсснер, Сурак учурундагы өз ара түшүнүшүүнү жана ишенимди өнүктүрүү: сурактын демейдеги тажрыйбасына эмпирикалык негизделген жана этикалык тандоо «Сурак жана кыйноолор: мыйзам жана адеп менен натыйжалуу биригүү», С. ДРж. Барела, М. Фаллон, Г. Гаджиоли, Дж.Д. Олин] астында басылышы (Oxford, Oxford University Press, 2020).

чын дилинен тилектештигин билдирип²⁵ жана ага акыйкаттуу мамиле кылынаарына ынандырышы керек.

31. Суракты ишенимдүү мамиле мамиле менен алып баруу, сурак жүргүзүүчүнүн эмнени айтып, эмнени айтпаш керектигин өз алдынча чечилине мүмкүндүк берет жана сурак берүүчү менен оң маанайда өз ара аракеттенишине өбөлгө түзөт,²⁶ ошону менен так маалымат алуу ыктымалдыгын жогорулатат.²⁷
32. Сурак жүргүзүүчү өз ара кызыкчылыктарын, окшоштуктарын, көз караштарын урматтоо жана уга билүү көндүмдөрүн колдонуу менен (чын дилден, калп эле окшотпой), жалпы жанышуу чекиттерин аныктоо аркылуу ишенимдүү байланыш түзө алат (башкача айтканда өз ара түшүнүшүүнү түзүүчү атайын мамиле).²⁸
33. Адамдын эс тутуму маалыматты кантип кабыл алганы, сактаганы жана эскергени боюнча изилдөөлөрдүн көп өлчөмдөгү жыйынтыктары, сурак берүүчүлөрдүн көрсөтмөлөрүнө таасир этүүчү түрдүү себептерди кыскартуу менен, кенен жана так маалымат алууга мүмкүндүк берген ыкмаларын аныктады. Бул ачык, багыттабаган суроолорду берүү дегенди билдирет,²⁹ ошондой эле, сөзүн бөлбөй, окуяны же маалыматты өз алдынча эстөөгө мүмкүнчүлүк берүү.³⁰

²⁵ Эмпатия – инсандын ички сезимдеринен же аффективдүү мүмкүнчүлүктөрүнөн жана өздөштүрүү процесстеринен турган көп кырдуу көрүнүш. Бул, кырдаалды сурак берүүчүнүн көз карашынан кабыл алуу жөндөмдүүлүгү жана анын сезимдерин жана ой-толгоолорун түшүнө билүү. Көбүн эсе, бул ички сезимдердин таасири, аны каалаганда коё берип же токтотсо болот. *Мисалы караңыз*, GE Oxburgh, & J. Ost, “The use and efficacy of empathy in policis interviews with the siques of actions were!” [Г. Оксбург жана Дж. Ост, *Полиция жыныстык кылмыштар боюнча шектүүлөрдү суракка алуусунда эмпатияны колдонуу жана натыйжалуулугу*, Тергөө психологиясы жана кылмышкерлердин профилин аныктоо журналынын атайын саны, том. 8, № 2 (Июнь 2011); В. Baker-Eck, R. Bull, & D. Walsh, “Investigative empathy: a strength scale of empathy based on European police perspectives” [Б. Бейкер-Эк, Р. Булл и Д. Уолш, *Тергөөдөгү эмпатия*:] *Европанын полиция кызматтарынын көз караштарына негизделген эмпатия көлөмү*, журнал *Psychiatry, Psychology and Law*, vol. 27, № 3 (2020).

²⁶ 24-шилтемени караңыз, R. Bull, & A. Rachlew, “Investigative interviewing: from England to Norway and beyond”, in *Interrogation and Torture*, Varela et al., eds. [Р. Булл и А. Рахлев, *Тергөө иштеринде сурак жүргүзүү: Англиядан Норвегияга чейин жана андан сырткары* «Сурак жана кыйноолор», С. Дж. Барела ж.б. астында басылышы.]; L.J. Alison, E. Alison,

G. Noone, S. Elntib, & P. Christiansen, “Why tough tactics fail and rapport gets results: Observing Rapport-Based Interpersonal Techniques (ORBIT) to generate useful information from terrorists” [Л.Дж. Элисон, Э. Элисон, Дж. Нун, С. Элнтиб и П. Кристиансен, *Эмне үчүн катаал тактика пайдасыз, ал эми ишеничтүү атайын байланыш түзүү натыйжа берет: террористтерден маалымат алууда ишеничтүү атайын байланыш түзүү мамилесин колдонуу*] журнал *Psychology, Public Policy, and Law*, vol. 19, № 4 (2013).

²⁷ С.Е. Kelly, J.C. Miller, & A.D. Redlich, “The dynamic nature of interrogation” [К. Келли, Дж. Миллер и А.Д. Редлих, *Сурактын өзгөрүштүү мүнөзү*], журнал *Law and Human Behavior*, vol. 40, № 3 (June 2016); J.M. Kieckhafer, J.P. Vallano, & N. Schreiber Compo, “Examining the positive effects of rapport building: when and why does rapport building benefit adult eyewitness memory?” [Дж.М. Кикхафер, Дж.П. Валлано и Н. Шрайбер Компо, *Ишеничтүү атайын байланыш түзүүнүн оң натыйжалуулугун изилдөө: улуу курактагы күбөлөрдүн эс-тутумуна ишеничтүү атайын байланыш түзүү мамилесин колдонуу качан жана эмне үчүн пайдалуу?*], журнал *Memory*, vol. 22, № 8 (2014); U. Holmberg, & K. Madsen, “Rapport operationalized as a humanitarian interview in investigative interview settings” [У. Холмберг и К. Мэдсен, *Сурактын жүрүшүндө ишеничтүү атайын байланыш түзүүнү ишке киргизүү сурак жүргүзүүнүн адамгерчиликтүү жолу катары*], журнал *Psychiatry, Psychology & Law*, vol. 21, № 4 (2014).

²⁸ С.Е. Dando, & G.E. Oxburgh, “Empathy in the field: towards a taxonomy of empathic communication in information gathering interviews with suspected sex offenders” [К.Дж. Дандо и Г.Э. Оксбург, *Эмпатия мисалдар менен: жыныстык кылмыш жасаганга шектелгендерден маалымат алуу максатында сурак жүргүзүүдө эмпатиялык байланышты мыйзамдуу ирээтештирүү*], журнал *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, vol. 8, № 1 (January 2016); сноска 26, Alison et al., “Why tough tactics fail”.

34. Стратегиялык пландаштырылган сурак негизги тынчсыздандырган маселелерге көңүл топтоого мүмкүндүк берет. Бул ыкма сурак жүргүзүүчүгө берилген маалыматтын, мурун алынган маалыматка канчалык каршы келбешин аныктоого мүмкүндүк берет.³¹
35. Көптөгөн изилдөөлөрдүн алкагында аныкталган, ишенимдүү мамиле менен мажбурлоосуз түрдө жүргүзүлгөн сурак:
- Сурак жүргүзүүчү менен сурак берүүчүнүн ортосунда байланыш түзүлүшүнө өбөлгө болот
 - Эскерүүлөрдүн эске келишине көмөктөшөт
 - Алынган маалыматтын тактыгы жана ишенимдүүлүгү жогорулайт
 - Берилген маалымат чын экендигин текшерүүгө мүмкүндүк берет
 - Көрсөтмөлөрдүн чын дидүүлүгү жана маалыматтуулугунун ыктымалдыгы жогорулайт
 - Жалган моюнга алуулар же такталбаган маалымат алуу тобокелдиги төмөндөйт.

Укуктук негиздер

36. Принциптердин негизин түзгөн негизги өзөктүү укуктук ченемдер эл аралык укукта туруктуу бекитилген, *ius cogens* милдеттүү ченемдерине, эл аралык адат укугу, келишимдик милдеттенмелер, ошондой эле эл аралык, аймактык жана улуттук мыйзамдарга негизделген. Бул ченемдер бардык укуктук тутумдарга колдонулуп жана укуктук процедуралардын көп түрдүүлүгүн эсепке алуу үчүн улуттук мыйзамдарга киргизилсе болот.

²⁹ D. Walsh, & R. Bull, “What really is effective in interviews with suspects? A study comparing interviewing skills against interviewing outcomes” [Д. Уолш и Р. Булл, *Шектүүлөрдү суракка алууда эмне натыйжалуу? Алынган натыйжалар менен сурак жүргүзүүнүн нугун салыштырып кароо*], журнал *Legal and Criminological Psychology*, vol. 15 (2010); M.B. Powell, R.P. Fisher, & R. Wright, “Investigative interviewing”, in *Psychology and law: An empirical perspective*, N. Brewer, D. Kipling, & D. Williams, eds. [М.Б. Пауэлл, Р.П. Фишер и Р. Райт, *Тергөө сурагы «Укук жана психология: эмпирикалык келечеги»* Н. Брюер, Д. Киплинг и Д. Уилльямс] астында басылышы (New York, NY, Guilford Press, 2005).

³⁰ R.P. Fisher, & R.E. Geiselman, *Memory enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview* [Р.П. Фишер и Р.Э. Гейзельман, *Тергөө сурактарын жүргүзүүдө эс-тутумдагы эскерүүлөрдү жакшыртуучу ыкмалар: түшүнө билүү суроолору*]. (Springfield, IL, Charles C Thomas, Publisher, 1992); R. Paulo, P. Albuquerque, F. Vitorino, & R. Bull, “Enhancing the cognitive interview with an alternative procedure to witness-compatible questioning: category clustering recall” [Р. Паоло, П. Альбукерке, Ф. Виторино и Р. Булл, *Күбөлөрдү суракка алууда альтернативдик ыкманын жардамы менен түшүнө билүүчүлүк сурамжылоонун натыйжалуулугун жогорулатуу: эскерүү даражаларды класшташтыруу*], журнал *Psychology, Crime, & Law*, vol. 23, № 10 (2017); A. Memon, C.A. Meissner & J. Fraser, “The cognitive interview: a meta-analytic review and study space analysis of the past 25 years” [А. Мемон, К.А. Мейсснер жана Дж. Фрейзер, *Түшүнө билүүчүлүк сурамжылоо: мета-аналитикалык сереп салуу жана акыркы 25 жылдагы изилдөөлөрдү талдоо*], *Psychology, Public Policy, & Law*, vol. 16, № 4 (2010).

³¹ G. Nahari, & A. Vrij, “The verifiability approach: advances, challenges and future prospects” in *Handbook of Legal and Investigative Psychology*, R. Bull & I. Blandón-Gitlin, eds. [Г. Нахари и А. Врий, *Болжолдоонун негизин жолдоо: жетишкендиктер, көйгөйлөр жана келечек «Юридикалык жана тергөө-иликтөө психологиясынын колдонмосу»* Р. Булл и И. Бландон-Гитлин] астында басылышы (New York, NY, Routledge, 2019); 20-шилтеме, P.A. Granhag & M. Hartwig, “The strategic use of evidence technique” in Granhag, Vrij & Verschuere, eds., *Deception Detection* [П.А. Гранхаг и М. Хартвиг, *Далилдөө техникасын стратегиялык колдонуу* П.А. Грэнхаг, А. Врий жана Б. Вершуре, «Калпты аныктоо»]; S. Oleszkiewicz, & S.J. Watson, “A meta-analytic review of the timing for disclosing evidence when interviewing suspects” [С. Олешкевич жана С. Ватсон, *Шектүүлөрдү суракка алууда далилдерди көрсөтүү учуруна Мета-аналитикалык сереп салуу*], журнал *Applied Cognitive Psychology*, vol. 35, № 2 (2020).

37. Натыйжалуу сурак жүргүзүүнүн негизинде эл аралык укуктун ченемдери жана адам укуктарынын жаатындагы ченемдер орун алган.³² Бул жерде баяндалган Принциптерге ылайык сурак жүргүзүүнүн жолдорун натыйжалуу ишке кириштирүү үчүн төмөнкү мыйзам ченемдери биринчи деңгээлдеги мааниге ээ:
- Кыйноолордон жана ырайымсыз мамиленин башка түрлөрүнөн эркин болуу (адамгерчиликтүү мамилеге укук)
 - Негизсиз камакка алуудан жана кармоодон эркин болуу (эркиндик жана коопсуздук укугу)
 - Күнөөсүздүк презумпциясынын укугу
 - Көрсөтмө берүүдөн баш тартуу укугу жана өзүнө каршы көрсөтмө берүүгө мажбурланбоо укугу
 - Акыйкаттуу соттук териштирүүгө укугу
 - Басмырлоодон эркин болуу укугу.
38. Кыйноолорго толук жана сөзсүз тыюу салуу бардык мамлекеттерге тиешелүү.³³ Мажбурлоо ыкмалары менен сурак жүргүзүү жана кемсинтүү, коркутуу же маалымат алуу же сурак берүүчүдөн моюнга алуучу билдирүүлөрүн алуу максатында коркутуу же мажбурлоону колдонуп, ошондой эле ар кандай башка аракеттер менен суралып жаткан адамдардын ой-толгоосуна тоскоол болгон башка аракеттер кыйноолорго жана ырайымсыздыктын башка түрлөрүнө теңдештирилиши мүмкүн.³⁴
39. Мыйзамсыз жолдор менен алынган далилдерди кабыл албоо эрежеси эл аралык адат укугунун ажыратылгыс ченеми жана кыйноолорго жана ырайымсыз мамиленин башка түрлөрүнө салынган тыюуда орун алган. Ушул эрежеге ылайык, соттук териштирүүнүн жүрүшүндө кыйноолор же башка ырайымсыз мамиле аркылуу алынган маалыматтарды же билдирүүлөрдү, анын ичинде күнөөсүн мойнуна алгандыгын колдонууга тыюу салынат (кыйноолорду жасагандыгына айыпталган адамга карата бул билдирүү же маалымат ушундай жол менен алынган болсо, далили катары пайдаланылгандан башка учурларда).³⁵
40. Эл аралык укук, эч ким кыйноолорго же башка ырайымсыз мамилеге жана башка зомбулуктуу дайынсыз жоголуулар жана мыйзамсыз өлүм жазалары сыяктуу сөзсүз тыюу салынган тажрыйбаларга дуушар болбошун камсыз кылуу үчүн төмөнкү өнүгүп келе жаткан дайындуу ченемдерди бекитет:
- Арестке алууда же кармоодо жана камакка алууда күч колдонуу өзгөчө кырдаалда жана башка каражаттар натыйжасыз калганда же күтүлгөн натыйжага жетүү үчүн эч кандай үмүт бербегенде гана жол берилет. Күч колдонуу мыйзамдуу, тең өлчөмдүү, мыйзамдуу максатты көздөп жана дайым жашоо укугу сыйланышы керек.³⁶

³² Атап айтканда, БУУнун Башкы Ассамблеясынын 1948-жылдын 10-декабрындагы 217 А (III) резолюциясы менен кабыл алынган Адам укуктарынын жалпы декларациясы (UDHR); Генералдык Ассамблеянын 1966-жылдын 16-декабрындагы 2200 А (XXI) резолюциясы менен кабыл алынган Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакт (МПГПП).

³³ МПГПП 7-бер.; БУУ кыйноолорго жана башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиле жана жазалоого каршы конвенциялары 2-бер.; 1949-жылдын Женева конвенциялары жалпы 3-берене.

³⁴ БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 16-бер.; 3-шилтеме, А/71/298, 44-пункт; *мисалы караңыз*, «Селмуни Францияга каршы» иши боюнча Адам укуктары боюнча Европа сотунун (ЕChR) чечими, арыз № 25803/94, 28-июль 1999-ж. 102-105.

³⁵ БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 15-бер.; Адам укуктары боюнча комитет, №20 Жалпы катардагы Эскертме 7-берене (Кыйноолорго же ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамилеге же жазага тыюу салуу), 12-п., HRI/GEN/1/Rev.9 (I том), 1992-ж. 10-март; БУУнун атайын баяндамачысынын кыйноо жөнүндө баяндамасы 10 Апрель 2014-ж., А/HRC/25/60; *ошондой эле*, кыйноолорго каршы Комитет, Жалпы катардагы Эскертме № 2: 2-берененин катышуучу мамлекеттер тарабынан аткарылышы, 6-п., CAT/C/GC/2, 24-январь 2008-жыл; *мисалы караңыз*, CAT/C/30/D/219/2002, 6.10-пункт.

³⁶ 2-бер. МПГПП; коопсуздукту сактоо боюнча кызмат адамдарынын ок атуучу куралдарды жана күч колдонушунун Негизги принциптери (Негизги принциптери), 1990-ж.;

- b. Өлүм алып келүүсү кемирээк болгон куралдарды колдонуу зарылдыгы ар дайым кылдаттык менен бааланып жана көзөмөлдөнүшү керек. Мыйзамдуу максатка жетүү үчүн зарыл болгон жана бул максаттарга жетүү үчүн анча чечкиндүү чаралар жетишсиз болгон учурлардан тышкары учурларда ок атуучу курал колдонулбашы керек.³⁷
 - c. Дене-мүчөнү жазалоону жана чынжырларды, бутка кишендерди жана электрошок кемери сыяктуу аспап-шаймандарды колдонуу, аныктоо боюнча, оору келтирет жана/же адамдын кадыр-баркын кемсинтет жана кескин түрдө тыюу салынат.³⁸
 - d. Бөгөт коюунун каражаттары жана ыкмалары акыркы чара катары гана колдонулушу мүмкүн; аларды колдонуу тобокелдикти жекече баалоого негизделиши керек; колдонулган каражаттар жана ыкмалар мүмкүн болушунча катаал эмес жана мыйзамдуу коопсуздук максаттарына жетүү үчүн жетиштүү болууга тийиш; аларды колдонуу мыйзам менен жөнгө салынышы жана катого алынышы керек – алар эч качан жаза катары колдонулбашы керек жана алардын зарылчылыгы жоюлгандан кийин дароо алынып салынышы керек.³⁹
 - e. Эркинен ажыратылган адамдардын баары жөнүндө жигердүү расмий реестрлер жүргүзүлүп жана үзгүлтүксүз жазуулар толтурулуп турушу керек.⁴⁰
 - f. Жалгыз камоону колдонуу мыйзам менен талаптуу жөнгө салынышы керек. Ал өзгөчө учурларда акыркы чара катары, эң кыска мөөнөткө жана жооптуу органдын уруксаты менен гана колдонулушу керек. Жалгыз камоо катары менен 15 күндөн ашык созулбайт жана психосоциалдык чектөөлөрү бар адамдарга, балдарга, кош бойлуу же бала эмизген аялдарга карата колдонулушу мүмкүн эмес.⁴¹
 - g. Тартиптик жазалар адамдын кадыр-баркын урматтоого, мыйзамдуу жана тең өлчөмдүү болууга, процесстик талаптарга ылайык колдонулууга жана тийиштүү түрдө катталышы керек.⁴²
41. Жеке эркиндикке жана коопсуздукка болгон укук бардык адамдардын физикалык жана психикалык бүтүндүгүн коргоодо негизги ролду ойнойт. Эркин болуу укугуна ылайык, эч ким негизсиз камакка алынууга жана кармалууга тийиш эмес. Зомбулуктуу дайынсыз жоголуу, сыр астында камакта кармоо жана узак мөөнөткө созуп тышкы дүйнө менен байланышсыз кармоо сыяктуу мындай тажрыйбалар негизсиз жана таптакыр эл аралык укуктун ченемдери менен сөзсүз тыюу салынган.⁴³

Укуктук коопсуздукту сактоо боюнча кызмат адамдарынын Кодекси, A/RES/34/169, 17-декабрь 1979-жыл; Бириккен Улуттар Уюмунун камактагыларга мамиле кылуунун минималдуу стандарттык эрежелеринин 82-эрежеси (Нельсон Мандела эрежелери), A/RES/70/175; Адам укуктары боюнча кеңеш тарабынан 2021-жылдын 23-мартында кабыл алынган резолюция, 14-пункт, A/HRC/RES/46/15; *ошондой эле караңыз*, Кыйноо маселеси боюнча Атайын баяндамачынын баяндамасы, 44-п., E/CN.4/2004/56, 2003.

³⁷ Негизги принциптер 1990; A/RES/34/169; A/HRC/46/15, П. 12; *ошондой эле*, Адам укуктары боюнча Комитет, Жалпы катардагы Эскертме №36: 6-бер., Жашоого укук, 14-п., ССРР/С/СР/36, 3-сентябрь 2019-жыл.

³⁸ Нельсон Мандела эрежелеринин 43 жана 47-эрежелери; Бириккен Улуттар Уюмунун Эркиндигинен ажыратылган жашы жетпегендерди коргоо эрежелеринин 67-эрежеси (Гавана эрежелери), A/RES/45/113, 14-декабрь 1990-ж.

³⁹ Нельсон Мандела эрежелеринин 47 жана 48-эрежелери; Камактын же кармоонун кандай гана түрүндө болбосун бардык адамдарды коргоо принциптеринин жыйындысы (Принциптердин жыйындысы), A/RES/43/173, 9-декабрь 1998-ж.

⁴⁰ 17-бер. (3) Зомбулуктуу дайынсыз жоголуулардан баардык адамдарды коргоо үчүн Эл аралык конвенциялар (Адамдарды мажбурлап жоготуулар боюнча конвенциялар), 2007-ж.; Адам укуктары боюнча кеңештин резолюциясы, 2016-жылдын 24-марты, 9-п., A/HRC/RES/31/31.

⁴¹ Нельсон Мандела Эрежелеринин 37, 43, 44, 45 эрежелери; Адам укуктары боюнча Комитет, Жалпы катардагы Эскертме №20, 6-п.; кыйноо маселелери боюнча Атайын баяндамачынын баяндамасы 2011-ж., A/66/268; 22-эреже БУУнун Эрежелери, камактагы аялдарга мамиле кылуу эрежелери жана укук бузуучу аялдар үчүн камактан тышкары чаралар (Бангкок эрежелери), 6-октябрь 2010-жыл, A/C.3/65/L.5; Гавананын 67-эрежеси.

⁴² Нельсон Мандела эрежелеринин 36 жана 37-эрежелери; Принциптердин Кеңешинин 30-принципи.

⁴³ 9-бер. (1) МППП; 17-бер. Зомбулуктуу дайынсыз жоголуулар жөнүндө Конвенция; 37-бер.(b) Балдардын укуктары жөнүндө конвенция (КПР), 20-ноябрь 1989-ж.

42. Кылмыш ишинде шектүү же айыпталуучу катары суракка алынган адамдар көбүнчө эркинен ажыратылышат. Бийликтер мындай адамдарга гумандуу мамиле кылууну жана эл аралык укукка ылайык камакта кармоонун шарттары менен, анын ичинде БУУнун Минималдуу стандарттуу эрежелерине ылайык камактагыларга мамиле кылуу эрежелерин камсыз кылууга тийиш. (Нельсон Мандела эрежелери)⁴⁴
43. Ар бир кармоо, камоо же эркинен ажыратуу мыйзамдуу жана эл аралык укукка шайкеш келген, мыйзамда так белгиленген жол-жоболор жана негиздер боюнча болушу керек, мисалы, соттун чечиминин негизинде же жүйөлүү шектенүү болгондо жүзөгө ашырылат. Камакка алуу же эркиндигинен ажыратуу зарыл болгондо гана жана тең өлчөмдүүлүк принцибин сактоо менен акыркы чара катары колдонулушу мүмкүн. Сурак жүргүзүлүп жаткандыгы же тергөө жүрүп жаткандыгы милициянын же сот органдарынын ал адамды эркиндигинен ажыратышына жетиштүү негиз болуп саналбайт.⁴⁵
44. Аны арестке алуу же камакка алуу жөнүндө ар бир чечим жеке адамдын дайындуу жагдайларына баа берүүгө негизделип жана бул адам изин жашырууга, далилдерди жок кылууга, күбөлөргө таасир этүүгө же кайра кайталап кылмыш жасоо мүмкүндүктөрүнө таянган жана жүйөлүү себептер менен негизделиши керек. Тиешелүү органдар камакта кармоо менен байланышпаган альтернативдүү чараларды колдонуу аркылуу аныкталган тобокелдиктерди төмөндөтүү мүмкүнбү же жокпу деген маселени карашы керек. Шектүүнү же айыпталуучуну бошотууда, ага карата белгилүү бир тобокелдиктердин алдын алуу максатында, ал менен байланыштуу мисалы, анын соттук териштирүүгө келүүсүн же кызмат кызматкерлери тарабынан суракка алынуусун камсыздоо үчүн башка зарыл, тең өлчөмдүү жана басмырлоосуз чаралар колдонулушу мүмкүн. Бошотуунун колдонулуучу шарттары, мисалы, күрөө, өтө катуу талаптуу болбой, басмырлабаган жана аныкталган тобокелдиктерди төмөндөтүүгө өбөлгө түзүшү керек.⁴⁶
45. Күнөөсүздүк презумпциясына ылайык, шектүү же айыпталуучу сотто күнөөсү далилденмейинче күнөөсүз деп эсептелет. Бул деген, күнөөсү бар экендигин далилдөө түйшүгү акылга сыярлык күмөндөрдөн тышкары прокуратура органдарынын милдети жана жана ишенимдүү далилдердин жардамы менен сотто көрсөтүлүүгө тийиш.⁴⁷ Бул укуктук принципке ылайык иш алып барган сурак жүргүзүүчүлөр, алар чогулткан маалымат так жана ишенимдүү, соттук териштирүүдө колдонууга мыйзамдуу жана жарамдуу далил болушунун ыктымалдыгын жогорулатат.
46. Күнөөсүздүк презумпциясынын принцибинин ажырагыс бөлүгү көрсөтмө берүүдөн баш тартуу укугу жана өзүнө каршы көрсөтмө берүүгө мажбурланбоо укугу саналат. Бул укук өзүнө каршы көрсөтмө берүүгө мажбурланбоо үчүн же ар кандай башка себептен улам бийлик тарабынан суракка алынган адамдарга комментарий берүүдөн же жооп берүүдөн баш тартуу укугун кепилдейт. Шектүүнүн же айыпталуучунун көрсөтмө берүүдөн баш тартуусу анын күнөөлүү же күнөөсүздүгүн сотто биротоло аныкталышына жана анын

⁴⁴ Нельсон Мандела эрежелери; A/HRC/RES/46/15, 6-п.

⁴⁵ 9-бер.(1) МПГПП; Зомбулуктуу дайынсыз жоголуу боюнча Конвенциянын 17-беренеси.

⁴⁶ Бириккен Улуттар Уюмунун камактан тышкаркы чаралар үчүн минималдуу стандарттык эрежелери (Токио эрежелери), 2-апрель, 1991-жыл, A/RES/45/110; *ошондой эле* БУУ КЖКБнын Колдонмосунун 4-негизги принцибин караңыз БУУ башпаанек издеген камакта кармалган адамдарга карата колдонулуучу критерийлер жана стандарттар, камакта кармоого альтернативалар, 2012-ж; UNODC түрмөгө камоонун альтернативалары боюнча келечектүү практикалар жана Колдонмо негизги принциптери 17-24-беттер, 2007-ж.

⁴⁷ ЭКСПК14-берене (3); Адам укуктары боюнча комитет, Жалпы катардагы Эскертмелер №32: 14-берене, Соттордун жана трибуналдардын алдында тең укуктуулукка жана адилет соттук териштирүүгө укук, 2007-жылдын 23-августу, 30-п, CCPR/C/GC/32.

күнөөсүздүк презумпциясына таасир этпеши керек.⁴⁸

47. Бийликтегилер суралып жаткандардын кандайдыр-бир мүнөздүү белгилеринен көз карандысыз, баарына адам укуктары сакталышын жана аларга басмырлоосуз мамиле кылынышын камсыздандырууга тийиш.⁴⁹ Басмырлоодон эркиндикти натыйжалуу ишке ашыруу – суракка алынгандардын мыйзам алдында теңдигин жана урматтоо менен мамиле кылууну, ошондой эле эгер алар аянычтуу абалда турган болсо алардын муктаждыктарына тиешелүү маани берүүнү жана коргоону кепилдейт.
48. Бул бөлүмдө баяндалган негизги укуктук принциптер ырайымсыз мамилеге жана башка мыйзамсыз иш-аракеттерге каршы бир катар негизги укуктук жана процессуалдык кепилдиктердин негизин түзөт. Бул кепилдиктер натыйжалуу сурак жүргүзүүнүн ажырагыс бөлүгү. Тиешелүү түрдө ишке ашырылса, алар суракка алынган адамдын укуктарын коргоого көмөктөшөт⁵⁰ жана сурак учурунда алынган маалыматтын бүтүндүгүнө кепилдик берет.

Кесиптик этиканын негиздери

49. Натыйжалуу сурак жүргүзүүнү ишке ашырган кызматкерлер жогорку этикалык стандарттарга шайкеш келиши керек. Укук коргоо органдарынын жана башка атайын чалгындоо органдарынын кызматкерлерине багытталган кесиптик стандарттар, мисалы, этика жана кесиптик жүрүм-турум кодекстери кызматкерлердин тиешелүү жүрүм-турумунун максатын, баалуулуктарын жана күтүүлөрдү аныктайт.⁵¹ Алар кызмат адамынын милдеттерине тиешелүү бардык жактарын, анын ичинде эл аралык укуктук милдеттенмелерге ылайык сурак жүргүзүүнү жөнгө салышы керек.
50. Ар бир сурак жүргүзүүчү аны этикалык түрдө өткөрүүгө умтулууга милдеттүү. Кызматкер ыңгайлуулук ой-пикирлеринен улам, эгерде ал тургай ага күчтүү басым жасалып жатса дагы, принциптерден чегинбеши керек (мисалы, убакыттын чектөөлөрүнөн же кылмыштын бетин ачуу көрсөткүчтөрүнөн улам). Мыйзам тарабынан аларга жүктөлгөн ыйгарым укуктарды ишке ашырууда сурак жүргүзүүчүлөр этикалык, соттук жана коомдук көзөмөлгө туруштук бере ала турган ишенимдүү жана жүйөлүү натыйжа алууга умтулушу керек.
51. Укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин этика кодекси ар кандай сурак жүргүзүүлөрдүн негизги элементтери катары сый-урматтын, акыйкаттуулуктун жана чынчылдыктын маанилүүлүгүн баса белгилейт:
 - а. Урматтоо – мыйзамды, адамдын кадыр-баркы менен укуктарын, ошондой эле маалымат чогултууда ак ниеттүүлүк менен мамиле кылууну билдирет. Бул ошондой эле инсандын көз карандысыздыгына, анын ичинде суракка алынган адамдын көрсөтмө берүү же баш тартуу укуктарын урматтоону камтыйт.

⁴⁸ МППП 6-(2) жана 14(3) – беренелери; 1998-жылдын 17-июлунда кабыл алынган Эл аралык кылмыш сотунун Рим статуту 55-бер.(2)(б); Нельсон Мандела эрежелеринин 111-эрежеси; Принциптер жыйнагынын 15- жана 24-принциптери; о.э. караңыз, *Джон Мюррейге каршы Улуу Британия* иши боюнча АУЕСтин чечими, Арыз № 18731/91, 1996-ж., 45-п.

⁴⁹ ЭКСПК 2-бер. (1); Адам укуктары боюнча комитет, №18 Жалпы катардагы Эскертме: Дискриминацияга жол бербөө 1989-жылдын 10-ноябрында отуз жетинчи сессияда кабыл алынган.

⁵⁰ A/HRC/RES/31/31; *ошондой эле караңыз R. Carver & L. Handley, Кыйноолордун алдын алуу натыйжа береби?* [Р. Карвер жана Л.Хендли, *Кыйноолорду алдын алуу чаралары иштеп жатабы?*] (Liverpool, UK, Liverpool University Press, 2016).

⁵¹ *Караңыз, мисалы*, Полиция башчыларынын эл аралык ассоциациясы (IACP), Укук коргоо органдарынын кызматкерлери үчүн жүрүм-турум кодекси, октябрь 1957-ж, A/RES/34/169; Түштүк Африканын аймактык полиция башчыларынын кызматташтык уюму (SARPCCO), SARPCCOнун полиция кызматкерлери үчүн жүрүм-турум кодекси жөнүндө Хараре резолюциясы, 31-август, 2001-жыл; Полициянын этикасынын Европалык кодекси, Европа Кеңеши, 2001-жылдын 19-сентябры, Rec(2001)10.

- b. Акыйкаттуулук – сурак жүргүзүүчү кызматкерлердин суракка алынгандарга акыйкат, басмырлоосуз, калыстык менен мамиле кылуусун билдирет. Акыйкат мамиле кызматкердин өзүнүн жеке көз карашын аралаштырбай, кандай болбосун кырдаалдарда, ал тургай провокациялар болсо да, өзүн өзү башкара билүү жана кесипкөйлүгүн көрсөтүү жөндөмүн билдирет.
 - c. Чынчылдык сурак берүүчү менен баарлашууда чынчылдыкты жана ак ниетин көрсөтүүнү билдирет. Сурак жүргүзүүчү суракка алынган адамды ага жалган, бурмаланган же апыртылган, жарым-жартылай маалыматтарды келтирип же башка ушул сыяктуу ыкмаларды колдонуп алдоого же аны манипуляциялоого умтулбайт.
52. Кызмат абалындагы адамдар мамлекет тарабынан берилген ыйгарым укуктарды кандай гана жагдайларда болбосун мыйзамдуу, адилеттүү жана жоопкерчиликтүү пайдаланууга милдеттүү. Кызматтык милдеттерин аткарууда жасалган ар кандай мыйзамсыз иш-аракет кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалануу болуп саналат. Этикага туура келбеген алдоо жана манипуляциялоо сыяктуу иш-аракеттер, ошондой эле кызмат абалынан кыянаттык менен пайдаланууга теңдештирет.
53. Сурак жүргүзүүчү кызматкерлер суракка алынгандардын укуктарын жана кадыр-баркын коргоо үчүн болушунча натыйжалуу ыкмаларды колдонууга, ошондой эле суракты абийирдүүлүк менен өткөрүүгө моралдык жоопкерчиликтүү. Ошого жараша, алар мажбурлоонун тактикасын колдонууга каршы туруштук берүүгө милдеттүү, анткени алар суракка алынгандарга зыян келтирип, так маалыматты чогултууга тоскоолдук түзөт жана адам укуктарын бузууга теңдештирилиши мүмкүн.

2-принцип – иш жүзүндө

Натыйжалуу сурак жүргүзүү – так жана ишенимдүү маалыматты чогултуу максатында ишке ашырылуучу жана ага байланыштуу бардык укуктук кепилдиктер камсыздалуучу курамдуу процесс.

Процесстин курама мүнөзү

54. Натыйжалуу сурак жүгүзүү бир эле окуя же аракет эмес, бул процесс. Ал суракка алынган адамдар менен тергөө органдарынын жана маалымат чогултуунун өз ара аракеттенүүсүнүн бардык учурларын камтыйт. Процесс, кызмат адамы кимден маалымат алышы керектигин аныктагандан соң башталат. Андан кийин бул адам суракка алынат жана аягында сурак алуучу жалпы процеске баа берип, натыйжаларды талдайт. Процесстин башынан аягына чейинки аралык бою, атап айтканда суракка чейин, учурунда жана андан кийин, суракка алынган адамга кылынган мамиле, анын абийирдүү өткөрүлүшү үчүн маанилүү мазмунга ээ.
55. Сурак - адамдарды, адамдын жүрүм-турум өзгөчөлүктөрүн жана адам укуктарын камтыган татаал жана өзгөрүштүү процесс. Ага тегерегиндеги шарттар таасир этет, ал эми сурак алуучунун аракеттери жана башка ага тартылган кызмат адамдарынын аракеттери, анын жыйынтыгына чагылдырылышы мүмкүн. Ушул себептен улам, суракка алынган адамдан моюнга алуу билдирүүсүн эмес, ишенимдүү жана так маалыматты ийкемдүү мамилени карманып маалымат алууга умтулган кызматкер ала алат. Мындан тышкары, ар бир сурак өзгөчө жана бири бирине окшобойт. Сурак жүгүзүүчү сурактын жүрүшүндөгү аракеттерин чечүүдө, аны менен бирге дайыма принциптерге шайкеш аракеттенип өзүнүн кесиптик пикирине таянышы керек.
56. Сурактар иликтөө жана маалымат чогултуу процессинен обочо өткөрүлбөйт, тескерисинче алар анын маанилүү курамы. Сурактын жүрүшүнө операциянын жалпы максаттары жана башка колдо бар маалыматтар таасир этет. Сурактын жүрүшүндө алынган маалымат бүткүл тергөөнүн жалпы максаттарын жана стратегияларын ондоптүзөө үчүн колдонулуп, ошондой эле тергөө үчүн жаңы багыттарды көрсөтүшү мүмкүн. Сурак учурунда чогултулган маалымат абдан маанилүү анткени көп учурда анын негизинде маанилүү чечимдер кабыл алынат (мисалы, кылмыш ишин козгоо жөнүндө) ал эми алынган маалыматтар соттук же башка териштирүүлөрдө далил катары келтирилиши мүмкүн.
57. Натыйжалуу сурак жүргүзүү процесси төмөнкү элементтерди камтыйт:
- Кылдат даярдануу жана пландаштыруу
 - Бардык этаптарда тиешелүү кепилдиктерди камсыздоо
 - Сурак алуучулардын объективдүүлүгү, анын ичинде калыптанып калган пикирлерден
 - Кысылбаган жагдайды түзүү
 - Ишенимдүү байланышты түзүү жана кармануу (өз ара түшүнүшүү)
 - Мыйзамдуу жана илимий негизделген сурактын ыкмаларын колдонуу
 - Жигердүү уга билүү, сурак берүүчүнүн сөзүн бөлбөй, эркин айттыруу
 - Чогулган маалыматка жана сурактын жүрүшүнө баа берүү жана талдоо.

Так жана ишенимдүү маалымат

58. Ар бир сурактын максаты сурак берүүчүдөн так жана ишенимдүү маалымат алуу. Сурак эч бир учурда сурак жүргүзүүчүнүн болгон окуя тууралуу божомолун ырастоо же сурак берүүчүдөн кандайдыр бир маалымат алуу үчүн мажбурлоо максатында өткөрүлбөшү керек. Так жана ишенимдүү маалымат тергөө органдарына жана чалгындоо атайын кызматына негизделген чечимдерди кабыл алууга көмөктөшөт.
59. Маалыматтын тактыгы сурактын жүрүшүндө кызматкер тарабынан алынган окуялардын сүрөттөлүшү мүмкүн болушунча бурмаланбаган жана жаңылыштыксыз экенин билдирет. Адамдын эс тутуму морт жана жеткилең эмес, көбүнчө окуяларды толук эмес эстеп калат, ал эми эскерүүлөр тез унутта калат. Ушул себептен улам, сурак жүргүзүүчүлөр окуялардын сүрөттөлүшүн мүмкүн болушунча толук жана майда-чүйдөсү менен, бурмалоосуз жана эчтеkesин калтырбай документтештирүүгө умтулушу керек.
60. Маалыматтын ишенимдүүлүгү, кийлигишүүсүз же мажбурлоосуз берилген көрсөтмөлөр ишенимге ээ болоорун жана кийинки териштирүүлөрдө кылдат текшерүүгө туруштук берерин билдирет.

Укуктук кепилдиктер

61. Эл аралык укуктук ченемдерге негизделген укуктук жана процессуалдык кепилдиктер сурактын эң маанилүү курамы болуп саналат. Суракка чейин, учурунда жана андан кийин алардын тиешелүү түрдө аткарылышы адам укуктарынын корголушуна өбөлгө болуп жана алынган маалыматтардын ишенимдүүлүгүн жана далилдик баалуулугун жогорулатат, ошону менен маселенин талаптагыдай аткарылышына мүмкүндүк берет. Кепилдиктерди камсыз кылуу жалпы маалымат чогултуу процессинде жана соттук териштирүүдө суракка алынуучуга акыйкат мамиле кылынышын, ошондой эле суракты тиешелүү түрдө жана кесипкөй жүргүзүү ыктымалдыгын жогорулатат. Мындан улам, суракка алынгандардын адамдык кадыр-баркына урматтуу мамиле кылуу жана укуктук ченемдерди сактоо кызмат адамдарынын, анын ичинде сурак жүргүзгөндөрдүн кызыкчылыгында болушу керек, анткени мындай мамиле укук ченемдүү жана негиздүү натыйжаларга алып келет.
62. Бийликтер жалпы сурак жүргүзүү процессинде төмөнкү кепилдиктерди тиешелүү түрдө камсыздоого милдеттүү: ⁵²
 - a. Өз укуктары жөнүндө маалымат алууга укуктуу
 - b. Көрсөтмө берүүдөн баш тартуу укугу
 - c. Арестке алуу себептери жана арестке алынуу учурундагы ар кандай айыптоолор жөнүндө маалымат алуу укугу
 - d. Оозеки которуп берүүгө жеткиликтүү болуу
 - e. Кармалгандыгы жөнүндө туугандарына же үчүнчү жактарга билдирүү укугу
 - f. Жактоочуга жеткиликтүү болуу укугу, анын ичинде юридикалык жардам алуу
 - g. Дарыгерге жеткиликтүү болуу укугу жана көз карандысыз медициналык текшерүүдөн өтүү
 - h. Тышкы дүйнө менен байланышуу укугу
 - i. Камакта кармалгандарды каттоого алуу
 - j. Сурактын жалпы жүрүшүн жазуу, тартуу
 - k. Сурак протоколу менен таанышуу жана кол коюу укугу
 - l. Судьяга же башка соттук органга токтоосуз жеткирилүү укугу
 - m. Даттануу менен кайрылуу жана кароочу көз карандысыз көзөмөл механизмдерине натыйжалуу жеткиликтүү болуу

^{52A}/HRC/RES/31/31; A/HRC/RES/46/15, абз. 4 жана 5.

Сурак алдында –кысылбаган жагдайды түзүү

63. Суракка алынуучу менен кызмат адамынын эң биринчи байланышкан учурунан тартып адам укуктарын урматтоо жана сактоо кысылбаган жагдайды түзүүдө олуттуу мааниге ээ. Бул укук коргоо, чалгындоо, коопсуздук жана аскер мекемелеринин кызматкерлерине так жана ишенимдүү маалыматтарды чогултууга, ошондой эле мамлекеттердин эл аралык укуктук милдеттенмелерин жана суракка алынгандардын укуктарын сактоого өбөлгө болуучу шарттарды түзөт.
64. Кызмат адамдарынын өз ара байланыштын эң алгачкы этаптарында көрсөтүлгөн укук ченемсиз жана кесипкөйлүккө жатпаган жүрүм-туруму, ошондой эле отчет берүүнүн жоктугу жалпы сот өндүрүштүк процессине оңдоп түзөткүс зыян келтириши мүмкүн.
65. Калыптанып калган пикирлер жана алдын ала терс ынанымдар суракка зыян келтирип, суралып жаткан адамдан так маалыматты алуу үчүн зарыл болгон, ишенимдүү жана калыс мамилени карманууга мүмкүндүк бербейт. Сурак жүргүзүүчүлөргө суракка алынуучунун инсандыгына, анын сапаттарына же тегине карата алдын ала ой-пикирлери (андап билген да, билинбеген да) сурактын жүрүшүнө жана алынган маалыматты талкуулоого таасирин тийгизбеши үчүн өзүн-өзү андап билүүнүн жогорку деңгээли зарыл.
66. Тиешелүү кепилдиктерди жана расмий бекитилген суракты айланып өтүп “Формалдуу эмес сүйлөшүүлөр”⁵³ өткөрүлбөшү керек. Адамды арестке алуу чечими кабыл алынган соң, кызматкерлер ага расмий сурактын алкагынан тышкары чектелген гана суроолорду бере алышат, атап айтканда, арестке алууда жана камакта кармоонун башка жол-жоболорунда берилүүчү өздүк же биографиялык маалыматтарына тиешелүү суроолорду.
67. Арестке алууда же кармоо жүргүзүүдө, өзгөчө расмий бекитилген камак жайына алып келингенге чейин укук ченемсиз жана адамгерчиликсиз мамиле кылуу тобокелдиги жогору болот. Ашыкча күч колдонуу, тынчтандыруу каражаттарын кыянаттык менен пайдалануу, мажбурлоо астында өзүм билемдик сурактар жана жеткирүү учурунда транспорт каражаттарында узак мөөнөткө кармоо бул тобокелдиктерде камтылат – жогоруда айтылгандардын баарын кыйноого теңештирүүгө болот.⁵⁴
68. Эгер камакта кармоо жөнүндө чечим кабыл алынган болсо, кызмат адамдары аны расмий түрдө таанылган камак жайына тез арада жеткирүүнү камсыздоого милдеттүү. Ар бир жолу сурак жүргүзүү максаты менен камак жайына же камак жайынан жеткирүүдө (же башка жайга, мисалы, сот имаратына), адамгерчиликтүү, коопсуз жана корголгон түрдө жүргүзүлүшү керек. Камакта кармалган адамды коопсуз жеткирүү жол-жоболору расмий реестрде толук жана тиешелүү каттоо жүргүзүү менен коштолуп, анда ар бир адамга иш ачылып анын өздүк маалыматтары, эркинен ажыратылган убагы, камакта кармоого жооптуулар, алып келинген учурдагы саламаттыгынын абалы жана камакта кармоочу жайга киргизилген убагы сыяктуу маалымат жазуулар белгиленет.⁵⁵
69. Ушул алгачкы мезгилдеги ырайымсыз мамиле же камакта кармоонун тийиштүү шарттарынын жоктугу тергөө процессине жана андан кийинки сурак жүргүзүүлөргө терс таасирин тийгизиши мүмкүн: сурак берүүчү маалымат берүүнү каалабашы мүмкүн, мындай мамиленин физикалык жана андап-билүү кесепеттери алардын өз укуктарын түшүнүп жана ишке ашыруу, так жана ишенимдүү маалымат берүү жөндөмүн төмөндөтүшү мүмкүн. Ушул мезгилде сурак берүүчүнүн укуктарын жана кадыр-баркын коргоо, кызмат адамдарынын мыйзамдуу милдети гана эмес, ошондой эле кийинки

⁵³ Бул кызмат адамы менен шектүүнүн, күбөнүн, жабырлануучунун же тергөөгө кызыкчылык жараткан башка адамдын ортосундагы расмий сурактын алкагынан тышкары ар кандай билдирүүлөргө тиешелүү.

⁵⁴ Кыйноолор маселеси боюнча Атайын баяндамачынын 2017-жылдын 20-июлундагы, А/72/178 баяндамасын караңыз.

⁵⁵ Зомбулуктуу дайынсыз жоголуулар боюнча Конвенциянын 17-беренеси.

жол-жоболордун тиешелүү аткарылышына көмөктөшөт.

70. Эгер адам суракка чейин же сурак өткөрүүнүн аралыктарында камакта болсо, кызмат адамдары ар кандай жагдайларда ага урматтуу мамиле кылууга, ошондой эле анын адам укуктарынын талаптарына жооп берген шарттарда кармалышын камсыздоого милдеттүү. Бул адамдын тамак-ашка, сууга жеткиликтүү болуусу, ыңгайлуу температурада кармалышы жана эс алууга жетиштүү убакыт берилиши сыяктуу негизги муктаждыктарын канааттандырууну камтыйт.⁵⁶
71. Сурактар өтө көпкө созулбаган, кысым болбогон жагдайда, адам укуктарынын⁵⁷ талаптарына шайкеш коопсуздуктун жана купуялуулуктун талаптары сакталышы менен өткөрүлүшү керек. Ыңгайлуу физикалык шарттарды камсыз кылуу суракка алынган адамдын ой-топтоосун жакшыртат, ишенимдүү байланышты түзүүгө, баарлашууга жана эскерүүлөрүн натыйжалуу бөлүүгө өбөлгө түзөт.

Суракка алынган адамга маалымат билдирүү

72. Суракка алынган адамга өз ара аракеттенүүнүн алгачкы учурунан тартып тилектештигин билдирүү аны менен ишенимдүү байланышты (өз ара түшүнүшүүнү) орнотуунун биринчи мүмкүнчүлүгү. Бул суракка алынуучуга анын эмне үчүн суракка чакырылгандыгы, кандай жол-жоболор аткарылышы керектиги жана сурак процесси кандай уланаары тууралуу так түшүндүрмөлөр берилгенде ыктымалдуу болот. Суракка алынуучуга жол-жоболорду жана андан кийинки иш-чараларды түшүндүрүү эң башынан эле чын ыкластуу, урматтуу жана маани берүү менен мамиле жасоо, процессти божомолдоо мүмкүндүгүн камсыздоого жана аны менен ишенимдүү байланыш түзүүгө жардам берет.⁵⁸
73. Кимдир-бирөөнү эркиндигинен ажыратууда, жооптуу кызмат адамдары төмөнкүлөрдү так түшүндүрүүгө милдеттүү: азыркы учурда ага карагандай чара колдонулаарын (мисалы, арестке алуу), бул чаранын мыйзамдуулугун аныктоочу кандай укуктук жана фактылык негиздер бар экендигин,⁵⁹ анын укуктарына тиешелүү маалыматтарды.⁶⁰ Адамды камакка алуу үчүн жооптуу бийлик органы, бул адам жалпы процесстин жүрүшүндө анын камакка алынуу себептерин жана өзүнүн укуктарын, анын ичинде аларды толук ишке ашыруу мүмкүнчүлүктөрүн түшүнүшү үчүн бардык зарыл чараларды көрүүгө тийиш.
74. Камакка алуунун себептери жөнүндө кармоого алган органдан маалымат алуу укугу, камакка алуунун себептеринен көз карандысыз жана жүргүзүлгөн аресттин ыкмасынан, формалдуу же формалдуу эместигинен көз карандысыз колдонулат.

⁵⁶ БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 16-бер.; A/HRC/RES/46/15, 6-п; *ошондой эле караңыз* CRT 28th General Report, April 2019, 80-п., CRT/Inf(2019)9; Адам жана элдердин укуктары боюнча Африкалык комиссиясы, Африкада камоо, полиция менен камоо жана сотко чейинки камоо шарттары (Луанданын көрсөтмөлөрү) Африкадагы алдын ала камоо (Луанда көрсөтмөлөрү)], 28-июль 2016, 4-эреже; 2008-жылдын 3-14-мартында өткөн 131-кезектеги сессиясынын жүрүшүндө Комиссия тарабынан Адам укуктары, принциптери жана Америкадагы эркиндигинен ажыратылган адамдарды коргоо боюнча алдыңкы тажрыйбалар боюнча Америка аралык комиссия, Адам укуктары, принциптери жана Америкада эркиндигинен ажыратылган адамдарды коргоо боюнча алдыңкы тажрыйбалар, Комиссия тарабынан 2008-жылдын 3-14-мартындагы 131-кезектеги сессиясында жактырылган], XI принцип.

⁵⁷ A/HRC/RES/31/31, 12-п.

⁵⁸ CJ Place & JR Melo, "Клиникалык жана соттук сураштырууларда каршылыкты жеңүү" [К. Ж.Плейс жана Ж.Р. Мелой, *Клиникалык жана соттук сураштырууларда каршылыкты жеңүү*], Эл аралык соттук психикалык саламаттык журналы, vol.17, №. 4 (2018).

⁵⁹ ст. 9(2) ЭКСПК; A/HRC/RES/31/31, 6-п.; A/HRC/46/15, 4-п..

⁶⁰ A/HRC/RES/31/31, 6-п.; A/HRC/RES/46/15, 4-пункт; Принциптер Жыйнагынын 13-принципи.

Камакка алуунун жана айып коюунун себептери жөнүндө маалыматтардын берилиши адамды негизсиз камакка алуудан коргойт жана анын мыйзамдуулугун талашууга жана камакта кармоонун себептерин башка негиздер боюнча негизсиз, жараксыз же мыйзамсыз деп эсептесе, бошотууну талап кылууга мүмкүндүк берет. Ал ошондой эле адамга камакта кармоонун шарттарына жана ага болгон мамилеге каршы чыгып, өзгөртүүгө мүмкүндүк берет.

75. Суракка алынган адамдын укуктары жана аларды кандайча ишке ашыра ала тургандыгы жөнүндө маалымат камакка алуу учурунда адамга оозеки, айкын, түшүнүктүү жана тактүрдө, ошондой эле жазуу жүзүндө ага түшүнүктүү түрдө жана тилде камак жайына алынып келгенде, аны камакта кармоону жүзөгө ашыруучу орган тарабынан берилет. Укуктары жөнүндө жазуу жүзүндө маалымдаган документке кармалган адам кол коюуга жана ага көчүрмөсү берилүүгө тийиш.
76. Сурак жүргүзүлүүчү тилде сүйлөбөгөн адамдарга же аны түшүнбөсө, анын ичинде көрүү, угуу жана башка өздөштүрүүсүндө чектөөлөрү бар адамдарга, милдеттүү түрдө кесипкөй жана көз карандысыз котормочулардын кызматы көрсөтүлүшү керек. Оозеки которуу дароо жана процесстин жалпы жүрүшүндө берилиши керек, өзгөчө кармалган адамга анын укуктарын түшүндүрүүдө жана эгер ал жактоочу, дарыгер же башка медициналык адиске кайрылуу укугунан пайдаланууну чечкен учурда.⁶¹

Үй-бүлө мүчөлөрүнө жана үчүнчү жактарга кабарлоо

77. Камакка алынгандардын эң маанилүү кепилдиги бул алардын үй-бүлө мүчөсүнө, досуна же каалаган башка адамга камакта кармоонун фактысы, орду жана жагдайы жөнүндө кабарлоо укугу.⁶² Камакта кармоону ишке ашырган орган үчүнчү жактар менен байланышын камсыз кылууга жооптуу жана ким качан кабарлангандыгы тууралуу жазууларды жүргүзөт. Тышкы дүйнө менен байланышына көмөктөшүү, кызматкерлердин мыйзамдуу милдети гана эмес, ошондой эле кармалган адам менен ишенимдүү жана урматтуу мамиле түзүүгө мүмкүндүк берет.
78. Кызмат адамдары өзгөчө жагдайлар талап кылган учурда үчүнчү жактарга билдирүүнү кечиктирип берүүгө укуктуу, жана мындай кечиктирүү мыйзамда каралса жана тергөө иштериндеги тобокелдиктердин алдын алуу үчүн зарыл болсо гана (мисалы, далилдерди жок кылуу тобокелдиги же кылмышка шериктердин качып кетиши). Кечиктирүүнүн себептери толук документтештирилиши керек, прокурор же судья, же башка тиешелүү жогорку кызмат адамы тарабынан бекитилип, жактоочуга жана эркиндигинен ажыратылган адамга жеткиликтүү болуп, ошондой эле кечиктирүүнүн тең өлчүмдүүлүгү жана жигердүүлүгү боюнча соттун көзөмөлүндө болууга тийиш.⁶³
79. Арестке же камакка алынган чет өлкөлүк жарандар өздөрүнүн келип чыккан өлкөсүнүн консулдугуна же дипломатиялык өкүлчүлүгүнө кайрылуу укугу жөнүндө дароо кабардар кылынышы керек, ал эми башпаанек издегендер алардын тийиштүү эл аралык уюмдар⁶⁴ менен байланышуу укугу жөнүндө маалымдалышы керек.

⁶¹ A/HRC/RES/31/31, п.12(d); A/HRC/RES/46/15, 4-п; 55(2)-эрежеси Нельсон Мандела Эрежелери; Принциптер Жыйнагы 14-принципи; *ошондой эле* Бириккен Улуттар Уюмунун Жазык сот адилеттигинин системаларында юридикалык жардамга жетүү боюнча Принциптерин жана жетектөөчү колдонмолорун караңыз (Юридикалык жардам көрсөтүүнүн принциптери жана көрсөтмөлөрү) 2012-жылдын 20-декабры, 42(d) пункту, A/RES/67/187.

⁶² 17(2)(d)-бер. Зомбулуктуу дайынсыз жоголуулар жөнүндө Конвенция; A/HRC/RES/46/15, 5-п.; принцип 16 жана 19 Принциптер Жыйнагы.

⁶³ Принциптер Жыйнагы 16.4-принципи; Юридикалык жардам боюнча принциптер жана колдонмолор, 43(e) пункту.

⁶⁴ ст. 17(2)(d) Зомбулуктуу дайынсыз жоголуулар жөнүндө Конвенция; A/HRC/RES/46/15, 4-пункт; Принциптер Жыйнагынын 16.2-принципи.

Байланыш камакта кармаган орган тарабынан камсыздалышы керек.

Жактоочуга жеткиликтүү болуу

80. Бардык камактагылар, алардын макамына жана пландаштырылган сурактын түрүнөн көз карандысыз, алардын катышуусунда кандайдыр бир сурак өткөрүлгөнгө чейин юридикалык жардам алуу аркылуу анын ичинде жактоочу менен байланышууга укуктуу. Бул укук эркинен ажыратылган учурдан тартып күчүнө кирет.⁶⁵
81. Жактоочуга жеткиликтүү болуу укуктарды коргоого, кыйноолордун жана ырайымсыз мамиленин башка түрлөрүн алдын алууга түздөн-түз байланыштуу, ошондой эле өзүнө каршы көрсөтмө берүүгө мажбурлоодон коргонууга жардам берет.
82. Суракка алынуучу адам жактоочуну тандай алат же сот адилеттигинин кызыкчылыгы талап кылган учурда ага акысыз жактоочу дайындалат.⁶⁶ Адам суракка алынганга чейин купуялуулук жагдайда жетиштүү убакыт аралыгында жактоочусу менен кеңешүүгө укуктуу. Камакта кармоону аткарган кызмат адамдары сурак жүргүзүүчү менен шайкештикте (эгерде алар ар башка болсо) жактоочунун өз убагында келүүсүнө жигердүү көмөктөшүүгө тийиш.⁶⁷
83. Эгер суракка алынган адам жактоочунун катышуусун талап кылса, жактоочунун жоктугунда сурак жүргүзүүгө же "формалдуу эмес сүйлөшүүлөрдү" өткөрүүгө анын жактоочу менен жолугушуусу болмоюнча тыюу салынат.
84. Суракка алынган адам жактоочудан баш тартууга укуктуу. Эгерде суракка алынган жактоочудан баш тартса, анын баш тартуусу ыктыярдуу, талаптагыдай түрдө толтурулуп жана кармалган адам тарабынан кол коюлушу керек. Жактоочудан баш тарткан ар бир адам өзүнүн чечимин каалаган убакта жокко чыгарууга укуктуу экени так билдирилиши керек.⁶⁸
85. Шектүүлөр катары суракка алынган камактагы балдар үчүн жактоочунун катышуусу милдеттүү.⁶⁹

Медициналык текшерүүдөн өтүүгө жана медициналык кызмат алууга жеткиликтүү болуу

86. Кызмат адамдары алар тарабынан камакка алынгандардын баарынын кол тийбестигин жана ден соолугун коргоого милдеттүү. Камакка алынгандарга эркинен ажыратылган учурдан тартып, керек болгондо дароо дарыгерге жеткиликтүү болуу укугу жана көз карандысыз медициналык адис медициналык кароодон өткөрүшү кепилденет. Камакта кармоочу орган камакка алынгандардын жалпы камакта жаткан мезгилинин ичинде медициналык жардам алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга милдеттүү.⁷⁰

⁶⁵ 14-бер. (3)(d) ЭКСПК; Принциптер Жыйнагы 17-принципи.

⁶⁶ 14-бер. (3)(d) ЭКСПК; Юридикалык жардам көрсөтүү боюнча принциптер жана көрсөтмөлөр.

⁶⁷ 43-п.(г) Юридикалык жардам көрсөтүү жөнүндө жетектөөчү жоболор жана Принциптер; принцип 18.3 Принциптер Жыйнагы; ССРР/С/ГС/32, 34-п.

⁶⁸ 43(b) пункту Юридикалык жардам көрсөтүү жөнүндө жетектөөчү жоболор жана Принциптер.

⁶⁹ 37-бер.(d) жана 40-бер.(2)(b)(ii) CRC; *ошондой эле* Балдардын укуктары боюнча Комитетти караңыз, Жалпы катардагы Эскертме № 10 (2007), Жашы жете электерге карата сот адилеттигин ишке ашыруу алкагында балдардын укуктары, 2007-жылдын 25-апрели, 49-50-пункттар, CRC/C/GC/10.

⁷⁰ A/RES/34/169, 6-бер.; Принциптер Жыйнагы 24-принципи; *ошондой эле* БУУнун Башкы Ассамблеясы тарабынан 1982-жылдын 18-декабрында кабыл алынган A/RES/37/194 Камактагыларды кыйноодон коргоого байланыштуу медициналык этиканын принциптерин (1983) (Медициналык этиканын принциптерин) караңыз.

87. Дарыгер же саламаттыкты сактоонун башка адиси камакка алынуучу адамдын физикалык жана психикалык абалын, анын ичинде камакка алууда жана камакта кармоодо ага ашыкча күч колдонуунун белгилерин же бул боюнча адамдын даттанууларын документтештирүүгө тийиш. Стамбул протоколуна ылайык, камактагы адамдын арызы боюнча же ал кыйноолорго же башка ырайымсыз мамилеге дуушар болгон деген шектенүүлөр же белгилер болсо, токтоосуз түрдө көз карандысыз медициналык текшерүү жүргүзүлүшү керек.⁷¹ Текшерүү жүргүзүүчү медициналык кызматкер камак органдарына же башка укук коргоо органдарына таандык болбошу же функционалдык жактан көз каранды болбошу керек. Медициналык текшерүү аяктаганга чейин адамдарды суракка алууга тыюу салынат.
88. Медициналык текшерүү тийиштүү түрдө даярдалган, бейтарап жана көз карандысыз медициналык адистер тарабынан акысыз жүргүзүлүшү керек. Медициналык кароодон өтүп жаткан адам өзү каалаган жыныстагы медициналык кызматкер тарабынан кароо жүргүзүлүшүн кызмат адамдары камсыз кылууга милдеттүү. Медициналык кызматкерлер камалган адамдын текшерүүгө чейин, учурунда жана анализдерди алууда, жана бүт дарылоо курсунда эркин жана маалымдалган макулдугун бергендигин ырасташы керек. Ден-соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга маалымат атайын түрдө атайын ыкма менен алар түшүнүп, маалымдалган жана ыктыярдуу макулдугун бериши үчүн атайын чаралар көрүлүш керек.⁷²
89. Медициналык текшерүүлөр укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин угуусунан жана көрүүсүнөн тышкары болгон жайда өткөрүлүшү керек. Өзгөчө учурларда медициналык кызматкердин талабы боюнча атайын коопсуздук чараларын колдонуу мүмкүнчүлүгү каралышы мүмкүн, мисалы, укук коргоо органынын кызматкеринин көз алдында болушу же аны чакыруу мүмкүнчүлүгү менен, бирок дайыма кулак сыртында болушу. Мындай шарттар текшерүүнүн протоколунда да, камакка алуу протоколунда да документтештирилүүгө тийиш. Зарыл болгон учурда медициналык текшерүүдөн өтүүдө тынчтандыруу үчүн кандайдыр бир чектөөчү каражаттарды колдонуудан оолак болуу керек, алардын зарылчылыктан колдонулган учурлары медициналык кызматкердин коопсуздугунун жеке баа беришине негизделиши керек.⁷³
90. Ден соолукту текшерүүнүн бардык натыйжалары (психикалык жана физикалык) документтештирилип, кармоодогу адамга жана анын жактоочусуна жеткиликтүү болушу жана зарыл болгон учурда соттук териштирүүгө берилиши керек. Камакка алынган дар жана шектүүлөр өздөрүнүн медициналык кароодон өтүү жана дарылануу жөнүндө жазуулары менен таанышууга укуктуу. Медициналык маалыматтардын купуялуулугу талаптагыдай сакталышы керек, медициналык эмес кызматкерлердин медициналык китепчелерге же жаракаты жөнүндө жазууларга алардын кызмат милдеттерин аткаруусу үчүн зарыл болгон учурларда жана белгилүү көлөмдө гана жеткиликтүү болушу керек.⁷⁴
91. Суракка алынуучу адамдар бул үчүн физикалык жана психологиялык жактан ылайыктуу абалда болушу керек. Бул маалымат алуу жана ишенимдүү байланыш түзүүнү абдан жеңилдетет.⁷⁵

⁷¹ Бириккен Улуттар Уюмунун Адам Укуктары боюнча Жогорку Комиссарынын Башкармалыгы (АУЖКБ), Кыйноолорду жана башка ырайымсыз, адамгерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиле же жазалоону натыйжалуу иликтөө жана документтештирүү боюнча көрсөтмөлөр (Стамбул протоколу), 2004-ж., HR/P/PT/8/Rev.1.

⁷² 25-бер.(d) Майыптардын укуктары жөнүндө Конвенция; 1981-жылдын сентябрь/октябрында кабыл алынган, 1995-жылдын сентябрында оңдолгон, 2005-жылдын октябрында кайра каралып, 2015-жылдын апрель айында кайрадан бекитилген бейтаптардын укуктары боюнча Дүйнөлүк медициналык ассоциациянын Лиссабон декларациясы (Лиссабон декларациясы); Стамбул протоколу, п. 63-64.

⁷³ Стамбул протоколу, п. 6, 82.

⁷⁴ Принциптер Жыйнагы 26-принципи; Лиссабон декларациясы, 7-п.; Стамбул протоколу, 65-п.

Жаракат алган, кыйналган, чаалыккан, ууланган абалдагыдай же башка аялуу көрүнгөн адамдан сурак алуу аны кайра кыйнап, ынандырууга көнүү мүмкүнчүлүгүн жогорулатып, сапатсыз маалымат беришине алып келет, ошондой эле кийинки соттук териштирүүлөрдө далилдер талашка түшүп же четке кагылыш мүмкүндүгүнүн кесепеттери менен зыяндуу. Эгерде суракка алынуучу ылайыксыз абалда болсо, же медициналык адис тарабынан мындай билдирүү болсо, сурак жүргүзүүчү суракты өткөрүүнү убактылуу кийинкиге жылдырышы керек.

Суракка алуучунун даярдануусу

92. Кызмат адамдары суракка алгысы келген адам аныкталгандан кийин, бул максатта дайындалган сурак жүргүзүүчү кылдаттык менен даярданууга тийиш. Алгачкы даярдык, маалымат чогултуу боюнча иш-чаралардын жана тергөө-иликтөөнүн баардык контексти эске алынган жалпы сурактын стратегиясын аныктоо.
93. Тиешелүү даярдануу сурак жүргүзүүчүгө суракка алынган адам менен натыйжалуу өз ара аракеттенүүгө мүмкүндүк берет жана ишенимдүү маалымат алуу ыктымалдыгын жогорулатат. Пландаштырууга умтулуу процессуалдык себептерден улам иштин жабылып калуусун же алдын алууга боло турган башка катачылыктардын ыктымалдыгын төмөндөтөт.
94. Кандайдыр бир сурактарды өткөрүүнүн алдында чогултулган маалыматтан тергөө жана далилдик баалуулугуна көңүл бөлүү маанилүү. Мүмкүн болушунча сурак жүргүзүүчүлөр маалымат жана далилдерди көбүрөөк алууга жана, анын ичинде шектүүнүн, күбөлөрдүн жана жабырлануучулардын колдо бар көрсөтмөлөрүн, соттук медициналык экспертизалардын корутундуларын, ошондой эле электрондук сүрөттөрдү жана маалыматтарды изилдөөгө умтулушу керек. Сурак жүргүзүүчүлөр колдо бар маалыматтын жигердүүлүгүнө жана ишенимдүүлүгүнө баа берип, сурак жүргүзүүгө чейин жана анын учурунда толтурулууга тийиш болгон боштуктарды аныкташы керек.
95. Сурак жүргүзүүгө даярданууда жана анын учурунда сурак алуучулар түзүлгөн көз карашты тастыктаган маалыматка артыкчылык берүүдөн оолак болушу керек. (атап айтканда "алдын ала ырастоо"). Алар өздөрүнүн башталгыч божомолдорунун же көз караштарынын алкагынан чыккан, анын ичинде күнөөсүздүктү да көрсөткөн түшүндүрмөлөрдү жана далилдерди жигердүү издеши керек. Сурак жүргүзүүчүлөрдүн маалымат чогултууда өздөштүрүүсү жакшы болушу керек, анткени бул процесстин жалпы жүрүшүндө объективдүүлүгүн сактоого мүмкүндүк берет. Сурактын жүрүшүндө алар, биринчиден, каралып жаткан маселелер боюнча кандайдыр бир шектенүүлөрүн жоюуусу жана экинчиден, андан аркы негиздүү чечимдерди кабыл алуу үчүн шарттарды түзүшү үчүн болгон окуянын чындыкка жаткан бирин бири жокко чыгарган божомолдорун да карашы керек.
96. Ар бир сурактын планы болушу керек, анда анын максаттары, кызыктырган дайындуу суроолор, жазуу ыкмасы, сурактын убактысы жана өткөрүлүүчү жайы, ошондой эле ага катыша турган башка адамдар көрсөтүлөт. Тиешелүү түрдө өткөрүлгөн сурактар убакыт менен чектелүү жана так максаттарга жетүүгө багытталган.⁷⁶ Пландаштыруу жетиштүү ийкемдүү болушу керек анткени ар бир сурак обочо жана өзгөрүүчү мүнөзгө ээ.

⁷⁵ 24-шилтеме, S. O'Mara (2020) "Interrogating the Brain: Torture and the Neuroscience of Humane Interrogation" in *Interrogation and Torture*, Varela et al., eds. [С. О'мара, *Мээни суракка алуу: кыйноолор жана нерв илиминде адамгерчиликтүү суракка алуу* «Сурак жана кыйноолор». С. Дж. Барела жана башкалар.], астында басылышы

⁷⁶ J.J. Cabell, S.A. Moody & Y. Yang, "Evaluating effects on guilty and innocent suspects: an effect taxonomy of interrogation techniques" [Дж.Дж. Кабел, С.А. Муди и Ю.Янг, *күнөөлүү жана күнөөсүз шектүүлөргө таасир этүүгө баа берүү: сурак ыкмаларынын таасирин классификациялоо*] *Psychology журналында, Public Policy, and Law*, vol. 26, № 2 (2020). D. Davis, & R.A. Leo, "Interrogation-related regulatory decline: ego

97. Сурак жүргүзүүчүлөрдүн маанилүү жөндөмү сурактын жүрүшүндө далилдерди жана маалыматты качан жана кантип көрсөтүү керектигин билүү. Бул жагын даярданууда эске алуу керек. Мүмкүнчүлүктүү далилдерди туура учурда ачыкка чыгаруу суракка алынуучунун көрсөтмөлөрүнө канчалык деңгээлде ишенүүгө болорун аныктоого жардам берет. Эгерде далилдер өтө эле эрте ачылса, кийинчерээк сурак берүүчү анын оюу боюнча эмнени айтуу керектигин гана же сурактын жүрүшүндө ага маалым болгон маалыматты чагылдырат. Мындай көрсөтмөлөр сурак берүүчүнүн нагыз эскерүүлөрүн сүрөттөбөйт.⁷⁷ Ошентип, маалыматты ачыкка чыгаруу үчүн ылайыктуу учурду алдын ала аныктоо, сурак берүүчүнүн эсиндеги маалыматтын бурмалануу тобокелдигин төмөндөтөт. Шектүүлөрдүн камакка алынышынын же камакта кармалышынын мыйзамдуулугун негиздүү түрдө талашуусу үчүн аларга коюлган айыптар жөнүндө жетиштүү маалыматка ээ болуу укугуна тиешелүү, далилдердин ар бир стратегиялык ачыкка чыгарылышы улуттук мыйзамдарга ылайык өткөрүлүшү керек.
98. Сурак жүргүзүүгө даярдануу учурунда сурак алуучулар сурак учурун кандай түрдө жаздырууну пландаштырып алышы керек. Ал башталганга чейин сурак алуучу ар дайым сурак берүүчүнү жана анын же анын жактоочусун сурак кандай түрдө жазылаарын маалымдашы керек жана алардын кабарлангыдыгы жөнүндө жана ыктыярдуу макулдугун алышы керек.
99. Угуп көрүүгө болгон жазууну колдонуу сурак алуучуга сурактын жүрүшүнө көңүл топтоого мүмкүндүк берет жана соттук териштирүүлөр учурунда убакытты үнөмдөйт. Жалпы сурактын угуп көрүүгө болгондой жазылуусу ырайымсыз мамиледен коргоочу маанилүү чара.⁷⁸ Тиешелүү түрдө ишке ашырылганда, ал жалпы сурактын толук жана ишенимдүү жазуусун берет.⁷⁹ Бул технологияны колдонуу ырайымсыз мамиле жана укукченемсиз жүрүм-турум боюнча ар кандай айыптоолорду иликтөөнү жеңилдетет, бул сурак алуучунун жана сурак берүүчүнүн дагы кызыкчылыктарына туура келет.
100. Эгерде жазуу жабдуулары бар болсо, бирок колдонулбаса, мунун дайындуу себептери жана негиздери документтештирилиши керек. Органдын же мекеменин жаздырууну жүргүзүүгө тиешелүү демейдеги саясатынан башкача четтетүүлөр да документтештирилиши керек. Сурактын ар бир электрондук жазылуусу акылга сыярлык мөөнөткө чейин сакталып, тийиштүү адамдардын көрүүсү үчүн жеткиликтүү болушу керек.⁸⁰
101. Сурак жүргүзүүчү суракка чейин жүргүзүлгөн иш-аракеттердин бардык жактарын карап чыгышы керек, ошондой эле, суракка алынуучуга болгон мамилени,

depletion, failures of self-regulation, and the decision to confess" [Д. Дэвис жана Р.А. Лео, *Суракка байланыштуу кармануунун төмөндөшү: эгонун чаалыгышы, өзүн өзү жөнгө салуудагы кемчиликтер жана моюнга алуу чечими*], Психология, Коомдук Саясат жана Мыйзам журналы, 18-чыгарылыш, №4 (2012).

⁷⁷ 31-шилтемени караңыз, Granhag & Hartwig "Далилдик техниканы стратегиялык колдонуу".

⁷⁸ Луанда жетектөөчү принциптери 9(с) эрежеси; Дойлдун Ирландияга каршы иши боюнча АУЕС соттук чечими, арыз № 51979/17, 2019-жылдын 23-майы, 99-пункт; АУЕК 12-Жалпы баяндамасы, 36-п., СРТ/Inf(2002)15; *ошондой эле караңыз* Адилет сот процесстери Эл аралык жана Венгриянын Хельсинки комитети, Жолугушуунун отчету – Жазык процессиндеги сурактарды аудио-визуалдык жаздыруу боюнча тажрыйба алмашуу иш-чарасы, 9-ноябрь 2018-жыл, [Адилет сот процесстери Эл аралык жана Венгриялык Хельсинки комитети, Жолугушуунун баяндамасы – Аудиовизуалдык тажрыйба алмашуу иш-чарасы жазык ишинде сурактарды жазуу, 2018-жылдын 9-ноябры]

⁷⁹ Суракты аудиовизуалдык жаздырууда сурак алуучу да, суралып жаткан адам да кадрда болушу керек. Жаздыруунун суралып жаткан адамга гана бурулушу аны кийинчерээк көргөндөрдүн кабыл алуусун бурмалашы мүмкүн (мисалы, соттор же калыстар), 8 шилтемени карагыла, G.D. Lassiter, L.J. Ware, M.J. Lindberg, & J.J. Ratcliff, "Videotaping custodial interrogations: toward a scientifically based policy", in *Police Interrogations and False Confessions*, Lassiter & Meissner, eds. [Дж.Д. Ласситер, Л.Дж. Вейр, М.Дж. Линдберг и Дж.Дж. Рэтклифф, *камакка алуучу жайлардагы суракты видео жаздыруу: илимий негизделген саясатка карай* «Полиция сурагы жана жалган моюнга алуулар» Ласситер и Мейсснер] астында басылышы.

⁸⁰ Принцип 23 Принциптер Жыйнагы.

анын ичинде камакта кармоодогу протоколдорун. Бул мурунку иш-чаралар сурактын жүрүшүнө кандай таасир этиши мүмкүн экенин баалоого мүмкүндүк берет.

102. Сурак алуучу сурак жүргүзүлгөнгө чейин бардык тиешелүү кепилдиктер сакталгандыгын ырасташы керек, бул ошондой эле сурак берүүчүнүн мыйзамдуу өкүлдөрү менен өз ара аракеттенүүнү да билдирет. Бул сурак берүү менен ишенимдүү байланыш түзүүгө өбөлгө түзөт, анткени бул анын адам укуктарына жана кадыр-баркына сый мамилени көрсөтөт, ошондой эле ишенимдүү маалымат алуу мүмкүнчүлүгүн жогорулатат.
103. Сурак алуучунун милдетине кызмат адамдары тарабынан мурда аныкталган, суракка алынуучунун муктаждыктарын эске алуу, ошондой эле көтөрүнкү аялуулуктун мүмкүнчүлүктүү түрткүчтөрүнө (анын ичинде сурак берүүчүнүн эмоционалдык абалына) баа берүү жана тийиштүү чараларды пландаштыруу кирет. Мисалы, балким үчүнчү жактардын катышуусу талап кылынышы мүмкүн, мыйзамдуу өкүлдөр жана балдарга же психикалык же психосоциалдык чектөөлөрү бар сурак берүүчүлөргө коштоп жүрүүчүлөр.
104. Сурак жүргүзүүчүлөр сурактын жүрүшүндө өзүн кармоосун жана сабырдуулукту жоготпоо үчүн, каралуучу маселеге жана сурак берүүчүгө карата өздөрүнүн ички сезимдик таасирин дайыма көзөмөлдөп турушу керек. Эгер бул мүмкүн эместей сезилсе, анда сурак жүргүзүү башкага тапшырылышы керек.

Сурактын жүрүшүндө – ишенимдүү байланыш түзүү жана аны кармануу (өз ара түшүнүшүү)

105. Сурак жүргүзүүдө натыйжалуу ыкманы кармангандар, ыңгайлашууга жөндөмдүү, маани берип угууга жана ортоктош боло алышат. Алар суракты мажбурлоосуз, адамгерчиликтүү, мыйзамдуу жана адептүү жүргүзүү сурактын бардык катышуучуларынын кызыкчылыгына туура келүү принцибине ылайыктуу аракеттенишет: сурак алуучунун, сурак берүүчүнүн жана маалымат чогултуучу кызматтардын. Алар андан ары чечимдерди кабыл алуу үчүн эң эле сапаттуу маалымат алуу, сурак алуучунун ролу экенин түшүнүшөт. Адамдын күнөөлүү экенин, ошондой эле күнөөсүздүгүн аныктоого сот гана укуктуу.
106. Ишенимдүү байланышты түзүү (раппорт – өз ара түшүнүшүү атап айтканда) маалыматты ийгиликтүү чогултууда маанилүү ролду ойнойт. Раппорт – өз ара түшүнүшүү төмөнкү өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлгөн мамилелердин калыптанышына жана сакталышына өбөлгө түзөт: урмат-сый жана ишеним көрсөтүү, сынсыз ой жүгүртүү, агрессивдүү эмес дене тили, маани берүү жана сабырдуулук. Бул ар кандай суракка мүнөздүү болгон катышуучулардын таасириндеги жана абалындагы айырмачылыкты азайтат.
107. Сурак жүргүзүүчү сурак берүүчү менен мазмундуу маектешүү үчүн жетиштүү убакыт бөлүп, ага укуктарын жана сурак кандай өткөрүлөөрүн түшүнүктүү түшүндүрүшү керек. Зарыл болгон учурда сүйлөшүүнү жеңилдетүү үчүн котормочунун же башка үчүнчү жактардын жардамы колдонулушу мүмкүн. Эгерде сурак берүүчү өз укуктарын толук түшүнбөгөндөй сезилсе, сурак алуучу аларды кайра тактап, алардын түшүнүлгөндүгүн тастыктоосу керек. Кылмыш жасоого шектүү адамды суракка алган учурда, сурак жүргүзүүчү, ага көрсөтмө берүүдөн баш тартуу укугун жана анын көрсөтмөлөрү ага каршы сотто далил катары колдонулушу мүмкүн экендиги жөнүндө эскертиши керек.
108. Суракта жактоочунун катышуусу ага укуктук ресурс катары кайрылууга мүмкүндүк берет, жалпы процесстин акыйкаттуулугун көзөмөлдөөгө, ошондой эле маалыматты туура эмес түшүнүүгө же бурмалоого жол бербөөгө жана сурак учурунда мыйзамсыз аракеттерди токтотууга мүмкүнчүлүк берет. Бул функциялар сурактын жүрүшүндө алынган маалыматтын далилдик баалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

109. Сурак жүргүзүүчү жактоочу менен урматтуу жумуш мамилесин түзүшү керек. сурактын жүрүшүндө жактоочу суроолорду берүүгө, түшүндүрмөлөрдү талап кылууга, келтирилген далилдерди талашууга, сурак алуучу тараптын туура эмес суроолоруна же агрессивдүү жүрүм-турумуна каршы чыгууга, жана жалпысынан өзүнүн кардарынын укуктарын коргоодо турат.
110. Эгерде суралып жаткан адам жактоочунун катышуусунталап кылса, ал мурда баш тарткан болсо дагы, жактоочу келгенге чейин сурак токтотулат.
111. Сурак алуучу сурак учурунда сурак берүүчүнүн психикалык жана физикалык абалын кылдаттык менен көзөмөлдөп турушу керек. Анын тыныгып эс алуусуна жетиштүү убакыт, ошондой эле керектүү өлчөмдө тамак-аш жана суусундук берилүүгө тийиш.
112. Сурак берүүчүгө сурактан эмне күтүлөөрүн түшүндүрүп берүү маанилүү. Бул аны натыйжалуу өткөрүүгө жардам берет. Мисалы, сурак алуучу сурак берүүчүгө кандайдыр бир нерсе түшүнүксүз болсо, же анын айтканын туура эмес түшүнүшсө аны ар дайым эркин айта ала тургандыгына укуктуу экенин тастыкташы керек. Сурак берүүчүлөр ар дайым кенен сүйлөөгө мүмкүнчүлүгү болуш керек, өз жобун керектүү убакыт ичи ойлонууга, суроолорду берип жана бир нерсеге муктаж аны билдирүүгө.

Маалымат чогултуу ыкмалары

113. Жигердүү угуу жөндөмү сурак алуучуга алынган маалыматты жакшыраак өздөштүрүүгө мүмкүндүк берет. Жигердүү угууну колдонуу менен сурак алуучу сурак берүүчүнүн айткандарына кунт коюп көңүл буруп, аны түшүнүүгө аракет кылып жатканын көрсөтөт. Сурак алуучу сурак берүүчүнүн баяндоосуна оозеки же жаңсоо белгилери (анын ичинде үндөр, жаңсоолор же суроолор), менен таасир этпеши керек, алар анын айтканына макулдук же макул эместик катары талкууланышы мүмкүн.
114. Сурак берүүчүгө берилген суроо боюнча катыштыгын өз сөзү менен түшүндүрүүгө, билгенин же эсинде калганын айтууга, ошондой эле суроолорго эркин түрдө жана толук жооп берүүгө мүмкүнчүлүк берилиши керек. Кийинчерээк маалыматтагы боштуктарды толтуруу же карама-каршылыктарды тактоо үчүн кошумча суроолор берилиши мүмкүн.
115. Эреже катары, сурак алуучу сурак берүүчүнүн сөзүн бөлбөшү же анын ой жүгүртүүсүн бузбашы керек. Берилип жаткан маалыматтын маанилүү учурларын байкап жана тактоого ылайыктуу өзүнчө суроолорду аныктоо үчүн кылдаттык менен көзөмөлдөө маанилүү. Сурак берүүчүнүн сөзүн бөлбөө жөндөмү паузаларды натыйжалуу пайдалануу менен толукталышы керек. Паузаларды кармап, сурак алуучу сурак берүүчүгө анын бир аз тыныгып жана керектүү убакыт ичинде ойлонушун жана сурак алуучу андан дагы кененирээк майда-чүйдөсүнө чейин жооп күтөөрүн билдире алат.
116. Берилген суроолордун түрү максаттарга жетүү жана сурактын жалпы жыйынтыгына таасир этиши мүмкүн. Максаты ыктыярдуу жана мыйзам бузуусуз берилген мүмкүн болушунча көбүрөөк көлөмдөгү маалымат алуу. Ар бир суроонун өзүнүн максаты болушу керек. Суроолор сын-пикир мааниде берилбеши керек. Колдонулган тил так болушу керек. Татаал терминдерди, жаргондорду, аббревиатураларды же кыскартылган сөздөр колдонулбашы керек.
117. Суроолордун коюлушу ачык, "түшүндүрүп бериңизчи мага", "айтып бериңизчи мага" же "сураныч, сүрөттөп бериңиз" сыяктуу кайрылуулар сурак берүүчүнүн эскерүүлөрү бурмаланышынын мүмкүнчүлүгүн азайтат. Алар сурак алуучунун азыраак таасири менен кененирээк жана толук жооп алууга салым кошот.

118. Ачык коюулган суроого жооп алынган соң, маалыматты кененирээк териштирүү үчүн "ким", "эмне", "кайда" сыяктуу кошумча суроолор керек берилиши мүмкүн. Алар кошумча маалымат алууга жана кийинчерээк иштеп чыгууга мүмкүн болгон боштуктар менен карама-каршылыктарды аныктоого жардам берет. Ошондой эле, сурак берүүчүлөр мурда эстебеген нерселерин айтып бере алышат.
119. Маалыматты стратегиялык пайдалануу суракты алынган маалымат анын максатына дал келүүчү жол менен жүргүзүүгө жардам берет.
120. Сурак берүүчүнүн айткандарын кылдаттык менен жазуу, суракты оң мааниде өткөрүүгө мүмкүндүк берет жана анын катышуучуларына маанилүү деталдарды эстешине жардам берет. Бирок, сапатсыз түзүлгөн жазуулар сурак берүүчүнүн көрсөтмөлөрүнүн сапатына терс таасирин тийгизип, так эместиктерди жана бир жактуулукту жаратышы мүмкүн. Сурак берүүчү дагы, сапатсыз түзүлгөн жазуулар сурак алуучу кунт коюп укпаганын же балким анын сөздөрүн бурмалоого аракет кылып жатканын билдирет деп эсептеши мүмкүн.

Сурак берүүчүнүн кызматташууну каалабагандыгы

121. Сурак алуучулар сүйлөгүсү келбеген сурак берүүчүгө туш болушу мүмкүн, андыктан алар мындай кырдаалда эмне кыларын алдын ала ойлонушу керек. Суроолорго жооп берүүнү каалабагандыгы же макул эместиги аң-сезимдүү тандоо болушу мүмкүн. Мисалы, кылмыш жасоого шектүүлөр көрсөтмө берүүдөн баш тартуу укугуна ээ жана кээ бир адамдар андан пайдалана алышат. Мындай чечим дайыма канааттандырылышы керек. Бул сурак берүүчүнүн күнөөсүздүк презумпциясына болгон укугуна эч кандай таасир тийгизбеши керек.
122. Сурак берүүчү көптөгөн себептерден улам сүйлөгүсү келбеши мүмкүн, балким, ал тынчсыздануунун жогорку деңгээлин башынан өткөрүп жаткандыр же сурак кандай уланын билбейт, өзгөчө, эгерде адам мурда мындай кырдаалга туш келбеген болсо. Коркуу сезими да белгилүү ролду ойношу мүмкүн: адам полиция кызматкерлеринен же башка бийлик өкүлдөрүнөн, эгерде кимдир бирөө анын кызмат адамдары менен сүйлөшүүсү тууралуу билип калса, анын өзү жана башкалар үчүн мүмкүн болуучу кесепеттеринен коркушу мүмкүн. Мындан тышкары, сурак берүүчү уккан, көргөн же башынан өткөргөн нерселерден улам психологиялык толкунданууда болушу мүмкүн. Сүйлөшүүнү каалабагандыгы суракка алуучуга же котормочуга болгон жеке реакциясынан улам болушу мүмкүн.
123. Суракка алынуучу маалымат берүүнү каалап, бирок бере албаган жагдайлар болушу мүмкүн. Мындай, эң алдынан эле маанилүү маалыматка ээ эмес же майда-барат нерселерди эстей албай калганда болот. Адам алгачкы майда-баратын унутуп калышы же көп убакыт өткөнүнө байланыштуу же ал кандайдыр бир окуяларды башынан өткөргөндөн улам болушу мүмкүн.
124. Эгерде сурак алуучу сурак берүүчүнүн сүйлөгүсү келбегендигин урматтаарын жана андан алынган ар кандай маалымат мыйзам тарабынан жол берилген чектерде жашыруун сакталаарын жана кайтадан баш тарткан учурда аны түшүнүү менен кабыл алаарын түшүндүрсө, сурак натыйжалуу өтүшү мүмкүн. Сурак алуучу сурак берүүчүнүн суроолорго жооп бере албагандыгынан же каалабагандыгынан терс корутундуларды чыгарбашы керек. Эгерде сурак берүүчү кылмышты мойнуна алса же купуя маалымат берсе, сурак жүргүзүүчү бейтараптуулукту сакташы керек.

Суракты токтотуп туруу

125. Сурак жүргүзүүчүлөр алынган маалыматты изилдөө үчүн же кошумча маалыматты талап кылуу үчүн суракты токтотуп тура алышат. Ушул сыяктуу эле, жактоочу же сурак берүүчү эс алуу же купуя түрдө кенешүү үчүн процессти токтотуп турууну өтүнүшү мүмкүн.

Мындай өтүнүчтү канаатандырбай калтыруу алынган маалыматтын ишенимдүүлүгүнө таасирин тийгизиши мүмкүн.

126. Эгерде суралып жаткан адам медициналык жардамга муктаж болсо, анда сурак токтоосуз токтотулуп, зарыл болгон жардам көрсөтүлүшү керек.
127. Шектүүлөрдү суракка алууга карата коюлган мыйзам талаптарын айланып өтүү үчүн адамдар күбө катары суралбашы керек.⁸¹ Эгерде сурактын жүрүшүндө адам күбөдөн шектүү макмына өтсө, сурак алуучу суракты ошол замат токтотууга жана макамынын өзгөргөндүгү жөнүндө суралып жаткан адамга билдирүүгө тийиш. Сурак жүргүзүүчү сурак берүүчүгө шектүү катары анын укуктары жөнүндө билдирип жана ал укуктарын ишке ашыруу үчүн ага жетиштүү убакыт жана ресурстар берилиши керек.

Суракты аяктоо – баа берүү жана талдоо

128. Натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерин сактаган сурак алуучу дайыма суракты сый менен жана кесипкөй түрдө бүтүрүүгө умтулат. Бул келээрки байланыш мүмкүнчүлүгү үчүн сурак берүүчү менен өнүмдүү мамилени сактоого, түшүнбөстүктөрдөн оолак болууга жана мамлекеттик органдарга ишеним деңгээлин көтөрүүгө мүмкүндүк берет.
129. Сурак алуучу алынган маалыматты сурак берүүчү менен тастыкташы керек (жана анын же анын жактоочусунун катышуусунда). Сурактын жүрүшүндө алынган маалыматтарды жазуу жүзүндө документтештирүүдө (аудио/видео жазууну колдонуудан айырмаланып) сурак берүүчү анын тууралыгын тастыктоо катары сурак протоколуна кол коюусун сунуштоого тийиш. Киргизилген кандайдыр-бир өзгөртүүлөр же сурак берүүчүнүн сурак протоколуна кол коюудан баш тартуусу документтештирилиши керек.⁸² Сурак протоколунун көчүрмөсү сурак берүүчүгө жана анын жактоочусуна (ал катышкан учурда) берилет.⁸³ Андан соң, сурак жүргүзүүчү сурак берүүчүгө процесстин кийинки этаптары жөнүндө маалымат берет.
130. Сурак аяктагандан кийин, суракка алуучу берилген маалыматтын корголушун жана купуялуулуктун зарыл деңгээлин камсыз кылууга милдеттүү. Тактап айтканда, эгерде бул сурак берүүчүнүн укуктарынын бузулушуна алып келиши мүмкүн болсо, алынган маалыматты коомчулукка же кандайдыр бир уюмдарга ачыкка чыгарбоо үчүн чараларды көрүү керек.
131. Баа берүү жана талдоо сурактын ийгиликтүүлүгүнүн ажырагыс бөлүгү. Бул этаптын узактыгы каралып жаткан иштин олуттуулугуна жараша болушу мүмкүн, бирок эч кандай жагдайларда ал шашылыш аткарылбашы керек. Сурак жүргүзүүчү төмөнкүлөргө баа берет жана талдайт:
 - a. Алынган маалыматтын баалуулугу жана ишенимдүүлүгү жана анын колдо болгон далилдерге, маалыматтык боштуктарга жана мурда чогултулган маалыматтарга канчалык дал келиши.
 - b. Иликтөөнү же иш-чараларды алдыга жылдыруу үчүн дагы кандай маалымат керек.
 - c. Бардык тиешелүү кепилдиктер талаптагыдай ишке ашырылдыбы.

⁸¹ 3-шилтемени караңыз, А/71/298.

⁸² Мисалы, Луанданын Нускама принциптеринин 9(e)(v) эрежесин караңыз; КПТнын 2-жалпы баяндамасы, 39-п., СРТ/Inf(92)3.

⁸³ Принциптердин Жыйнагы 23(2) принциби.

3-принцип – сурак берүүчүлөрдүн аялуулугу

Натыйжалуу сурак жүргүзүү аялуу абалда турган сурак берүүчүлөрдүн муктаждыктарын аныктоону жана ага тиешелүү таасир этүүнү билдирет.

Сурак – аялуу абал катары

132. Сурактын жүрүшүндө дээрлик ар бир адам аялуу абалда, анткени. ал бийликке жамынган кызмат адамы менен өз ара аракеттенет. Бийликтин бул тең салмаксыздыгы камактагыларды суракка алууда өзгөчө курч сезилет, анткени алардын укуктарын натыйжалуу ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү толугу менен кызмат адамдарынан көз каранды.
133. Сурак алуучулар бийликтин мындай тең эмес бөлүштүрүлгөнүнүн кесепеттерин эстеп, аларды жеңилдетүү үчүн чараларды көрүшү керек. Бул сурак берүүчүлөрдүн мыйзам чегинде корголушуна өбөлгө түзөт, ошондой эле алынган маалыматтын сапатын жакшыртат. Бул абалдагы сурак берүүчү жеңил деңгээлдеги тынчсыздануу сезиминен тарта күчтүү коркуу сезимдерде болушу мүмкүн. Мындай реакция сурактын жүрүшүндө адамдын физикалык, когнитивдик жана эмоционалдык абалына чагылышы мүмкүн. Бул сурак берүүчүнүн берилген суроолорду жана өзүнүн жоопторунун маанисин түшүнүүгө тоскоол болушу мүмкүн. Мындан тышкары, бул анын өз кызыкчылыктарында негизделген чечимдерди кабыл алуу жана толук жана так маалымат берүү жөндөмүнө таасир этиши мүмкүн. Эң начар учурда, стресстин күчөшү сурак берүүчүнүн окуяларды эстеп калышына тоскоол болуп, жалган маалыматка алып келиши мүмкүн.
134. Бул жерде берилген Принциптерди кармануу сурак берүүчүнү тынчтандырып жана суракка ыңгайлуу жагдай түзүүгө жардам берет. Тактап айтканда, сурак алуучулардын аларга берилген ыйгарым укуктарын кыянаттык менен колдонушуна тоскоолдук жаратат жана ошону менен сурактын кол тийбестигин коргоп, ошондой эле жогорку тобокелдиктер менен коштолгон ырайымсыз мамиленин "формалдуу эмес баарлашуулардын" ыктымалдуулугун төмөндөтөт.

Өзгөчө аялуу абалда турган адамдар

135. Сурак кээ бир тобокелдик факторлорун козгошу мүмкүн болгон учурларда, айрым сурак берүүчүлөр өзгөчө аялуу абалда болушу мүмкүн. Мындай учурларда кызмат адамдары сурак берүүчүлөрдүн кошумча муктаждыктарын жана укуктарын эске алышы керек.⁸⁴ Мындай тобокелдик факторлордун арасында:

⁸⁴ 1979-жылдын 18-декабрындагы Аялдарга карата дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу жөнүндө Конвенция, A/RES/34/180; Башкы Ассамблеянын 1965-жылдын 21-декабрындагы 2106 (XX) резолюциясы менен кабыл алынган расалык дискриминациянын бардык түрлөрүн жок кылуу боюнча эл аралык конвенция; Майыптардын укуктары жөнүндө конвенция, 2007-жылдын 24-январы, A/RES/61/106; Бардык эмгек мигранттарынын жана алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктарын коргоо боюнча эл аралык конвенция, 1990-жылдын 18-декабрында, A/RES/45/158; *караңыз, ошондой эле* Бириккен Улуттар Уюмунун Түпкүлүктүү Элдердин укуктары боюнча Декларациясы, 2007-жылдын 2-октябры, A/RES/61/295; Бангкок эрежелери; Бириккен Улуттар Уюмунун Жашы жете электерге карата сот адилеттигин жүргүзүү боюнча минималдуу стандарттык эрежелери (Пекин эрежелери), 29-ноябрь 1985-жыл, A/RES/40/33; Гавана эрежелери; Юристердин эл аралык комиссиясы (ICJ),

- a. Жашы, жынысы, гендер, гендердик таандыгы же гендердик өзүн чагылдыруусу, сексуалдык багыты
 - b. Улуту же этникалык таандыгы
 - c. Маданий же диний келип чыгышы
 - d. Физикалык, акыл-эстик жана психосоциалдык чектөөлөрү
 - e. Байланыш түзүүдөгү кыйынчылыктары
 - f. Түшүнүүдө кыйынчылыктары (анын ичинде тил тоскоолдугу)
 - g. Сабатсыздык (окуу жана/же жазууну билбестиги)
 - h. Жаш курагынын өзгөчөлүктөрү деменция сыяктуу
 - i. Азчылыкка же маргиналдашкан социалдык экономикалык топко таандыгы.
136. "Аялуулук" кыймылдуу-өзгөрүштүү түшүнүк экенин эске алсак, аялуулуктун деңгээли жогорулашы менен мүнөздөлгөн башка жагдайлар да болушу мүмкүн:
- a. Ден-соолук абалы, мисалы жаракат, илдет, депрессия, тынчсыздануу, интоксикация, стресстен кийинки травмалык бузулуу же башка алсыраган же өзгөргөн абалы.
 - b. Анын алдында болгон жаракат тажрыйбасы, адам, адам укуктарынын бузулушунун же ырайымсыз мамиленин курмандыгы же күбөсү.
 - c. Иммигрант статусу, мисалы, адам башпаанек издөөчү же качкын, документи жок эмгек мигранты, мыйзамсыз мигрант же адам сатуунун курмандыгы.
 - d. Кош бойлуулук же эмчек эмизүү; адам кимдир бирөөнүн негизги камкорчусу жана ага кам көрүүнү уюштурууга мүмкүнчүлүгү болгон эмес.
 - e. Тергөө-иликтөө жүргүзүлүп жаткан кылмыштын мүнөзү, мисалы, педофилия, саясий кылмыштар же террористтик актылар.⁸⁵
137. Тобокелдиктер окуялардын жалпы контексти, маданий өзгөчөлүктөр жана убакыт аралыгы сыяктуу факторлорго жараша өзгөрүшү мүмкүн. Адамдын аялуу абалына себеп болгон белгилер туруктуу жана убактылуу болушу мүмкүн. Кээ бир учурларда адамдын аялуулугу жогору болуп, ачык байкалып жана документтештирилген болушу мүмкүн, башка учурларда белгисиз же байкалбаган болушу мүмкүн. Аялуулук жеке адамга жана анын жеке тажрыйбасына гана тиешелүү болгон жана басмырлоонун жана кыянаттыктын жогорку тобокелдигине алып келиши мүмкүн болгон өз ара байланышкан бир нече факторлордон келип чыгышы мүмкүн.
138. Жаш курагына байланыштуу суракка алынган балдар ар дайым өзгөчө аялуу абалда болушат. Ушуга байланыштуу аларды коргоону талаптагыдай камсыз кылуу боюнча кошумча чараларды көрүү зарыл. Ошол себептүү балдарды атайын даярдалган кызматкерлерден сурактан өткөргөн жакшы. Бала менен кантип жакшы баарлашуу жана байланыш түзүү, ошондой эле аны менен кайсы жерде жана качан интервью алуу керек экендигин кылдаттык менен карап чыгуу керек. Жабырлануучу балдар жана күбөлөр менен маектешүү атайын даярдоодон өткөн адамдар тарабынан жүргүзүлүүгө тийиш.
139. Кылмышка шектелген баланы суракка алууга, анын жактоочусунун катышуусуз жана жардамысыз, жана эреже катары, бала ишенген жана ортомчу катары чыккан улуу адамдын катышуусуз, андан ал шектүү деп эсептелген кылмышка байланыштуу кандайдыр бир билдирүүлөрдү жасашын же документтерге кол коюусун суроого тыюу салынат.⁸⁶

Йогьякарта принциптери – сексуалдык ориентацияга жана гендердик иденттүүлүккө карата адам укуктары боюнча эл аралык укукту колдонуу принциптери, 2007-ж.

⁸⁵ Мисалы, БУУнун кыйноолор боюнча атайын баяндамачысынын баяндамасын караңыз, 2013-жылдын 9-августу, 67-72, пп. А/68/295.

⁸⁶ Караңыз, мисалы, ЮНИСЕФтин Европа жана Борбордук Азия боюнча Регионалдык кеңсеси, Балдарга укуктук жардам көрсөтүү боюнча жетектөөчү принциптер, октябрь 2018-жыл; Европа Кеңешинин Министрлер комитети, Европа Кеңешинин Министрлер комитетинин балдарга адилеттүүлүк достугу боюнча жетектөөчү принциптер], 2010-ж., 17-ноябрь, п. 12, 88.

Балдар жактоочу алуу укугунан баш тарта албайт.⁸⁷

140. Сурак алуучулар сурак берүүчү адамдын аялуу абалын, белгилүү бир жүрүм-туруму менен курчутушу мүмкүн экени эсинде болушу керек. Анын жоопторуна таасир этпөө маанилүү. Тактап айтканда, аялуу абалдагы адамдарды сракка алууда төмөнкү өзгөчөлүктөрдү эске алуу керек:
- Бнанымдуулук. Суракка алынгандар, өзгөчө балдар жана психосоциалдык же акыл-эстик жактан чектөөлөрү бар адамдар, ынандырууга берилишет, багыттоочу жана адаштыруучу суроолорго жооп берүү талап кылынганда, же кысымга алынганда же аларды алданганда өтө аялуу болушат. Мындай ыкмалар жалган жана ишенимсиз маалымат алуу менен кооптуу.
 - Багынууга көнүмдүү жана сурактын тез бүтүшү үчүн деле ойлонбой туруп тастыктаган жооп берет.
 - Жагынууга умтулуу жана өз оюу боюнча сурак алуучу уккусу келген жоопту айтышы, жакшы көрүнүү үчүн, жаман мамиледен жана жактырбоодон качуу үчүн.
141. Адамдар ошондой эле калыптанып калган бейкалыстыктан, дискриминациядан, маалымдуулуктун жетишсиздигинен, окутулган кызматкерлердин же тиешелүү инфраструктурадын жоктугунан улам өзгөчө аялуу болушу мүмкүн. Мындай кемчиликтер институционалдык түзүмдөргө да, саясатка да, ошондой эле адамдардын чечимдерине жана иш-аракеттерине терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

Баалоо жана жогору аялуулукка таасир этүү

142. Бийлик коргоонун өркүндөтүлгөн механизмдерин киргизүүгө жана өзгөчө аялуу кырдаалдагы адамдардын өзгөчө муктаждыктарын жана укуктарын, атап айтканда, басмырлоодон жана өзүн-өзү айыптоодон коргоо чөйрөсүндө өзгөчө чараларды колдонууга тийиш. Бул укуктук жана процессуалдык кепилдиктерди айырмалап колдонууну талап кылышы мүмкүн.
143. Кызмат адамдары сурак өткөрөрдөн мурун сурак берүүчү адам өзгөчө аялуу абалда экендигине жана атайын чаралардын талап кылынышына баа бериши керек. Кабыл алынган иш-чаралар ийкемдүү жана жеке ыкманы көздөшү керек. Сурак алуучулар жана башка тартылган тиешелүү кызмат адамдары ар бир ишти жекече карап чыгып, сурак жүргүзүүгө (башка жыныстагы жеатайын даярдыгы бар) башка бирөөнү тартуу зарылдыгы бар же жок экендигин аныкташы керек же багыттуу адистер менен кеңешүү. Кээ бир иш-аракеттер мыйзам тарабынан белгилениши керек, башкалары сурак алуучунун кесиптик пикирине жараша болот.
144. Сурак берүүчүнүн муктаждыктарын баалоодо жана аларга таасир берүүдө сурак жүргүзүүчүлөр каралып жаткан окуяларга байланыштуу талкууларды жана суроолорду минимумга жеткириши керек. Бул расмий сурактын алдында сурак берүүчүнүн эскерүүлөрү өзгөрүшүн же бурмалануу ыктымалдыгын азайтат.
145. Сурак берүүчүнүн аялуу абалы анын ишенимдүү маалымат бере албастыгы дегенди билдирбейт. Эгерде ага тийиштуу колдоо көрсөтүлсө, бул мүмкүн. Мисалы, угуусу же сүйлөө чектөөлөрү бар адамдарды суракка алууда, квалификациялуу котормочуну же коштоочуну тартуу талап кылынат.

⁸⁷- 37-бер.(d) жана 40-бер.(2)(b)(ii) CRC; дагы караңыз CRC/C/GC/10, абз. 49-50.

Ошол сыяктуу эле, сурак берүүчүнү жакшы билген адам, мисалы, үй-бүлө мүчөсү же социалдык кызматкер менен кеңешүү өз ара аракеттенүү процессин жеңилдетет.

146. Сурак берүүчүнүн укуктарын коргоонун маанилүү кепилдиги болуп аялуулугуна баа берүүдө деталдуу жазуу жүзүндөгү документтери жана аны жоюу боюнча көрүлгөн чаралар саналат. Бул натыйжалуу байланыш жана маалымат чогултуу үчүн зарыл болгон кадамдарды аныктоого, ошондой эле сурак алып жаткан адамдын коопсуздугун камсыз кылууга жардам берет. Шектүүнү суракка алууда анын мыйзамдуу өкүлүнө аныкталган аялуу жактары жана ага жооп иретинде көрүлгөн чаралар жөнүндө билдирүүлөр берилүүгө тийиш.
147. Мүмкүн болушунча өзгөчө аялуу кырдаалда турган адамдардан сурак алып жаткан кызматкерлер атайын окуудан өтүшү керек же колдоо катары тиешелүү эксперттер болушу керек. Балдарды сурамжылоо бул категория менен иштөөнүн өзгөчө тартибине ылайык даярдалган адамдар тарабынан жүргүзүлүшү керек.
148. Сурак алуучу сурак өткөрүлүүчү жер жана анын шарты өзгөчө аялуу абалда турган сурак берүүчүгө кайгы алып келбеши үчүн акылга сыярлык чараларды көрүшү керек.

4-принцип – сурак алуучуларды атайын даярдоо

Натыйжалуу сурак жүргүзүү өздөштүрүү үчүн атайын даярдыкты талап кылган кесиптик көндүм.

149. Сурак жүргүзүүчү кызматкерлердин баары, анын ичинде полиция жана башка укук коргоо органдарынын, ошондой эле аскердик мекемелердин жана чалгындоо органдарынын кызматкерлери ушул документте баяндалган Принциптерге ылайык сурактарды натыйжалуу өткөрүүгө үйрөтүлүшү керек. Бул аларга сурак процессин, ага кантип даярданууну жана аны эл аралык жана улуттук мыйзамдарга, институционалдык ченемдерге жана кесиптик стандарттарга ылайык жүргүзүүнү түшүнүүгө жардам берет.
150. Бардык тиешелүү мекемелерде сурак алуунун натыйжалуу ыкмаларын үйрөтүү керек. Бул аларды сурак берүүчүлөрдүн бардык категорияларынан так жана ишенимдүү маалымат алуу үчүн калыс сурак өткөрүү ыкмаларын жана саясатын ишке ашырууга түрткү берет.
151. Жогорку кесиптик стандарттарга жооп берген, белгилүү критерийлерге ылайык атаандаштык негизинде, кызматкерлерди тандап алуу – квалификациялуу кадрлардын калыптанышын камсыз кыла турган процесс.

Атайын даярдоо

152. Сурак алуучуларды атайын даярдоо алардын суроолорду даярдоодо жана түзүүдө ырааттуулугун камсыз кылат. Даярдоо практикалык жактан тиешелүү жана далилдерге негизделген иш ыкмаларын камтууга тийиш, кээ бир ыкмалар так жана ишенимдүү окууларды чогултууга көмөк көрсөтөт жана жалган маалымат алуу ыктымалдыгын азайтат.
153. Окутуунун программасы ар бир юрисдикцияда сурак алуу маалыматты иликтөөнүн жана чогултуунун, акырында сот адилеттигин ишке ашыруудагы эң маанилүү кадамдардын бири болуп санала тургандыгын көрсөтүүсү керек. Сурактарды натыйжалуу өткөрүү жана кепилдиктерди сактоо мамлекеттин адам укуктарын сыйлоо жана кыйноолорду жана ырайымсыздыктын башка түрлөрүн болтурбоо боюнча эл аралык милдеттенмелерин ишке ашыруу үчүн зарыл экендигин баса белгилей кетүү маанилүү.⁸⁸
154. Принциптерге ылайык сурак алуучуларды даярдоонун негизги элементтери төмөнкүлөр:
 - a. Өздөштүрүүчүлүк жана ой-жүгүртүүнүн алдын ала түзүлбөгөндүгү
 - b. Стратегиялык пландаштыруу жана суракка даярдануу
 - c. Ишенимдүү байланышты орнотуу жана сактоо
 - d. Суракка алынган адамдын жеке муктаждыктарын аныктоо жана аларды каттоо
 - e. Адам укуктары боюнча эл аралык укуктун ченемдери сакталышы
 - f. Сурактын жалпы жүрүшүндө сурак берүүчүнүн укуктарын коргогон кепилдиктердин сакталышын камсыздоо
 - g. Суракта илимий-далилдик ыкмаларды колдонуу

⁸⁸ Ст. 10 Конвенции ООН против пыток.

- h. жигердүү угуу жана сурак берүүчүлөрдүн суроолорго эркин жооп берүүсү
 - i. Кызматташууну каалабаган сурак берүүчүлөр менен өз ара аракеттенүү
 - j. Сурак берүүчүнүн жактоочусу менен өз ара аракеттенүү
 - k. Сурактын башында жана аягында кесипкөйлүк мамиле
 - l. Чогулган маалыматты талдоо
 - m. Көндүмдөрдү жакшыртуу максатында сурактын жүрүшүнө баа берүү.
155. Окутуу процесстин теориялык негиздерин да, керектүү практикалык көндүмдөрдү да өздөштүрүү үчүн жетиштүү узак убакытта болушу керек. Программада иш жүзүндөгү жагдайлар менен бир нече практикалык сабактарды камтышы керек, анда катышуучулар кураторлору жана кесиптештери менен пикир алмашышат.
156. Окутуу процесси кыйла натыйжалуу болот, эгерде иш жүзүндөгү кырдаалды кайра кайталап иштөөдө катышуучулар мурда суралган адамдар жана башка адистер (мисалы, дарыгерлер, котормочулар, коштоо) менен болсо.
157. Кызматкерлер өзгөчө аялуу кырдаалда турган адамдардан (мисалы, балдар жана психосоциалдык чектөөлөрү бар адамдар), ошондой эле котормочулар жана аларды коштоп жүргөн башка адамдарды суракка алууда, алардын кошумча даярдоодон өтүүсү зарыл. Окутуу сурак алуучунун психологиялык абалына байкоо жүргүзүү боюнча нускамаларды, ошондой эле зарыл болгон учурда суракты токтотуу жана тийиштүү квалификациялуу адистерден жардам суроо талабын камтууга тийиш.⁸⁹
158. Сурак берүүчүлөрдү көзөмөлдөгөн жана жетектеген кызматкерлер да тиешелүү окуулардан өтүшү керек. Ушундай жол менен алар сурак алуу көндүмдөрүн гана өркүндөтпөстөн, жүргүзүлгөн сурактын сапатын кантип баалоону үйрөнүшөт жана сурак берүүчүлөргө пикир жана колдоо көрсөтө алышат.
159. Башка кызыкдар тараптар, анын ичинде судьялар, прокурорлор, камакта кармоо үчүн жооптуу кызматкерлер жана жактоочулар керек болуу кабардар натыйжалуу сурак жүргүзүү практикасы жөнүндө кабарланышы керек. Бул тартылган адамдардын ролун жана алдында турган милдеттерин жакшыраак түшүнүүгө өбөлгө түзөт, ошондой эле даттануулар түшкөн учурда тышкы көзөмөлдөө жана баалоону жеңилдетет.
160. Окуу процессинде технологияны колдонуу келечектеги сурак жүргүзүүнүн сапатын жакшыртат жана изилдөөнүн негизине түшө турган баалуу маалыматтарды бере алат. Атап айтканда, сабактарды аудио-визуалдык жазуу, ошондой эле практикада кырдаалдарды кайра иштетүү үчүн мисал катары сурактардын видео жазууларын колдонуу мүмкүн.
161. Укук коргоо органдарынын, аскер күчтөрүнүн, чалгындоо органдарынын, көзөмөлдөөчү органдардын, илим-билим берүү чөйрөнүн жана эл аралык өнөктөштөрдүн ортосундагы кадрларды даярдоо боюнча кызматташуу кубатталууга тийиш. Илимий жумушчуларды жана көз карандысыз изилдөөчүлөрдү алардын иштерин жарыялоо жана коомго жеткиликтүү болушун стимулдаштыруу зарыл.
162. Окуу программалары өзгөрүп жаткан адам укуктарынын эл аралык нормаларын жана илимий иштеп чыгууларды чагылдыруу үчүн үзгүлтүксүз жаңыртылууга тийиш. Жаңы изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын жана далилденген тажрыйбаларды окуу программаларына мезгил-мезгили менен киргизүү алардын натыйжалуулук деңгээлин жогорулатат.⁹⁰

⁸⁹ Майыптардын укуктары жөнүндө конвенциянын 13-б.; Пекин эрежелеринин 12-эрежеси; *ошондой эле караңыз*, Кылмыштын курмандыгы болгон балдардын жана күбөлөрдүн катышуусундагы сот адилеттигинин жетектөөчү принциптери, ЭКОСОСтун 2005/20 2005-жылдын 22-июлундагы резолюциясы.

⁹⁰ Ст. 11 Конвенции ООН против пыток.

Үзгүлтүксүз кесиптик өнүгүү

163. Сурак жүргүзүүдөгү билим жана көндүмдөр сакталышы керек. Натыйжалуу сурак жүргүзүү темасын үзгүлтүксүз профессионалдык өнүгүү программаларына киргизүү уюмдардын этикалык жана натыйжалуу сурак жүргүзүү практикасына берилгендигин күчөтөт.
164. Квалификацияны тынымсыз жогорулатуунун ийгилиги көп даражада жогорку жетекчиликтин аракетине жана квалификацияны жогорулатуу курстарын үзгүлтүксүз уюштурууга көз каранды жана кайра даярдоо максаттары көндүмдөрдү жакшыртуу туура эмес тажрыйбаларды оңдоо жана аймактагы сурак алуучуларды бул боюнча акыркы окуялар менен тааныштыруу.
165. Үзгүлтүксүз профессионалдык өнүгүү программалары мекемелерге, өзгөчө жетекчилерге сурактын натыйжаларын жакшыраак көзөмөлдөөгө жана өлчөөгө, окутуу курстарына киргизүү үчүн жакшыртуу багыттарын аныктоого жана заманбап технологияларды жакшыраак колдонууга жана бул жааттагы алдыңкы изилдөөлөргө салым кошууга мүмкүндүк бериши керек.

5-принцип – сурак алуучу жактардын отчеттуулугу

Натыйжалуу сурак жүргүзүүнү ишке ашырган түзүмдөр ачык-айкын жана отчеттуу болууга тийиш.

Институционалдык жол жоболор жана көзөмөлдөө

166. Тиешелүү бекитилген жол-жоболордун, жүрүм-турум кодексинин жана башка ведомстволук көрсөтмөлөрдүн болушу Натыйжалуу сурак алуу принциптерин колдонууга мүмкүндүк берет жана уюштуруучулук өзгөрүүлөрдү стимулдаштырат.
167. БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 11-беренесине ылайык, бийлик органдары суракка байланыштуу колдонуудагы эрежелерди, нускамаларды, ыкмаларды жана практикаларды системалуу, кылдат жана ар тараптуу карап чыгууга милдеттүү.⁹¹ Бул баалоонун негизинде тергөө органдары тиешелүү стандарттуу процедураларды, саясаттарды жана жүрүм-турум кодекстерин кабыл алып, аларды жайылтууга тийиш. Бул изилдөө практикасынын стандарттарын сурак жүргүзүү практикасында зарыл болгон бекемдөөгө жардам берет. Мындай стандарттар укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин жана башка кызмат адамдарынын иш-аракеттерин жөнгө салуучу эл аралык таанылган жүрүм-турум стандарттарына шайкеш келиши керек.
168. Үзгүлтүксүз кайра кароонун жүрүшүндө бийлик органдары ошондой эле изилдөө иштерин каржылоонун деңгээлин, ошондой эле колдонулган технологиялардын натыйжалуулугун баалоо керек. Үзгүлтүксүз текшерүүлөр улуттук бекитилген стандарттарга шайкеш келүүгө жана практиканы жакшыртууга жардам берет.
169. Сын-пикирлер көз карандысыз изилдөөчүлөрдү, квалификациялуу практиктерди жана натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерине тилектеш тажрыйбалуу уюмдарды тарта алат.
170. Айкындуулук жана отчеттуулук бардык деңгээлдерде, анын ичинде жеке кызматкерлердин, жетекчиликтин жана уюмдардын деңгээлинде камсыз кылынууга тийиш.
171. Ачыктык институттардын бүтүндүгүнө жана сот адилеттигин ишке ашыруунун жалпы процессине коомчулуктун ишенимин сактоодо чечүүчү ролду ойнойт. Бийлик коомчулукка сурактын ички эрежелерине жана жол-жоболорго жеткиликтүүлүгүн камсыз кылышы керек.
172. Сурак берүүчүлөргө, алардын үй-бүлөлөрүнө, жактоочуларга жана башка юридикалык кызматтарды камсыз кылган адамдардын, ошондой эле көзөмөлдөө механизмдери маалыматка жетүү укугун кепилдеши керек.⁹²
173. Сурамжылоонун жүрүшүндө алынган бардык маалыматтар купуялуулуктун жана жеке жашоонун кол тийбестигинин талаптарына, ошондой эле маалыматтарды коргоо мыйзамдарына жана ченемдик укуктук актыларына ылайык туура эмес пайдалануудан корголушу керек.⁹³

⁹¹ БУУ кыйноолорго каршы конвенциясы 11-бер.; *ошондой эле* A/HRC/RES/31/31, 11-12-пп.; A/HRC/RES/46/15, П. 10.92 ^{ст}. Зомбулуктуу дайынсыз жоголуу жөнүндө Конвенциянын 18-бер.; 20-бер. Кыйноого каршы Конвенцияга Факультативдик Протокол (ФПКПП), 18-декабрь 2002-жыл, A/RES/57/199.

⁹³ Зомбулуктуу дайынсыз жоголуу жөнүндө Конвенциянын 20-бер.; 21-бер. ФПКПП.

Натыйжалуу документтештирүү

174. Маалыматты документтештирүүнүн натыйжалуу системасына ээ болуу ачык-айкындуулукту жана отчеттуулукту камсыз кылуунун зарыл шарты болуп саналат. Мындай система тобокелдиктерди эрте аныктоого, иш-чараларды туура пландаштырууга, ресурстарды бөлүштүрүүгө, ошондой эле текшерүү жана изилдөө процесстерин жеңилдетет.
175. Ар бир адам камакка алынган учурда ага жеке иш папкасын ачуу зарыл, электрондук түрдө болгону жактырылат.⁹⁴
176. Ар бир сурак аудио-визуалдык жазуу жабдууларын колдонуу менен жазылышы керек. Балким, аудиовизуалдык жазуу практикасы этап менен киргизилет. Ушуга байланыштуу аны колдонуу каражаттары сезилерлик пайдаларды жана үнөмдөөлөрдү алып келерин баса белгилей кетүү керек.
177. Аудиовизуалдык жазууну жүргүзүү сурак учурундагы кыянаттык фактыларын иликтөөнү жеңилдетет. Мындай жазуунун болушу эки тараптын тең ызыкчылыгын коргойт, ага катаал мамиле жасалды деп ырастаган адамдын да, мындай мамилеге дуушар болгон сурак алуучунун да.

Ырайымсыздык мамиле учурларын алдын алуу жана ал жөнүндө билдирүү

178. Натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерин сактоо жана коштоочу кепилдиктерди берүү талабы ички эрежелерде, жүрүм-турум кодекстеринде жана кызыкдар болгон бийлик органдарынын ишмердүүлүгүн баалоо процедурасында чагылдырылышы керек.
179. Бардык сурак алуучу органдарда өзүнчө ички даттануулар жана тергөө бөлүмдөрү болушу керек. Аларды билдирүүнүн тартибин, алардын аракеттеринин калыстыгын жана корголушун, ошондой эле тартип бузуулар же катаал мамиле жасалган учурда колдонула турган жол-жоболор, иш-аракеттерди оңдоо, кызматкерлерди тартипке салуу же ишти кылмыш жоопкерчилигине тартууну камсыз кылуу зарыл.⁹⁵
180. Мекеме анын кызматкерлери сурак жүргүзүүнүн ички эрежелерин бузган учурларда жооп берүүгө милдеттүү. Чаралар кайра даярдоого жолдомо берүүдөн тарта дисциплинардык жоопкерчиликке тартууга чейин болушу мүмкүн. Кыйноого жана ырайымсыз мамилеге абсолюттук тыюу салуу сыяктуу мыйзам талаптарын одоно бузуу кылмыш жоопкерчилигине тартылууга жана тиешелүү жазаларга алып келиши керек.⁹⁶ Тартиптин же кесиптик жүрүм-турумдун ар кандай бузулушу эл аралык укукка жана адилеттүүлүккө ылайык калыс жана тең өлчөмдүү түрдө каралышы керек.
181. Кызмат адамдары тартип бузууга жол берген кызматкердин наамына, ээлеген кызматына жана ролуна карабастан, мыйзамсыз жүрүм-турум учурларына дайыма жооп берүүгө милдеттүү.

⁹⁴ 17(3)-бер. Зомбулуктуу дайынсыз жоголуу жөнүндө Конвенция; Принциптердин Жыйнагы 12-принципи; *ошондой эле* Луанданын көрсөтмөлөрүнүн 9(с) эрежесин караңыз; АУЕС, Дойл Ирландияга каршы [Дойлга каршы. Ирландия], 99-п.

⁹⁵ Мисалы, Принциптердин Жыйнагы 33-Принципи; Луанда колдонмолорунун 37-эрежеси; 27 Жалпы баяндама СРТ, Декабрь 2017-ж., бет 25-31, СРТ/Inf(2018)4; 28th Жалпы баяндама СРТ, Апрель 2019, СРТ/Inf(2019)9.

⁹⁶ БУУнун Кыйноолорго каршы конвенциясынын 6-8-беренелери.

182. Жетекчилер кырдаалга баа берүүгө, тиешелүү чараларды көрүүгө, алардын көзөмөлүндө турган кызматкердин кесипкөй эмес жүрүм-туруму же аракеттери жөнүндө өз алдынча билдирүүгө, же бул жөнүндө алар алган отчетторду тиешелүү түрдө жогору тургандарга жеткирүүгө милдеттүү.⁹⁷
183. Кыйноо жана катаал мамиле жөнүндө билдирүү талабы ар бир адам үчүн милдеттүү болушу керек. Инциденттер жөнүндө кабарлаган адамдар корголушу керек. Эгерде кызмат адамы кесиптешине жеке өзү анын иш-аракеттери тууралуу суроо бере албаса же анын аракеттерине каршы тура албаса, ал өзүнүн тынчсызданууларын улук жетекчиге билдирүүсү керек, тиешелүү ведомствого кабарлоо механизмдин колдонушу керек же каалаган башкалар, анын ичинде көзөмөлдөө механизмдери. Эгер сурак алуучунун пикири боюнча, анын билдирүүсүнө тиешелүү жооп берилбесе, ал тийиштуу каналдарга муну да билдирүүсү керек.
184. Ар бир укук бузуу жөнүндө билдирген адам жазанын же оорунун ар кандай түрүнөн адекваттуу корголушу керек.
185. Адвокаттар, прокурорлор жана судьялар сыяктуу жазык сотунун башка кызматкерлери, сурак учурунда мыйзам бузууну байкаган же билген же шектенүү болсо ал жөнүндө тиешелүү каналдар аркылуу мекемеге же башка компетенттүү мамлекеттик органга билдирүүгө милдеттүү.
186. Жазык сот адилеттигинин адистери кыйноолорду жана башка катаал мамилени алдын алууда жана интервью алуу тажрыйбасын жакшыртууда маанилүү роль ойношот. Атап айтканда, алар кыйноо, башка катаал мамиле, процессуалдык талаптарды бузуу же мажбурлоо ыкмалары менен алынган ар кандай далилдерди соттон алып салууга милдеттүү.
187. Соттук териштирүүнүн мойнуна алуу бар экендигине ашыкча таянуусу ар бир сурак биринчи кезекте мындай билдирүү алууга багытталгандыгын билдирет. Бул ыкма сурак алуучулар үчүн туура эмес стимул жаратат жана андан качуу керек.

Тышкы көзөмөл жана көз карандысыз көзөмөл

188. Тышкы көзөмөлдөө органдары, адам укуктары боюнча улуттук институттар, Акыйкатчы институту, сот органдары жана адистештирилген көзөмөлдөөчү уюмдар камактагылар суралган каалаган мекемеге, ошондой эле ошол мекемеде кармалгандар жөнүндө маалымат алууга жеткиликтүү болушу керек.
189. Тышкы көзөмөлдөө органдарынын камактагы ар кандай адам менен жашыруун түрдө байланышуу мүмкүнчүлүгү болуш керек. Мамлекеттик кызматкерлердин катаал мамилеси же кыянаттыктары жөнүндө билдирген адамдар көз карандысыз көзөмөл органдары менен эркин жана толук купуялуулукта баарлашууга укуктуу болушу керек. Алар жазалануудан коркпошу керек. Ошондой эле алардын коопсуздугун жана тартибин камсыз кылуу үчүн шарттарды түзүү.
190. Улуттук мекемелер жөнүндө Париж принциптерине ылайык, адам укуктарын илгерилетүү жана коргоо менен алектенген⁹⁸ тышкы көзөмөл органдары көз карандысыз болушу керек жана сурак жүргүзүлгөн жерлердин ишмердүүлүгүн кылдаттык менен, ыкчам, ачык жана адилет талдоо, жана сурак берүүчүлөрдүн укуктары менен

⁹⁷ Караңыз, мисалы, CPT 27th General Report, December 2017, para. 70, CPT/Inf(2018)4.

⁹⁸ Адам укуктарын илгерилетүү жана коргоо боюнча улуттук институттардын статусуна тиешелүү принциптер (Париж принциптери), 20-декабрь 1993-жыл, A/RES/48/134.

адамдык кадыр-баркынын сакталышын камсыз кылуу.

191. БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын Факультативдик Протоколуна катышкан мамлекеттер улуттук алдын алуу механизмдерине камак жайларына эскертүүсүз баруу укугун берүүгө милдеттүү. Аларга маалымат жеткиликтүү болуп, анын ичинде камактагылар боюнча берилиши керек. Алар эркинен ажыратылган адамдар ошондой эле кызматкерлер менен жеке сүйлөшүүлөргө укугу болушу керек.⁹⁹
192. Мамлекеттер тышкы көзөмөл органдарына сурактын натыйжалуулугун жогорулатуу жана мыйзамдык кепилдиктерди сактоо боюнча сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берүүчү системаларды жана процесстерди ишке киргизиши керек. Бийлик өз кезегинде тышкы контролдоо жана көзөмөл органдары менен алар тарабынан берилген сунуштар жана корутундулар боюнча диалогго даяр болушу керек.
193. Жарандык коом уюмдары да көз карандысыз көзөмөлдү жана контролду камсыз кылууда негизги ролду ойной алышат. Бийликтер алардын катышуусун кубатташы керек, камак жайларындагы кырдаалга жана сурак жүргүзүүлөргө, анын ичинде күбөлөрдүн жана жабырлануучулардын катышуусунда баа берүүлөрүнө.

Даттануулар жана иликтөөлөр

194. Суракка алынган бардык адамдар аларга карата катаал мамиле жасалгандыгы, ошондой эле алардын укуктары же кепилдиктери сакталбаганы жөнүндө даттанууга укуктуу. Даттануулар тиешелүү компетенттүү органдар аркылуу тез, кылдат жана калыс каралууга тийиш.¹⁰⁰
195. Даттануу механизмдери түз жана оңой жеткиликтүүлүк менен, акысыз жана купуялуу түрдө камсыздалышы керек. Арыздарды кароо механизмдери бардык адамдар үчүн, айрыкча өзгөчө аялуу кырдаалда тургандар үчүн жеткиликтүү болушун камсыз кылуу үчүн тиешелүү чараларды көрүү керек. Даттанууну берүү жана кароо процесси, чечимдерге даттануу механизмдери жана кароонун натыйжалары кайрылган адамдарга туура түшүндүрүлүүгө тийиш.¹⁰¹
196. Баардык даттануулар, качан келип түшкөнүнөн көз карандылыксыз документтештирилиши керек. Мындай даттануулар расмий протоколго киргизилиши керек. Эгерде сурак учурунда даттануу жак же анын өкүлү тарабынан берилсе, даттанууну документтештирүү процесстин убактылуу токтотулушуна алып келиши мүмкүн.
197. Эгерде сурак берүүчүгө катаал мамиле жасалды же анын укуктары бузулду деп айтууга жүйөлүү негиздер болсо, сурак алуучу бул тууралуу кийинчерээк аны карап чыгууга жооптуу болгон тиешелүү кызматкерге же органга билдирүүгө тийиш.
198. Эгерде адам кыйноого дуушар болгон деп айтууга негиз болсо, ал тургай арызы жок болсо да, Бириккен Улуттар Уюмунун кыйноолорго каршы Конвенциясынын 12-беренесине ылайык кылдат, тез жана калыс тергөө жүргүзүлүшү керек.¹⁰²
199. Оор айыптар, анын ичинде кыйноолор боюнча даттануулар болгон учурда, арыздар көз карандысыз орган тарабынан текшерилиши керек. Мамлекеттер даттануулар берүүгө тышкы иликтөө механизмдерин түзүшү керек. Алар ыкчам жана каржылык жактан көз карандысыз,

⁹⁹ 19-20-беренелери ФПКПП.

¹⁰⁰ БУУнун Кыйноого каршы конвенциясынын 12-13-бер..

¹⁰¹ Мисалы, Луанданын көрсөтмөлөрүнүн 37-эрежесин караңыз; 27th СРТ Башкы баяндамасы, декабрь 2017, 25-31-беттер, СРТ/Inf(2018)4.

¹⁰² БУУнун Кыйноого каршы конвенциясынын 12-беренеси.

укук коргоо органдарынан жана прокуратурадан, ошондой эле камакка алынгандар үчүн жооптуу башка бардык ведомстволордон. Мындай механизмдер адекваттуу тергөө ыйгарым укуктарына ээ болсо, саясий деңгээлде колдоого алынса, жетиштүү адамдык күчкө ээ болсо, натыйжалуу жана көз карандысыз болот. Арыздануучулар өч алуудан жана алардын кайрылуусуна байланыштуу терс кесепеттердеги даттануулардан корголушу керек.¹⁰³

Укуктарды калыбына келтирүү жана келтирилген зыяндын ордун толтуруу

200. Кыйноолордун же башка катаал мамиленин курмандыктарына зыяндын ордун толтуруу - бул күнөөлүүлөрдү жоопко тартууга жана жабырлануучулардын укуктарын жана кадыр-баркын калыбына келтирүүгө түрткү берүүчү адам укугу. Зыяндын ордун толтуруу милдеттенмелердин бузулушуна кескин чыдамсыздыкты көрсөтөт жана анын ордун толтурууну, реабилитациялоону, канааттанууну жана болгон окуянын кайталанбашынын кепилдиктерин камтышы керек. Компенсация зыяндын даражасына жараша болушу керек.¹⁰⁴
201. Жабырлануучуга кыйноого же башка катаал мамиле жасоого каршы каражаттар жеткиликтүү болушу керек, кылмышкер аныкталганына, камакка алынганына, кылмыш жоопкерчилигине тартылганына же күнөөлүү деп табылганына карабастан - жабырлануучуга карата мындай жосун жасалгандыгын аныктоо жетиштүү.¹⁰⁵
202. Кыйноолордун же башка катаал мамиленин натыйжасында алынган далилдерди соттук териштирүүдөн четтетүү сурак берүүчүнү укугу жана сурак алуучулардын туура эмес жүрүм-турумуна каршы натыйжалуу чара болуп саналат.¹⁰⁶

¹⁰³- БУУнун Кыйноолорго каршы конвенциясынын 13-бер.

¹⁰⁴ БУУнун Кыйноолорго каршы конвенциясынын 14-бер.; *караңыз* Негизги принциптер жана жетектөөчү жоболор, чөйрөсүндөгү эл аралык нормаларды одоно бузуунун курмандыктарын укуктук жактан коргоо жана ордун толтуруу укугуна байланыштуу адам укуктары жана олуттуу бузуулар эл аралык гуманитардык укуктары, 16 Декабрь 2005 д., A/RES/60/147.

¹⁰⁵- БУУнун Кыйноого каршы Конвенциясынын 14-бер.; Кыйноолорго каршы комитет, Жалпы комментарий № 3 (2012), 14-берененин катышуучу мамлекеттер тарабынан аткарылышы, 2012-жыл, 13-декабрь, 3-п., CAT/C/GC/3.

¹⁰⁶ Бириккен Улуттар Уюмунун Негизги Принциптери жана Негизги принциптери жана Эркиндигинен ажыратылган ар бир адамдын даттануу укугуна байланыштуу коргоо каражаттары жана жол-жоболору, Негизсиз кармоо боюнча жумушчу топтун баяндамасы, 6-июль 2015-жыл, A/HRC/30/37.

6-принцип – Принциптерди ишке ашыруу

Натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерин ишке ашыруу улуттук деңгээлде чечкиндүү аракеттерди талап кылат.

203. Бул Принциптерди иш жүзүнө ашыруу үчүн мамлекеттер тийиштүү укуктук, саясий, ченемдик-укуктук жана институционалдык негиздерди кабыл алып, иштеп чыгышы, ошондой эле шайлоо органдарына соттук көзөмөлдү камсыз кылышы керек. Бул улуттук деңгээлде кызыкдар тараптардын туруктуу жана координацияланган аракеттерин талап кылат.
204. Улуттук деңгээлде олуттуу чараларды ишке ашыруу менен бийликтер өздөрүнүн берилгендигин жана ниеттерин көрсөтөт:
- адам укугу жаатында эл аралык ченемдерди сактоо жана сурактын жүрүшүндөгү катаал маимлени жок кылуу
 - бардык тартылган мекемелерде сурак жүргүзүү темасы боюнча кызматкерлерди тиешелүү даярдоону камсыз кылуу
 - Эксперттердин, практиктердин, адистердин жана саясий жетекчиликтин ортосундагы сурак жүргүзүүнүн ыкмалары жана натыйжалуу стратегиялары боюнча кызматташуусуна көмөктөшүү
 - Сурактардын отчеттуулук практикасын көзөмөлдөө жана кубаттоо, анти- жана жазасыз калуу маданиятына жана институционалдык коррупцияга каршы аракеттенүү
 - Жазык сот адилеттигинин жана сот адилеттигинин системаларынын иштешин жакшыртуу.
205. Бул милдеттенме кыйноолорду жана башка ырайымсыз мамилени болтурбоо жана мыйзам үстөмдүгүн бекемдөө үчүн саясатты жана практиканы жакшыртууга гана эмес, ошондой эле эл аралык талаптарга ылайык коомдук коопсуздукту жакшыртуу боюнча натыйжалуу практиканы ишке ашырууга чечкиндүүлүктү көрсөтөт.

Улуттук мыйзамдык база

206. Мамлекеттер өздөрүнүн мыйзамдык жана ченемдик-укуктук базаларын системалуу түрдө карап чыгып, сурак алуу жолдорун кошо алганда, суракка алынганда мамилени жөнгө салуучу мыйзамдарды, жарлыктарды жана саясатты кабыл алышы жана жарыялоосу керек. Мындай мыйзамдар жана жол-жоболор учурдагы эл аралык укуктук милдеттенмелерге, атап айтканда кыйноолорго жана ырайымсыздыктын башка түрлөрүнө абсолюттук тыюу салуу талабына толугу менен шайкеш келиши керек.¹⁰⁷
207. Сурактарды натыйжалуу өткөрүү менен байланышкан кепилдиктер мыйзамдарда жана ченемдик актыларда да бекитилиши керек. Алар жок дегенде үй-бүлөлөргө тез арада кабарлоону, медициналык кароодон өтүүнү жана жактоочуну камсыз кылышы керек. Ушуга байланыштуу мамлекеттер суракты өткөрүүгө чейин жана анын жүрүшүндө мамлекет тарабынан көрсөтүлүүчү юридикалык жардамга жана коргоого жеткиликтүүлүктү жогорулатууга тийиш.¹⁰⁸
208. Кыйноолорду жана башка катаал мамилени туура криминалдаштыруу натыйжалуу изилдөөгө дем берүүчү негизги фактор болуп саналат. Өзгөчө

¹⁰⁷- БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 11-бер.; A/HRC/RES/31/31, 11-пара; A/HRC/RES/46/15, 10-п.

¹⁰⁸ A/HRC/RES/31/31, абз. 4-9; A/HRC/RES/46/15, 5-п.

жагдайлар кыйноолорду же башка катаал мамилени актай албайт.¹⁰⁹

209. Укуктук база кыйноо же мажбурлоонун башка түрлөрү аркылуу алынган күнөөсүн моюнга алуу жана башка ар кандай билдирүүлөр, кыйноо боюнча айыпталганга каршы бул билдирүү жасалгандыгынын далили катары колдонулбаган учурлардан тышкары, сот процессинде далилдөөчү мааниге ээ болбошун камсыз кылууга тийиш. Улуттук мыйзамдар мажбурлоо жана ырайымсыздык үчүн күнөөлүүлөрдүн жоопко тартылышын камсыз кылууга тийиш.¹¹⁰

Институционалдык маданият жана потенциал

210. Мекемелердин жетекчилери Натыйжалуу сурак жүргүзүү Принциптерин илгерилетүү жана оң өзгөрүүлөргө жетишүү үчүн ачык-айкын жана кыйшаюусуз берилгендигин көрсөтүүсү керек. Сурактарды жүргүзүүнүн институттук маданиятын өзгөртүү кылдат пландаштырууну жана туура башкарууну талап кылат.
211. Мекемелер суракты өткөрүүгө байланыштуу мыйзамдык жана саясий базадагы ар кандай өзгөртүүлөр ички институционалдык эрежелерге жана процедураларга киргизилип, бардык кызматкерлерге билдирилишин камсыз кылышы керек. Сурак жүргүзүүгө түздөнтүз катышкан кызматкерлерге ченемдик-укуктук жана саясаттык базага өзгөртүүлөр аларга кандай таасир этээрин түшүндүрүү керек.
212. Сурак жүргүзүү тажрыйбасын өзгөртүү натыйжалуу жана туруктуу болушу үчүн өкмөттөр кыска, орто жана узак мөөнөттүү келечекте жетиштүү адамдык жана финансылык ресурстарды бөлүштүрүшү керек. Бул мекемелердин дараметин, атап айтканда, кадрларды өнүктүрүү жана жазуучу жабдуулар аркылуу жогорулатууга мүмкүндүк берет.
213. Жазык сот адилеттигинин жана башка тергөө органдарынын улуттук жана эл аралык мыйзамдарга ылайык өз милдеттерине ылайык иштешин, жана сот жана коом алдында алардын ишинин ачык-айкындыгы.
214. Укук коргоо органдарынын жана башка чалгындоо органдарынын институционалдык потенциалын башка органдар, изилдөөчүлөр жана академиялык коомчулук менен жакшы байланышты сактоо менен чыңдоого болот. Кызматташуу, анын ичинде эл аралык кызматташуу, сурактардын практикасын жакшыртуу үчүн колдонула турган пайдалуу түшүнүктөрдү жана маалыматтарды бере алат.

Сот системасы

215. Соттордун жана прокурорлордун көз карандысыздыгы кепилдениши жана корголушу керек, алар Натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерин ишке ашырууда активдүү роль ойной алышат.¹¹¹ Бул пункт ошондой эле соттук-эксперттик илимдин жана башка катышуучулардын кызматтардын кесиптик жана академиялык көз карандысыздыгын билдирет.
216. Негизги кепилдиктерди, атап айтканда, адилет соттук териштирүү укугун колдоо дегенде сот системасы суралып жаткан адамдын бардык укуктары сакталгандыгын ырасташы керек.

¹⁰⁹ БУУнун Кыйноого каршы конвенциясынын 4-6-бер.

¹¹⁰ БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 15-бер; A/HRC/RES/31/31, 13-п.; A/HRC/RES/46/15, 22-п.; A/HRC/25/60, 68-пункт; 3-шилтеме, A/71/298/, 100-п.

¹¹¹ Мисалы, Адам укуктары боюнча кеңештин резолюциясы, 2010-жылдын 23-марты, A/HRC/13/L.19. Ошондой эле Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пакттын 14-бер.

Сурак кандайча өткөрүлгөндүгү, сурак берүүнүн кызыкчылыгын коргогон бардык укуктук жана процессуалдык кепилдиктер сакталганбы же жокпу, атап айтканда, жактоочуга жана медициналык адиске жеткиликтүүлүгүнө баа берүү керек.

217. Сот органдары тергөө органдарынан адамды кандай гана жол менен болбосун моюнга алдыруу стимулдарын жоюуга тийиш. Тескерисинче, аларды сурак жүргүзүүдө этикалык жана далилдүү практикаларды колдонушуна үндөш керек.
218. Соттук бийлик териштирүүнүн алкагында мыйзамдуу жол менен гана алынган далилдер каралаарын ырасташы керек. Ар дайым билдирүү мажбурлоонун же катаал мамилени натыйжасында жасалган болушу мүмкүн экенин эстен чыгарбоо керек. Кыйноолор же башка түрдөгү ырайымсыз мамилелер же мажбурлоонун натыйжасында алынган билдирүүлөр сот органдарында соттук териштирүүнү алкагында кароого кабыл алынбашы керек.¹¹²
219. Шектүү жана айыпталуучулар аларды кармоонун негиздеринин мыйзамдуулугун аныктоо үчүн сот органдарына физикалык түрдө келтирилиши керек жана алар аларга каршы чыгууга жөндөмдүү болууга тийиш. Сотко келтирилген адам катаал мамилеге дуушар болушу мүмкүн деп эсептөөгө негиз болгон учурда, прокуратура жана сот органдары расмий тергөө жүргүзүүгө милдеттүү.¹¹³ Адамдын кыйноолорго дуушар болгондугу жөнүндө расмий арыз же билдирүү жок болсо да, бул органдар соттук-медициналык экспертизаны талап кылууга милдеттүү.
220. Акыр-аягы, сот бийлиги кыйноо же катаал мамиле үчүн күнөөлүүлөрдү жоопкерчиликке тартуу үчүн бардык зарыл чараларды көрүшү керек. жаза.¹¹⁴

Жайылтуу

221. Мамлекеттер Принциптерди бардык кызыкдар аткаруучу, мыйзам чыгаруу жана сот бийликтерине, атап айтканда, укук коргоо органдары жана башка атайын кызматтарда жайылтууга тийиш.
222. Принциптерди жайылтууга көзөмөл органдарын, жарандык коом уюмдарын жана жалпы коомчулукту тартуу тергөө органдарына ишенимди арттырууга жардам берет.
223. Мамлекеттер тергөө жана маалымат чогултуу учурунда натыйжалуу сурак жүргүзүү принциптерин ишке ашыруу үчүн бийлик тарабынан көрүлгөн чаралар жөнүндө маалыматты чогултуп, иштин жүрүшү тууралуу тиешелүү эл аралык жана региондук уюмдарга отчет бериши керек.

¹¹² БУУнун Кыйноолорго каршы Конвенциясынын 15-бер.; *ошондой эле караңыз* A/HRC/25/60, абз. 66, 82.

¹¹³ БУУ кыйноолорго каршы Конвенциясы 12-бер.; *ошондой эл*, ЕКПП Өнүгүү стандарттары милиция бөлүмдөрүндө камакта кармоо, 2002-ж., 45-па. СРТ/Inf(2002)15-бөлүк.

¹¹⁴ *Мисалы*, Бириккен Улуттар Уюмунун кылмыштуулуктун алдын алуу жана дарылоо боюнча сегизинчи Конгресси тарабынан кабыл алынган Прокурорлордун ролу боюнча Бириккен Улуттар Уюмунун колдонмосунун 16-эрежесин караңыз. Гавана, Куба, 1990-ж., жана 4.3(е)-эреже Прокурорлордун укуктары жана негизги милдеттери жана кесиптик жоопкерчилик стандарттары Прокурорлордун эл аралык ассоциациясы, 23-апрель, 1999-жылы кабыл алынган